

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

ETTEVÕTJATE OSALEMINE MAJANDUSKRIISI
TEEMALISES AVALIKUS DISKUSSIOONIS
POSTIMEHE NÄITEL

Magistriõõ (30 EAP)

Priit Rum

Juhendaja:
prof. em. Peeter Vihalemm, knd

Tartu
2010

Sisukord

Sisukord	2
1. Sissejuhatus	4
2. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad	6
2.1. Avalik arvamus arutleva demokraatia kontekstis	6
2.2. Meedia arvamuse kujundajana ja diskussiooni vahendajana	9
2.3. Huvid ja huvigrupid	13
2.4. Kriis legitiimsiooni ja usalduse probleemide tekitajana	16
2.5. Meedia roll kriisiteadvuse kujundamisel	19
2.6. 2008. aasta majanduskriisi varasemad uuringud	21
2.7. Eesti majanduse areng aastatel 2007-2009	24
3. Uurimisküsimused ja metoodika	29
3.1. Uurimisküsimused	29
3.2. Kombineeritud sisuanalüüsi meetod	31
3.2.1. Kvantitatiivne sisuanalüüs	31
3.2.2. Kvalitatiivne sisuanalüüs	35
3.3. Meetodi kriitika	38
4. Tulemused	39
4.1. Kvantitatiivne sisuanalüüs	39
4.1.1. Majanduskriisi teemalise avaliku diskussiooni ajaline areng	39
4.1.2. Erinevate staatusgruppide esindajate osalemine diskussioonis	41
4.1.3. Artiklite žanriline jaotus	42
4.1.4. Üldised teemad vaadeldud artiklites	43
4.2. Kvalitatiivne sisuanalüüs	46
4.2.1. Majanduskriisi teadvustamine, olukorra ja võimalike arengute tajumine	46
4.2.2. Kriisi raamistamine ettevõtjate tekstides	72
4.2.3. Teemad	74
4.2.4. Ettevõtjate sõnumid avalikus diskussioonis	78
4.2.5. Milliseid küsimusi ettevõtjad esitasid?	101
4.2.6. Keda ettevõtjad tekstides esindavad?	103

4.2.7. Kuidas ettevõtjad diskussioonis osalesid?	105
4.2.8. Keda tekstides toetatakse, kellele oponeeritakse?	109
5. Diskussioon ja järeldused	112
5.1. Arutlus uuringu tulemuste üle.....	112
5.2. Vastused uurimisküsimustele	125
6. Kokkuvõte	132
7. Summary	135
8. Viited.....	138
9. Lisad.....	143
LISA 1	143
LISA 2	145
LISA 3	147

1. Sissejuhatus

„Meedia on alati olnud ka juht ja õpetaja. Tänapäeval pole see papa Jannsen, vaid toimetaja, kes valib tohutust sündmuste laviinist välja need, mis on mulle vajalikud, ja palkab neid kommenteerima otsustajad ja asjatundjad. Need peavad olema inimesed, keda ma usaldan.“ – Tiit Hennoste

Ajal, mil informatsioon uudsete ja kaugemategi sündmuste kohta on kättesaadavam kui kunagi varem ning meediakanalid kõigile ligipääsetavad, näib ajakirjanduse ülesanne pakkuda uudistele konteksti, jagada kommentaare ja anda vastus küsimusele, kuidas see kõik mind puudutab, järjest olulisem.

Magistritöö uurib avalikku diskussiooni ja kirjeldab, kuidas ettevõtjad avalikus arutelus oma huvisid esindavad. Vaba ja konstruktiivne avalik diskussioon on demokraatliku ühiskonna üks nurgakivi. Kollektiivse arutelu kaudu jõutakse ühiskondliku arusaamani erinevatest nähtustest ja kujundatakse avalik arvamus. See omakorda mõjutab ühiskonna juhtimist ning annab legitiimsuse arutletud otsustele. Seepärast on avalik diskussioon ühiskonna jaoks kahtlemata oluline.

Eriti tähtsaks muutub erinevate probleemide arutamine ning nende suhtes ühisele arusaamisele jõudmine ühiskonna arengu murdepunktide aegu. Siis avaneb võimalus arengukurssi muuta, vaadata üle kõikide elusid puudutavad eesmärgid ning mõjutada maailma mõistmise alustalasid. Selliseks murranguperioodiks võib pidada ka Eestis 2008. aastal alanud majanduskriisi. On vajalik, et kriisiaegsed sündmused, nähtused ja probleemid oleksid arutletud ning avaliku arvamuse kaudu antaks edasiviivatele otsustele üldsuse heakskiit.

Käesolevas töös püütaksegi selgitada, mil viisil majanduskriisi teemaline avalik arutelu Eestis toimis ning lähenetud on sellele ettevõtjate huvirühma kaudu. Töö uurimisprobleem on seega

kitsam – leida vastus küsimusele, millal ja kuidas ettevõtjate huvirühm majanduslanguse tingimustes oma seisukohti avalikult esitab ning millises suunas avalikku diskussiooni kujundada püüab? Ettevõtjad on huvitav osa ühiskonnast, kes on majandussüsteemiga tihedalt seotud ja kes mõjutavad oluliselt Eesti poliitilisi otsuseid. Samal ajal näib tihti, et ettevõtjad ei torma ajakirjanduslikesse aruteludesse oma seisukohti esitama, vähemasti planeerimata ega ilma asjata mitte.

Järgnevas peatükis kirjeldatakse töö teoreetilisi ja empiirilisi lähtekohti: lisaks eelpool mainitud avaliku diskussiooni, avaliku arutelu ja arutleva demokraatia mõistete tutvustamisele, antakse ülevaade meedia rollist avaliku arvamuse ja kriisiteadvuse kujundamisel, iseloomustatakse majanduskriisiga tekkivaid legitiimsuse ja usalduse probleeme ning kirjeldatakse Eesti majanduse arengut aastatel 2007-2009.

Töö kolmandas peatükis tutvustatakse uurimisprobleemi lahendamiseks püstitatud uurimisküsimusi. Antakse ülevaade kombineeritud sisuanalüüsi meetodist. Neljandas peatükis tutvustatakse uuringu tulemusi ning viiendas osas tehakse järeldused avaliku arutelu ja ettevõtjate osalemise kohta selles.

2. Teoreetilised ja empiirilised lähtekohad

Käesolev töö uurib ettevõtjate osalemist majanduskriisi teemalises avalikus diskussioonis. Juba teemast tulenevalt on mitmeid termineid ja käsitlusi, mida töö lähtekohtadena esitleda. Selles peatükis antaksegi ülevaade uurimuse teoreetilistest ja empiirilistest lähtekohtadest. Seletatakse avalikkuse ja avaliku diskussiooni mõisteid demokraatliku ühiskonnakorralduse kontekstis, samamoodi tutvustatakse huvide konkureerimist avalikkuses ja huvigrupi mõistet. Peatükk annab ülevaade majanduskriisist ja selle mõnedest tõlgendusvõimalustest. Töö asetub avaliku arvamuse kujunemise teoreetilisse raamistikku, lähtutud on suures osas normatiivsest käsitlusest. Samas on võetud aluseks ka meedia konstruktivistlikku rolli.

2.1. Avalik arvamus arutleva demokraatia kontekstis

Magistritöös kasutatud lähenemise aluseks on Jürgen Habermasi demokraatiat ja avalikkust puudutavad teooriad. Habermasi teooriates käsitletakse demokraatia ideaaltüübina **„arutlevat demokraatiat“** (*deliberative democracy*), mille järgi on demokraatlik ühiskond kodanikuühiskond – see koosneb ühiskonnas toimuvast huvitatud kodanikest ja gruppidest, kes kõik osalevad otsesemalt või kaudsemalt ühiskonna otsuste langetamisel. Demokraatia on saavutatav, kui ühiskonna teadvus iseendast on selge. Habermas (2001) eristas avalikku- ja privaatsfääri, esimeses esinevad inividid kodanikena ja ühiskonna subjektidena, samal ajal kui privaatsfäär on eraasjade ja eraelu pärusmaa. Keskkel kohal demokraatliku ühiskonnakorralduse toimimisel on käsitlus avalikkusest – kujuteldavast areenist, kus kohtuvad erinevad seisukohad ja argumentid, kus arutatakse ühiskondlikke küsimusi ja kus pääseb maksumusele parim argument.

Habermasi käsitlus on ideaaltüüp, mis on võetud tihti aluseks arutleva demokraatia seletamisel. Juba teoreetik ise tunnistas, et kaasaegses maailmas ideaaltüüp nii ei toimi, sellegi poolest pole arutleva demokraatia käsitlusest loobutud, kuna see annab hea aluspõhja kommunikatsiooni ja avalikkuse analüüsimisele.

Avaliku sfääri kesse koosneb kommunikatsioonivõrgustikest, mida võimendavad kultuurikompleks, ajakirjandus ja massimeedia. Need võimaldavad riigi kodanikest koosneval

avalikkusel osaleda sotsiaalses integratsioonis, mida vahendab avalik arvamus. Üheks olulisemaks avaliku sfääri funktsiooniks on otsuste ja riigijuhtimise legitimeerimine. (Habermas 2004:319) Ühtsus ühiskonnas on võimalik säilitada vaid kommunikatsioonikogukonna üksmeele kaudu – avaliku sfääri konsensuse kaudu. „*Mida rohkem kaalutletus, mõtestatus ja kriitikameel mängivad rolli avalikus asjaajamises, seda demokraatlikum on riik.*“ (Habermas 2004: 81)

Avalikkuse käsitusi on hulganisti: kui kogu üldsusest, kui kodanikkonnast, tähelepanelikust publikust ja eliidist (Price 1992). Mitmed autorid on avalikkuse jaganud tegutsejateks (*actors*) ja vaatlejateks (*spectators*), iga teema puhul nende gruppide koosseis varieerub. Poliitiline diskussioon eeldab mingisugust seotust (*engagement*) poliitikaga, see ei ole küll sama, mis osalemine poliitikas, aga see on hoolimine ja ka afekti eeldav. Kodaniku osalemise praktikate jaoks on vajalik ka spetsiifiliste probleemide mõistmine, nendega identifitseerimine, mingite seisukohtade toetamine. (Dahlgren 2006)

Võimalikult suure hulga avalikkuse kaasamiseks demokraatias on vaja, et teemad oleksid ühiskonnas mõistetavad. Tähtis on kodanike ühine taustsüsteem ja kattuvad kogemused. See, milliseid sündmusi ja kogemusi inimesed meediatekstides ära tunnevad, sõltub lisaks semantilisele potentsiaalile peamiselt nende enda elukogemustest ja taustast. See määrab, milline uus info suudetakse panna laiemasse konteksti, milline aga jääb mõistmatuks. (Waldahl 1998)

Selles töös kasutatakse avalikkuse mõistet selle laiemas tähenduses – mõeldud on nii erinevaid indiviide kui ka gruppe, kes on meedia mõjuvallas ja huvitatud ühiskonnas toimuvast. Samal ajal on töös vaatluse all siiski meediatekstid ja ajakirjandus kui avalikkuse areen, mis tähendab ka veidi kitsamat vaatenurka. Autor tunnistab, et uuritakse küll vaid osa avalikkusest, kuid eeldab, et meediaavalikkuses toimuv on peegeldav osa laiemast avalikkusest.

Arutleva demokraatia jaoks on seega oluline ‚**kollektiivse arutlemise**‘ (*collective deliberation*) kontseptsioon, mille väljundiks on **avalik arvamus**. Kollektiivne arutlemine on töös tähistatud terminiga ‚**avalik diskussioon**‘, mis võib tähistada kitsamalt ka arutelu meedias. Habermasilikus käsitluses on avalik arvamus surve, mida ühiskonda juhtivatele otsustele avaldab olulistest küsimustest teadlik, huvituv ja nende erinevaid tahke kaalunud kodanike üldine arusaam.

Avalik diskussioon saab toimida juhul, kui vastavad probleemid ja küsimused on välja toodud ja nende üle avalikult väideldud. Seega peavad need olema olnud agendas ehk kõneaineks. Üks inimene ei suuda piisavalt süveneda probleemide üksikasjadesse, et kujundada adekvaatseid poliitilisi seisukohti. Seepärast on ideaaltüübist eemale liikudes järjest olulisem vahendatud kommunikatsioon. Kollektiivse arutluse puhul jõuavad meedia vahendusel üldsuseni vajalik info ja spetsialistide arvamused, mida omakorda võimendavad isiklikud diskussioonid meediast saadud teemadel. Erinevad individid saavad meediast erinevat infot, jagavad seda teistega ning nii jõuavad olulised aspektid paljudeni. (Page ja Shapiro 1992)

Ragnar Waldahl (1993) eristab nelja avaliku arvamuse arengufaasi:

- 1) Sissejuhatav faas – selles faasis tõstatatakse arutletav probleem ning seotakse see kogemusega, avaldatakse erinevad seisukohad
- 2) Kehtestamise faas – teema ja probleem kehtestatakse avaliku arvamuse objektina ja teadvustatakse avalikkuse poolt. Suur roll on meedial, mis teemat kehtestab
- 3) Konsolideerumise faas – avalikkuse liikmed seovad arutluse ja probleemistiku isiklike hoiakute ja arvamustega, tekivad selged huvid, poolt- ja vastuargumendid ning nende esindajad
- 4) Otsustamise faas – viimases faasis kujuneb igaühel (ka avalikkusel tervikuna) mingi seisukoht, tekib avalik arvamus, millel on potentsiaal otsuseid mõjutada

Arvamuse kujunemisel ja selle väljendamisel avalikult mängivad olulist rolli hoiakud, mis põhinevad väärtustel ja (ideoloogilisel) uskumussüsteemil. „Arvamus” on avalikult väljendatud reaktsioon mingile kindlale teemale, ‘hoiak’ on üldisem mõiste ning ka hoiakute stiimulid on üldisemad. Samuti on arvamused situatiivsemad, kui suhteliselt püsivad hoiakud. Arvamuse kujundamisel arvestatakse lisaks enda huvidele ka ühiskondlike huvidega ja arvamus kujuneb lõplikult välja alles kommunikatsiooni käigus. (Price & Roberts 1987) Hoiakute juures on oluline emotsionaalne komponent – nad peegeldavad personaalseid eelistusi. Eksisteerivad hoiakud moodustavad viidete raami, võrdlusmomendi järgmistele ideedele. (Glynn et al 1999)

Elisabeth Noelle-Neumanni **vaikusespiraali** (1993) käsitus puudutab avaliku arvamuse seisukohalt olulist ideed. Nimelt väidetakse, et inimestel eksisteerib teatav hirm isolatsiooni

jäämise ees, kusjuures hirm on niivõrd tugev motivaator, et mõjutab inimeste käitumist ja arvamusi. Noelle-Neumanni teooria kohaselt tunnetavad inimesed ühiskonnas levivaid hoiakuid küllaltki täpselt ja suudavad hinnata, millised arvamused on populaarsemad, ilma et teaksid ametlikku statistikat või uuringuid. See on oluline just arvestades, et töös analüüsitakse majanduskriisiga seonduvat avalikku diskussiooni, mille puhul toimub mingil hetkel üleminek ühelt – majanduskasvu – diskursuselt teisele – kriisi teadvustamisele. Sarnases olukorras on oht vaikusespiraali tekkeks, mil kriisiohtu küll tunnetatakse, kuid sellest ei soovita rääkida.

2.2. Meedia arvamuse kujundajana ja diskussiooni vahendajana

Nii ühiskondlikke kui kultuurilisi küsimusi käsitledes eeldatakse, et meediainstitutsioon tegeleb peamiselt teadmise tootmise ja levitamisega. See teadmine võimaldab meil mõtestada oma kokkupuuteid sotsiaalse maailmaga. Informatsioon, kujundid ja ideed, mille meedia kättesaadavaks teeb, võivad enamikule inimestest olla nende ühise mineviku (ajaloo) ja käesoleva sotsiaalse situatsiooni mõistmise peamine allikas. Need on ka identiteedis ning võimalikes arengutes orienteerumise alusmaterjal. Meedia määrab suuresti, kuidas me sotsiaalset reaalsust tajume ja mida peame normaalseks, kujundab ühise avaliku elu ja jagatud kogemuse. Meedia on ka peamine standardite, mallide ja normide allikas. Teatud ühise reaalsuse tunnetuseta, kust see ka ei pärineks, ei saa tegelikult eksisteerida organiseeritud ühiskondlikku elu. (McQuail 2003)

Waldahl (1998) märgib, et kui varem oli pea kogu indiviidide kogemustepagas otsene ja põhines isiklikul kogemusel, siis tänapäeval on suurem tähtsus kaudsetel **vahendatud kogemustel**. Peamiseks kaudsete kogemuste allikaks on meedia. Seega ettekujutusest ühiskonna olemusest sõltub otseselt ühiskonna representatsioonist meedias. Vahendatus osutab otsese kogemuse puudumisele, kaudsetele arusaamadele gruppide ja kultuuridest, kuhu me ise ei kuulu. Page'i ja Shapiro (1992) käsitluses on omavahel seotud arvamuste muutumine ja kogemused. Samal ajal kui mõned individuaalsed arvamuse muutused põhinevad vaid isiklikel kogemustel, esineb ka neid teemasid ja probleeme, mille kohta võetakse seisukoht vaid vahendatud info põhjal.

McQuail (2003) tsiteerib Currani (1996:82) käsitlust, mille järgi küps kapitalism pakub „*avaliku sfääri mudeli välja kui neutraalse tsooni, kus on laialdane juurdepääs üldist hüve puudutavale*

olulisele informatsioonile, kus diskussioon on vaba domineerimisest ja kõik osalevad avalikus arutelus võrdsel alusel. Meedia hõlbustab seda protsessi, pakkudes avaliku arutelu jaoks areeni ja moodustades üksikute kodanike avalikkuse kui avaliku arvamuse kandja.“ Massimeediale kohaldatuna tähendab **avalik huvi** lihtsalt seda, et meedia täidab kaasaegses ühiskonnas teatavat arvu tähtsaid, isegi põhiolemuslikke ülesandeid ning on kõigi huvides, et neid ülesandeid täidetakس hästi. (McQuail 2003:127)

Meedia ja ühiskonna vahelisi mõjusid on võimalik käsitleda mitmeti. Normatiivse lähenemise puhul asetatakse meedia ühiskonnas keskele kohale ja nähakse sellel erinevaid funktsioone ühiskonna toimimisel. Sellisest käsitlusest on lähtunud ka käesolevas magistritöös ja seega on töö eelduseks, et meedia mõjutab ühiskonda ning ajakirjandusel on teatud roll sotsiaalse reaalsuse loomisel. **Meedia mõjud** ühiskonnas on võimalik liigitada neljaks: (1) reaalsuse defineerimine ja tähenduste konstrueerimine; (2) teadmiste levik; (3) raamistamine; (4) kõneaine kujundamine. (McQuail 2006)

McQuail (2006:50) jagab **meedia funktsioonid** laiemalt kolmeks: tegutsemine vaatleja ja informandina; kanali ja foorumi pakkumine meediavälistele häälele; osalemine ühiskonnas. Muude funktsioonide kõrval leiab McQuail, et meedia rolliks (mis selle uurimuse seisukohalt eriti oluline) on sotsiaalse keskkonna monitooring; eestkõnelemise ja kommentaaride abil arvamuse loomine; uudissündmuste tõlgendamine; sündmustest teada andmine; poliitikale ja avalikule diskussioonile agenda pakkumine.

Demokraatlikus süsteemis on tähtis, et press oleks vaba, kuid kõiksugu normatiivsed nõudmised meediale ei ole tõeliselt vaba pressi puhul asjakohased. (McQuail 2006) Ajakirjandusel kui organisatsioonil on mitmeid võimalusi, kuidas käituda: olla neutraalne või osalev; kontsentreeruda faktidel või pakkuda tõlgendusi, nõu ja kommentaare; olla vaid väravavahiks (valida teemasid) või olla advokaadiks mingitele huvidele ja eesmärkidele; lähtuda idealistlikust ajakirjaniku ülesande kontseptsioonist või teenida meediaorganisatsiooni huve; valida sotsiaalsed ülesanded materialistlike eesmärkide asemel või vastupidi. Selles töös on võetud aluseks, et vaba demokraatlik ühiskond tunnistab meedia vabadust, kuid eeldab või lausa nõuab nõ kvaliteet-ajakirjanduselt teatud funktsioonide täitmist ühiskonna korralduses.

Siinkohal on oluline tuua välja kaks viisi, kuidas meedia oma panuse avalikku diskussiooni lisab. Üheks olulisemaks meedia poliitiliseks tegevuseks on **raamistamine** (*framing*), mida tehakse konteksti ja tausta avavate detailide valiku kaudu. Meedia on kõige olulisem raamistaja ja tihti otsustab, millisena üht või teist fakti tõlgendatakse. Meedia mängib rolli ka **kõneaine kujundamisel** (*agenda setting*), valides teemad, millel avalikult diskuteerida. **Agenda ehitamine** (*agenda building*) on teine äärmiselt oluline meedia poliitiline tegevus. Agenda kujundamisest erineb see selle poolest, et on laiem, teadlikum tegevus. Meedia ehitab avaliku agenda, kui loob poliitilise konteksti, mis vormib avalikku arvamust. Meedia annab konteksti, mille järgi avalikkus oma arvamuse kujundab. Oluline on ka koostöö erineva meedia vahel – nii on võimalik luua domineeriv agenda. Muuhulgas mõjutavad agendat ka ilukirjanduslikud tekstid, saated, filmid jne. (Graber 2006) Meedia võimuses on manipuleerida inimeste hoiakutega, näiteks oleneb mõne teema olulisus avalikkuse jaoks, kui laia meediakajastust see saab. Kusjuures meediakajastus ei pruugi sugugi kattuda teemade tegeliku olulisusega. (Page & Shapiro 1992)

Kõneainest rääkides eristavad Rogers ja Dearing (1987) **kolme erinevat agendat**, mis avaliku diskussiooni jaoks olulised: (1) meedia agenda (meedia jaoks prioriteetne kõneaine); (2) publiku agenda; (3) poliitika prioriteedid. Need kolm agendat ehk kõneaine prioriteeti erinevate osapoolte jaoks on üksteisega seotud ja üksteist mõjutavad. Nii võib näiteks meedia ja auditooriumi jaoks olulisim probleem saada pakilisemaks ka poliitilises agendas, teisalt soovivad poliitilised grupid oma prioriteete teemade hulgas suruda peale ka meediale ja selle kaudu publikule.

Just kõneaine kujundamise võimekuse tõttu võib meediat pidada oluliseks avaliku diskussiooni vedajaks. „*Avalikkus vajab mingeid vahendeid eristamiseks tervele ühiskonnale väärtuslikumat sellest, mis on vähem väärtuslik; ühtse ,avalikkuse' mõiste laguneks, kui iga selle individuaalne liige otsustaks ise, mis talle isiklikult hetkel huvi pakub*“ (Singer 2006) Meediapoolne *agenda-setting*’u ehk kõneaine kujundamise käsitlus on tavapäraselt veidi laiem ja nüansirikkam kui vāravahi teooria, hōlmates ka juba raamistamist, erinevaid aktsente jne. Kui **vāravavahi-teooria** tegeleb paljuski sellega, mida meedias kajastatakse ja mida mitte, siis *agenda-setting*’u pōhiline kōsimus on, kuidas millestki rāāgitakse. (McCombs & Shaw 1991)

Mitmete autorite arvates on meedias kommentaaride pakkumine ja teemadele tähelepanu pööramine saanud järjest olulisust juurde, seda enam, mida kirevamaks muutub meediamaaistik ja mida enamatest (ka uue meedia) allikatest on avalikkusel võimalik infot saada. Kuigi levivad ka arvamused, et võrguajakirjandus tähendab kõneaine-kujundamise surma, kuna auditooriumil on vabad käed ja juurdepääs informatsioonile, et kujundada iseenda agenda, tõdeb McCombs, et killustunud inforuumis internetis, on teemadele tähelepanu juhtimine veelgi kontsentreeritum kui traditsioonilises meedias. Samuti on trükimeedia ja interneti puhul näha sarnaseid rõhuasetusi teemadele. Nii on *agenda-setting* mõjuvam vähesemate teadmistega auditooriumiosale, kelle puhul on ebaolulise info välja sõelumine keerulisem. (McCombs 2005)

Meedia areng on endaga kaasa toonud suure hulga uusi infoallikaid, näiteks veebiajakirjanduse, samuti on ajakirjandusväljaanded üle maailma igale soovijale märksa kättesaadavamad kui veel eelmise sajandi lõpus. See tähendab McCombsi (2005) arutlusele tuginedes, et järjest enam oluliseks saab ühiskonna kesksete meediakanalite poolne raamistamine ja tähelepanu koondamine. Uudiste ja informatsiooni hulk kasvab ja seepärast vajab iga kodanik enam kommentaare, mis selgitaksid, mis on üldises infovoos just teda puudutav ja olulisem, arvamusi, mille kaudu saada arusaam, kuidas teised ühiskonnaliikmed samu uudiseid tõlgendavad, milliseid seisukohti võtavad. Eeltoodud käsitlus läheb kokku Singeri (2006) tähelepanekuga ajakirjanduse rolli muutusest – üha olulisemaks saab teemadele tähelepanu juhtimine. Tähtsaks saab usalduse küsimus – infot on palju, kuid milline osa sellest on usaldusväärne? Ajakirjanduse tulemuslikkus ühiskondliku debati vedajana ja resonantsi tekitajana sõltub otseselt usaldusväärsusest.

Kuivõrd üks normatiivsetest nõuetest meediale on mitmekesisus, mis puudutab nii meedia sisu, allikaid kui ka meediat üldiselt ja tähendab, et ajakirjandus peab pakkuma erinevatele häälele sõnavõimalust (McQuail 2003), toob Blanco (2006) välja, et avalik diskussioon ja agenda kujundamine on saanud poliitiliseks eesmärgiks. Erinevaid huviseid esindavate gruppide, parteide, indiviidide kommunikatsiooni eesmärgiks on saanud pääseda ligi meediale ja selle kaudu avalikku diskussiooni mõjutada. Blanco (2006) toonitab, et kuigi usaldus poliitika vastu väheneb, siis huvi ja osalemine poliitiliste teemade puhul isegi suureneb. 90-ndatel muutusid ka näiteks kodanikukampaaniad meediale orienteerituks.

2.3. Huvid ja huvigrupid

Magistritöö seisukohast on oluline ka huvide teoreetiline käsitlemine. Habermas (2004) märkis, et kaasaegses ühiskonnas muutub privaat- ja avalik sfäär läbipõimunuks, avalikku sfääri tungivad lisaks avalikele huvidele otsesed ja varjatud erahuvid. Avalikkust võib seega näha ka platvormina, millel võistlevad erinevad huvid, et ühiskonda puudutavate otsuste langetamisel oleks kõik kaasatud ja arvestatud. Politoloogias tuttav pluralistlik demokraatiakäsitus on just selline, mis arvestab erinevate huvide eksisteerimisega ning eeldab, et erinevad isikud ja grupid neid huve poliitilises (aga ka avalikus) diskussioonis esindaksid. Poliitilise süsteemi ja diskussiooni jaoks on seepärast oluline „huvigrupi“ mõiste. Kuivõrd just magistritöös vaatluse all olev ettevõtjaskond on teoreetikute järgi üks parimaid näiteid huvigruppide nähtusest, on seda mõistet siinkohas laiemalt kirjeldatud.

Kuigi esmalt „survegrupi“ ja hiljem „huvigrupi“ terminid on eelmise sajandi jooksul tähistatud nii kitsamas kui laiemas tähenduses, defineeritud nii gruppide kui huvide kaudu, jõuti sajandi lõpuks laiemalt käibel oleva definitsioonini. Petracca (1992:7) järgi tähistatakse terminiga „**huvigrupp**“ (*interest group*) üldiselt liikmelisusele või ka mitte liikmelisusel põhinevaid organisatsioone või institutsioone, mis tegutsevad kindlate riigipoolsete poliitikate või poliitiliste eesmärkide nimel. Tegemist on niisiis organiseeritud huvidega. Wilson (1992) ja Richardson (1994) defineerivad huvigrupid kui organisatsioonid, mis soovivad mõjutada avalikku poliitikat võtmata seejuures valitsemise vastutust. Huvigrupp peab sellises käsitluses olema organiseeritud. Näiteks ettevõtted kuuluvad ühendustesse, kuid on ka iseseisvalt huvigrupid.

Eristada saab majanduslikke ja mittemajanduslikke huvigruppe. Esimesed on näiteks tööandjate liidud ja ametiühingud. Teised aga näiteks esindusgrupid (eakate ühendused, naiste õiguste eest võitlejad). Huvigruppide eesmärk võib olla poliitika asemel kogu ühiskonna mõjutamine ja muutmine, näiteks tolerantsuse tõstmine, naiste parem kohtlemine.

Mansbridge'i (1992) käsitluses mängivad huvigrupid kesket rolli poliitilistes arutlemise (*deliberative*) protsessides. Kuivõrd huvigrupid koosnevad mingist osast avalikkuse subjektidest, keda ühendavad ühised huvid, siis esindab iga huvigrupp ka avalikku huvi. (Petracca 1992) Petracca sõnul muutub huvide organiseerimine ja esindamine seda tähtsamaks, mida enam

valitsused igaüht mõjutavad. Mida enam regulatsioone, rahajagamist ja ettekirjutusi tehakse, seda enam on neid, kelle huvid on puudutatud. Petracca toonitas, et võõrdumine poliitikast ei tähenda võõrdumist huvidest, seepärast on huvigrupid rahvale olulisemadki kui parteid või poliitika, sest usutakse, et just nende kaudu saab enda jaoks olulisi asju ajada.

Survegrupid ja lobistid tegutsesid oma eesmärkide nimel traditsiooniliselt kasutades otsekontakte ja mobiliseerides oma liikmeid ja valijaid, ajapikku nende meetodid muutusid. 20. sajandi teises pooles toimus organiseeritud huvigruppide arvu „plahvatuslik“ suurenemine ning kasutusele võeti ka uued meetodid tegutsemises, üha enam koguti raha ning kasutati oma huvide eest seismiseks turundusvõtteid. Koos massimeedia arenguga jõuti üheksakümnendates huvigruppide tegevuses uuele tasemele, kui suurte rahasummade ja professionaalsete konsultantide toel võtsid ka edukamad huvigrupid kasutusele nõ rohujuuretasandi lähenemise, muutes oma seisukohad poliitkampaniateks, tegeldes aktiivselt turundusega, avaliku arvamuse vormimisega ja avaliku toetuse kogumisega. Huvigrupid kasutavad uusi ja vanu meetodeid, et mõjutada valimistulemusi, valitsuse agendat ja otsuseid. (Petracca 1992)

Tierney (1992) kirjeldab peamisi mõjutamise tehnoloogiaid, mida huvide esindajad kasutavad:

- Valimiste protsessi mõjutamine (*influencing the electoral process*) – kampaniate toetamine, rahalised annetused jne.
- Arvamuste mõjutamine ja vormimine, rohujuuretasandi surve mobiliseerimine – suur osa tööst käib tagatubades, avaliku tähelepanu alt väljas. Aga vahel just nimelt aetakse asja kõrge profiiliga avalikkuses, et muuta avalikku arvamust ja sedasi avaldada survet. Kasutatakse reklaami, professionaalset kommunikatsioonikorraldust.
- Otse oma seisukohtade esitamine - kohtumised, konverentsid jms, tavapärane *lobby*.

Tänases olukorras teevad huvigrupid üha enam koostööd, poliitikat väljaspool parteisüsteemi. Huvigruppide arengus mängib rolli massimeedia ja uue meedia areng. Uus meedia on kõige efektiivsem, kui seda kasutatakse avalikkuse erutamiseks ja selle kaudu poliitiliste liidrite mõjutamiseks. Mitmed teadlased vaatlevad huvigruppe ja parteisid kui organisatsioone, mis võistlevad kodanike tähelepanu ja vahendite nimel. (Petracca 1992:26)

Ühe tähtsaima muutusena on järjest olulisemaks huvigruppide jaoks muutunud informatsioon. Kui varem koguti oma huvide paremaks esindamiseks mõjuvõimu, siis nüüd infot. Vaja on ka gruppide infovahetust valitsusinstituutsioonidega. (Petracca 1992) Huvigrupid pakuvad infot, mis võib muuta nii avalikkuse kui ka otsustajate seisukohti. Grupid on ka ise avaliku diskussiooni platvormiks, mille kaudu huvigrupi eliit ja liikmed oma seisukohti esindavad ja arutavad ning ka otsustavad oma esindatavate huvide üle. (Mansbridge 1992)

Mansbridge (1992) eristab kolme viisi, kuidas huvigrupid oma seisukohti kujundavad: võistleva (*competitive*) arutlemise puhul esinevad erinevad huvid, mille vahel tehakse valik; koostööl põhineva (*collaborative*) viisi puhul arendatakse ühine seisukoht välja erinevate gruppide seisukohtadest; korporatiivse (*corporatist*) arutlemise puhul toimuvad seisukohtade kaalumised gruppide eliitide eestvedamisel.

Huvigrupi edukus sõltub sellest kui palju neid otsustamisel arvesse võetakse, samuti kui suurt osa ühiskonnast grupid esindavad, aga ka nende autoriteedist ja kuidas nendesse valitsejate poolt suhtutakse. Huvigruppide mõjuvõimu saab hinnata nende käsutuses olevate ressursside järgi. Tähtis on kui palju oma huvide esindajad tegelikult valitsejaid nõustavad, kui adekvaatsed huvigrupid on poliitika rakendamisele kaasa aitamisel. (Wilson 1992)

USA-s seostatakse majanduslikke huvigruppe (nagu suurettevõtted) legitiimsusprobleemidega, sest kardetakse nende liialt suurt mõju otsustele. Sellise mure näiteks on seadused, mis keelavad ettevõtete annetused parteidele. Kuna majanduslikel huvigruppidel, eriti äriühingudel, on võimalused ja oskused poliitika mõjutamiseks, käib nendega kaasas tunnetatav korruptsioonioht. (Wilson 1992) Sama võib pidada kehtivaks ka Eesti oludes. David Plotke (1992) näitab, et majanduslikud raskused ja kriisiolukorrad majanduses võivad huvigruppe oluliselt mobiliseerida. Kaheksakümnendatel olid raskuste ajal äriühingud kõige mõjukamad huvigrupid USA-s, sest neil olid vahendid, neil oli võimu ähvardusteks ja neil oli ka häid ideid ja ettepanekuid.

Nagu eelpool kirjeldatud, on ka huvigruppide puhul täheldatud üha suuremat keskendumist informatsioonile, aga ka meedia kaudu oma mõjuvõimu suurendamisele. Võib eeldada, et selles magistritöös kesksel kohal olev avalik diskussioon ja avalik kõneaine on üheks kaasaegsete

huvide esindajate tegevuse oluliseks vahendiks, mille kaudu oma eesmärgi saavutada püütakse. Seepärast kasutatakse selles töös huvigrupi terminit vahel ka tähistamiseks grupe, mille huvid on defineeritavad avalikkuse (mitte niivõrd poliitika) mõjutamise seisukohalt lähtudes. Kuivõrd huvigrupid on nii esindusorganisatsioonid, nagu Kaubandus-tööstuskoda, kui ka ettevõtted, nt Balti Laeva Remonditehas, võib ettevõtjate puhul kindlasti rääkida huvigruppide esindamisest. Teisalt, kuna ettevõtjad kuuluvad erinevatesse huvigruppidesse, on töös kasutatud ka **„huvirühma“** mõistet, millega tähistada sarnaseid huvigruppe.

Eestis on tugevaimad lobistid tekkinud eelkõige maksujõulisemate huvigruppide juurde ning esindavad enamasti vaid üht kindlat tellijat või tööandjat. Tavaliselt on huvigrupiks üht liiki ettevõtjate ühendus või liit, mille tegevdirektori ülesannete hulgas on ülekaalus *lobby* tunnustega töö. (Kommunikatsiooni käsiraamat 1998a) Kuivõrd teoreetikud räägivad huvigruppide professionaalsuse arengust, keskendatusest informatsioonile ja konsultantide kaasamisest, võib väita, et huvide esindajad tegelevad suhtekorraldusega ja korraldavad meediasuhtlust järjest professionaalsemalt.

Äripäeva Kommunikatsiooni käsiraamatu (2004a) järgi on suhtekorralduse ülesanne hoida organisatsioon keskkonnamuutuste suhtes tundlik. Suhtekorraldaja peab suutma muutuvaid surveid ära arvata ning nendele reageerida. Sõnumite edastamine massimeedia kaudu on suhtekorralduses üks peamisi teavitamise ning suhtluse vorme. (Kommunikatsiooni käsiraamat 1998b) Tulemusliku ühisteadmise loomiseks dialoogi kaudu suhtekorralduses tuleb kommunikatsiooniprotsesse analüüsida, mõtestada, planeerida ning juhtida. Kommunikatsiooni juhtimine on organisatsioonide ning nende siht- ja sidusrühmade dialoogi korraldamise praktika. (Kommunikatsiooni käsiraamat 2004b) Selles töös on võetud eelduseks, et meediatekstide, eriti veenmisžanrite puhul, on tähtis osa professionaalsel planeerimisel ja teostusel.

2.4. Kriis legitimatsiooni ja usalduse probleemide tekitajana

Jürgen Habermas on oma teoses „Legitimatsiooni kriis” kirjeldanud kriisi hiliskapitalistlikus süsteemis. Habermas kirjeldab erinevaid piiranguid, mis paratamatult viivad majanduslike

kriisiolukordadeni. Kriis majanduses võib aga selles käsitluses kanduda üle poliitilisse- ning ka sotsio-kultuurilisse süsteemi.

Kui kapitalistlikus süsteemis on kalduvus majanduskriisile, ei ole valitsuse vahelesegamisest realiseerimisprotsessi kasu, samuti ei täida oma ülesannet muidu toimivad majandust reguleerivad seadused. On oht, et valitsus hakkab majanduse korrastamiseks kasutama teisi vahendeid, näiteks rahasüstid, püsiv inflatsioon, kasvav lõhe vaese enamuse ja rikka vähemuse vahel. Riigil ei ole võimalik vaesustumist peatada, kõige paremal juhul võib ta seda ühtlustada. Kokkuvõttes võib majanduskriis muutuda sotsiaalkriisiks, tuues kaasa võimuvõitluse. Seega, kui kriisi ei õnnestu peatada, ei kao see kuhugi, pigem laieneb või teiseneb. Poliitilisest kriisist või ka ratsionaalsuse kriisist saame rääkida juhul, kui see tekib majanduskriisi asemele. Arenenud kapitalismi puhul kasvab vajadus kapitali realiseerimise juhtimise ja kontrolli järele. Teisest küljest, iseseisev ja liberaalne tootmine nõuab järjest väiksemat sekkumist riigi poolt. Ratsionaalsuse defitsiit tähendab, et valitsus ei suuda talle antud piirides juhtida majandustegevust. Legitiimsuse defitsiit tähendab, et administratiivsete võtetega ei ole võimalik saavutada normatiivselt toimivate struktuuride tööd vajalikus mahu. Kapitalistliku arengu käigus laiendab valitsus oma tegevuse piire mitte ainult majandusvaldkonda, vaid ka sotsio-kultuurilisse süsteemi. Kui organisatsiooni tunnetatav vajalikkus kasvab, langeb kultuuriliste traditsioonide väärtus. (Habermas 1976)

Seega võib legitiimsuse ja ratsionaalsuse vähenemine viia muutusteni ühiskonna kultuurilistes alustes. Sotsio-kultuuriline süsteem sõltub suurel määral majandusliku ja poliitilise süsteemi toimimisest. Kui nendes süsteemides peaks tekkima kriis, väljendub see ka sotsiokultuurilise kriisina. Legitiimsuse kriisid saavad alguse muudatustest poliitilises süsteemis, isegi kui normatiivne struktuur ühiskonnas jääb samaks. Motivatsioonikriisid on aga sotsio-kultuurilise süsteemi sisestest muutustest tingitud. Sellised tendentsid on Habermasi sõnul ühiskonnas määratud kultuuriliste traditsioonidega ning nende tugevusega. (ibid)

Habermasile tuginedes võib seega öelda, et pikale veniv majanduskriis, mis hakkab mõjutama poliitilisi otsuseid ja arutelusid, samamoodi inimeste sotsiaalset olukorda, tähendab muutusi kogu ühiskonnas terviklikult. Ühiskonnaliikmed peavad muutustega ja majandusliku olukorra

halvenemisega hakkama saama. Võib eeldada, et inividid tunnevad sellises olukorras vajadust ja soovi muutusi kuidagi tõlgendada. Kriisidest tuleb aru saada. See on aga keeruline, kuna legitiimsuse kadumine ühiskonnas tähendab ka usalduse kadumist. **Usaldus** on seotud tuleviku kontrollimatusega, see aitab inimesi, kui tuleviku sündmused ei ole täielikult nende kontrolli all, kuid on mõjutatud inimtegurite poolt. (Sztompka 1999: 21) On kolm orientatsiooni, mis aitavad inimesel ettemääramatusega (mida ka ju majanduskriis endast kujutab) silmitsi seista: lootus, kindlustunne, usaldus. Vaid usaldus on aktiivne, fokuseeritud ja läbi mõeldud. (ibid)

Eristada saab ka usaldamatust ja usalduse puudumist. Esimesel juhul arvatakse halvimat ja tegutsetakse vastavalt sellele, teisel juhul on olukord neutraalne ja valitseb teadmatus. Sztompka (1999) rõhutab, et usaldusega toimuvate muutuste puhul muutub see palju lihtsamalt usaldamatuseks kui vastupidi. Seega kui majanduskriis võib tingida motivatsiooni ja legitiimsuse kriisi, siis viib selleni just ühiskonnaliikmete usalduse kadumine või usaldamatuse teke poliitilise süsteemi või poliitikute vastu.

Usaldus on seotud **riskiga**. Sztompka definitsiooni järgi on see usaldusega paralleelne. Ka riskid on tulevikule orienteeritud, need on soovimatud tulevikuolukorrad. Risk võib olla tingitud inimtegevusest ja see on etteteadmatu. On oluline, et ka inimtegevus ise tekitab riske. Risk on seega tegutsemisega seotud ebaõnnestumise tõenäosus, mis on tingitud meie enda pühendumusest. (Sztompka 1999: 30) Sztompka käsitleb ka riskiühiskonna mõistet. Ta toob välja, et riskid on muutunud universaalseks, globaalseks, institutsionaliseerituks ja suurenenud on riskide suhtes refleksiivsus. Inimesed on riskidele vastuvõtlikumad, neist teadlikumad ja samas tunnetavad ettemääramatust paremini kui varem. Sztompka viitab Beckile (2005): arengus on jõutud selleni, et riskid saavad määravaks ühiskonnas ja ajaloos. Ettemääratus ja riskide tõsidus viib selleni, et inimesed seavad oma elu riskide järgi. Kriis on kindlasti seotud riskidega – kriis on oma olemuselt riskide realiseerumine, teisalt teadvustab kriisiolukord võimalikke riske ja annab signaali nende tõelisusest. (Beck 2005)

On oluline, et kriisiolukorras, kui võib olla kadunud usaldus varasema teadmise vastu, otsib tänapäeva inimene uut teadmist. Seda nii usalduse kui ka riskidest teadlikuks saamise eesmärgil. Kriisid on seotud riskidega ja võivad viia vägagi negatiivsete olukordade realiseerumiseni, seega

soovib kaasaegne inimene riske kaardistada. Samal ajal otsib ta ka kedagi või midagi, mida kriisiolukorras usaldada, sest nagu Sztompka tõdeb, riskid käivad käsikäes usaldusega, seepärast on usaldus tänapäeva ühiskonnas muutunud oluliseks, selle poole püüeldakse, et vastu astuda määramatusele.

Kriis on ootamatu sündmus, mis toob endaga muudatused negatiivses suunas. Kriis on seotud ka šokiga. Kriisiga võib kaasneda ühiskonna jaoks vajadus uskumussüsteemide ja teadmise muutuse järele. Kui reaalse elu sündmuseid või valitsevaid diskursusi ei ole võimalik enam ideoloogial põhinevate uskumustega seletada tekib vajadus uskumuste ja ideoloogia muutmiseks. Van Dijki (2005) järgi saab ideoloogia muutuda eelkõige sotsiaalse diskursuse kaudu. Selle muutmine on näiteks eliidi võimuses, kellel on muuhulgas ligipääs meediale.

Samamoodi tähendab ulatuslik majanduskriis Habermasi (1976) käsitluses kriisi teket poliitilises süsteemis, mis toob endaga motivatsiooni ja legitiimsuse kriisi ühiskonnas laiemalt. Legitiimsuse kadu on seotud usalduse kaotamisega süsteemi vastu. Sztompka (1999) näitab, et inimene vajab usaldusväärseid objekte ja gruppe nagu ka infot võimalike riskide kohta, et hakkama saada ettemääramatute tulevikusündmustega ja oma tegevust planeerida. Seega võib väita, et kriis tähendab indiviidi jaoks teatud määral ka identiteedikriisi. Inimene vajab olukorrale tähenduse andmiseks, uute riskide kaardistamiseks või usalduse leidmiseks uut infot, uusi diskursusi ja lähenemisviise. Selleks pöördub ta kindlasti meedia ja selle kaudu avaliku diskussiooni poole. Kui majanduskriisi sisenedes on kehtinud ühed reeglid ja seosed ühiskonnas ning nüüd hakatakse neid riigi poolt muutma, on vaja, et need muutused oleksid legitimeeritud. Nii võetakse need omaks kui õiged muudatused – seda saab teha läbi kommunikatsiooni. (Habermas 2004:344)

2.5. Meedia roll kriisiteadvuse kujundamisel

Toodud arutluskäiku toetavad ka meediateoreetilised käsitlused, Doris Graber (2006) kirjutab, et kriiside olukorras otsivad inimesed pidevalt infot – uus info on väga väärtuslik ja levib kiiresti. Kui kriiside puhul (eriti küll näiteks katastroofid) on esialgu oluline operatiivteave ja käitumisjuhised, samuti teadmine, et olukord on kontrolli all, siis hiljem vajab auditoorium selgitusi, et panna sündmused laiemasse konteksti.

Kriiside puhul on meediakajastus suure tähelepanu all. Meediakajastus võib inimeste jaoks olla nii positiivse kui negatiivse toimega. Positiivse külje pealt on meedia rahustav, aitab säästa kahjusid ja pakub inimesele kaasatust, kaastunnet, ühisosa ja turvatunnet. Tänapäeval on vahendatud kogemusest saamas isegi olulisem inimese igapäevaste otsuste mõjutaja kui otsesed kogemused (Waldahl 1998), see tähendab, et kriisi ühine jagamine meedia või suhtluse kaudu võimaldab ühiskonnal kiiremini kriisi teadvustada – korrigeerida oma hoiakuid ja arvamusi, kuna see jõuab kiiremini ka nendeni, kes ise veel majanduslikult heal järjel.

Samal ajal võib meedia negatiivsema külje pealt tekitada paanikat, levitada valeinfot, võimendada eksiarvamusi, hirne või kriisi ennast. (Graber 2006) Majanduskriisi puhul räägitakse vahel ka nn isetäituvast ennustusest. Ka selline võimalus on meediakajastuse puhul olemas. Näiteks võib meedia tekitada majanduskriisi meedia-*hype*’i puhul, mil uudislugude paljususe on tingitud uudiste konstrueerimisest mitte tõeliste sündmuste rohkusest. (Vasterman 2005) Kajastused võivad tingida juba reaalsed majandussammud, näiteks aktsiaturgudel. Vastermani järgi saab situatsioonist kriis alles siis, kui seda kirjeldatakse kriisina. Nii võib meedia-*hype* luua uusi reaalseid sündmusi, mis on sõltumatud ülejäänud reaalsusest.

McQuaili (2003:72) järgi on meedia sotsiaalsed funktsioonid informeerimine, sidustamine, kultuurilise jätkuvuse tagamine, meelelahutus ja mobiliseerimine. Majanduskriisi olukorras muutuvad oluliseks informeerimise ja sidustamise funktsioonid, ühest küljest on inimestel suur infovajadus, uudised, mis aitavad tegevusi planeerida, levivad kiiresti, teisest küljest muutub uudses, vanade arusaamade järgi seletamatus olukorras meediapoolne seletuste, konteksti, arvamuste pakkumine – avalik diskussioon. See tekitab ka ühiseid arusaamu ja annab jagatud tähendusi. Seega võib väita, et eelpool kirjeldatud olukorras, mil inimesed satuvad kriisiga esmakordselt silmitsi, on eriline roll meedial aidamaks inimesi uues situatsioonis orienteeruda.

Võib eeldada, et sellises olukorras, mil meedia sisu muutub ühiskonna toimimiseks tavapärasest olulisemaks, on tähtis, millised isikud ja diskursused meedias domineerivad. Ideoloogiakäsitluses on olulised ka gruppidevahelised suhted. Van Dijk (2005) analüüsib domineeriva ideoloogia suhet teiste ideoloogiatega. Domineeriv ideoloogia on ühiskonnas sageli tavateadmine, seda ei defineerita ideoloogiana. See tähendab, et näiteks üldlevinud ideoloogia muutmiseks on kiireid

võimalusi tavapärasel olukorras vähe. Domineeriv grupp määratleb oma ideoloogia ning see omakorda keskkonna, millega saavad konkureerida või vastanduda teised grupid ja ideoloogiad.

Küll aga on kriisiolukorrad sellised, mil uskumussüsteemide arendamine või muutmine saab võimalikuks. Võib eeldada, et sellisel hetkel aktiveeruvad grupid, et just nende uskumussüsteem saaks üldtunnustatuks või pakuks välja uusi mõttemalle. Van Dijk toob välja, et ideoloogilise kontrolli teostamiseks on mitmeid strateegiaid. Olulisel kohal on eliidid, kui ideoloogiate defineerijad, gruppide ja uskumuste süsteemi korrastajad ja jõulised taastootjad. Eliidil on ressursid, näiteks ligipääs meediale, et ideoloogiat domineerivaks muuta.

Ajakirjandusel ja meedial on kriisiolukorras roll ka institutsioonina, kui avaneb võimalus pakkuda uusi lähenemisi ja sekkuda otsuste tegemisse. Graber (2006) tõdeb, et võimalusi sekkumiseks on mitmeid: meediakajastus võib panna auditooriumi muutusi nõudma; motiveerida otsustajaid ja eliiti muutuseid ellu viima; samuti on võimalik koostöö võimuinstitutsioonide ja ajakirjanduse vahel (näiteks ühiskonna stabiliseerimiseks). Meedia mõjutab avalikkust ka diskussiooni raamistamise, agenda kujundamise ja ehitamise kaudu.

Ajakirjanduse sisu on demokraatlikus riigis mitmekesine. See tähendab, et inimesed on harjunud, et meedias ilmub nii ühte kui teist diskursust või ideoloogiat esindavaid käsitlusi. On meedia roll kriisiolukorras näidata olukorra tõsidust, tõsta esile mingeid lähenemisi ja nii anda avalikkusele sõnum olukorra uudsusest.

2.6. 2008. aasta majanduskriisi varasemad uuringud

2008.aastal alguse saanud majanduskriisi ja sellekohast kommunikatsiooni on uuritud ka Tartu Ülikooli Ajakirjanduse- ja kommunikatsiooni instituudis. Seda on tehtud bakalaureusetööde ja ainekursuse Avaliku kommunikatsiooni kriitiline analüüs raames.

Ave Schmidt (2009) analüüsis majanduslanguse meediakajastusi päevalehtedes 2008. aastal ja täheldas, et majanduslangusega seotud lugude arv päevalehtedes kasvas 2008. aprillis ja jäi aasta lõpuni suhteliselt kõrgele tasemele. Majanduslangusega seotud artiklid liikusid tagumistelt

majanduskülgedelt lehes ettepoole: esilehele, arvamuskülgedele ja uudistekülgedele. Nii oli majanduslangusest rääkivaid lugusid 2008. aasta II kvartalil kaks korda rohkem kui kolmel esimesel kuul. Suveperioodil kajastuste arv mõnevõrra langes, kuid tõusis II kvartali tasemele taas aasta lõpuks. Sarnaseid tendentse märkasid ka Käämbre ja Lendok (2009). Nende analüüs näitas, et lugude arv oli kõrge ka 2009. aasta esimesel kvartalil. Lisaks uurisid Käämbre ja Lendok agentide esinemist lehelugudes.

Majanduskriis leidis esialgu kajastamist eelkõige agentide poolt, kes olid majandusega otseselt seotud, nagu analüütikud, spetsialistid ja poliitikud. Selliste agentide rühma esinemine oli tugev eelkõige 2008. aasta mais, kui selgusid esimese kvartali majandusnäitajad.urvegrupid nagu ametiühingud ja ettevõtjad lülitasid majanduskriisi lahenduskäiku (otsustusprotsessi) suhteliselt hilja, nagu ka majanduse käekäiguga vähem seotud agendid (kultuurivaldkonna esindajad, sotsiaalteadlased). Surverühmade sõnavõetud osutusid Lendoki ja Käämbre hinnangul ennetavamateks, mitte ainult tagajärgedest rääkivateks. Hääled rahva seast olid tugevalt esindatud 2008. aasta lõpuks, mil ilmselt ajalehed ka neile majanduskriisi teemal rohkem sõna andsid. (Käämbre ja Lendok 2009)

Kanarik et al (2009) võrdlesid reaalseid sündmuseid meediasündmustega ja analüüsisid diskursuste muutusi meediatekstides. Nende tähelepanekute kohaselt võis täheldada 2008. aasta lõpuni majanduskriisi teemal teatud vaikuse spiraali ilminguid – sellest küll kirjutati, kuid kirjutatut ei tõstetud esile ega võetud väljaannete poolt omaks. 2008. aasta lõpus ja 2009. aasta alguses diskursus meediaväljaannetes muutus. Täheldada võis uute käsitusviiside, diskursuste lisandumist (nt süüdlase otsimise diskursus; näpunäited, kuidas hakkama saada; targutavad – „ma ju ütlesin teile” meediatekstid jne). Esimestena rääkisid Kanarik et al hinnangul kriisist kui reaalsusest eksperdid ja analüütikud, viimasena tunnistas seda valitsus. Võib eeldada, et just 2008. aasta viimane kvartal ning 2009. aasta esimene kvartal oli aeg, mil avalikkus laiemalt teadvustas majanduskriisi olukorda.

2009. aasta esimese kvartali meediatekste analüüsinud Ernits et al (2009) märkisid, et sel perioodil võis meedias eristada „majanduskriisile” väga erinevate tähenduste ja raamide asetamist.

Meediakajastus oli sel perioodil mitmekesine. Eristati järgmisi üldlevinud majanduskriisi raame, tähendusi ja käsitlusi:

- Kriis kui süsteemi viga – vaja struktuurseid ümberkorraldusi
- Rahvusvaheline riis – kriisi põhjused on rahvusvahelised ja pärinevad finantsturult
- Solidaarsus – kriisiolukord on üldine ja selles on igaühel oma osa ja süü
- Oht – hirmu ja riskide kontekst
  - Oht üksikiskule – nt kasvav kuritegevus, töökohakaotus
  - Oht ühiskonnale tervikuna – demokraatiaprobleemid, sotsiaalne kriis
- Raskused – olukorra kaardistamine, negatiivse statistika esitamine, nt tööpuudus
- Säästuaeg – majandussurutise kontekst, mil kulud tuleb tuludega vastavusse viia
  - Riigieelarve – kokkuhoid riiklikul tasandil, eelarvekärped
  - Kulude kokkuhoid – individuaalne kulude kärpimine, tarbimise piiramine
- Väljakutse – vajadus ja võimalus muudatuste tegemiseks
  - Võimalus – positiivne, aeg end tõestada
  - Katsumus – negatiivne, üleelamise vajadus
- Loomulik nähtus – majanduskriis kui majanduse tsüklilisuse tulemus, majandusteaduslik ja ajalooline kontekst

Võib eeldada, et just 2009. aasta alguses toimus meedias aktiivne käsitlusviiside ja erinevate tähenduste pakkumine, mille järele oli ühiskonnaliikmete hulgas ka tõsine vajadus. Seda toetavad ka Kanarik et al (2009), kelle tähelepanekute kohaselt muutusid 2009. aastal meediakajastused laiemaks – avalikes tekstides hakati kaardistama kriisi võimalikke tagajärgi, riskistsenaariume, kriisi mõju laiemalt.

2.7. Eesti majanduse areng aastatel 2007-2009

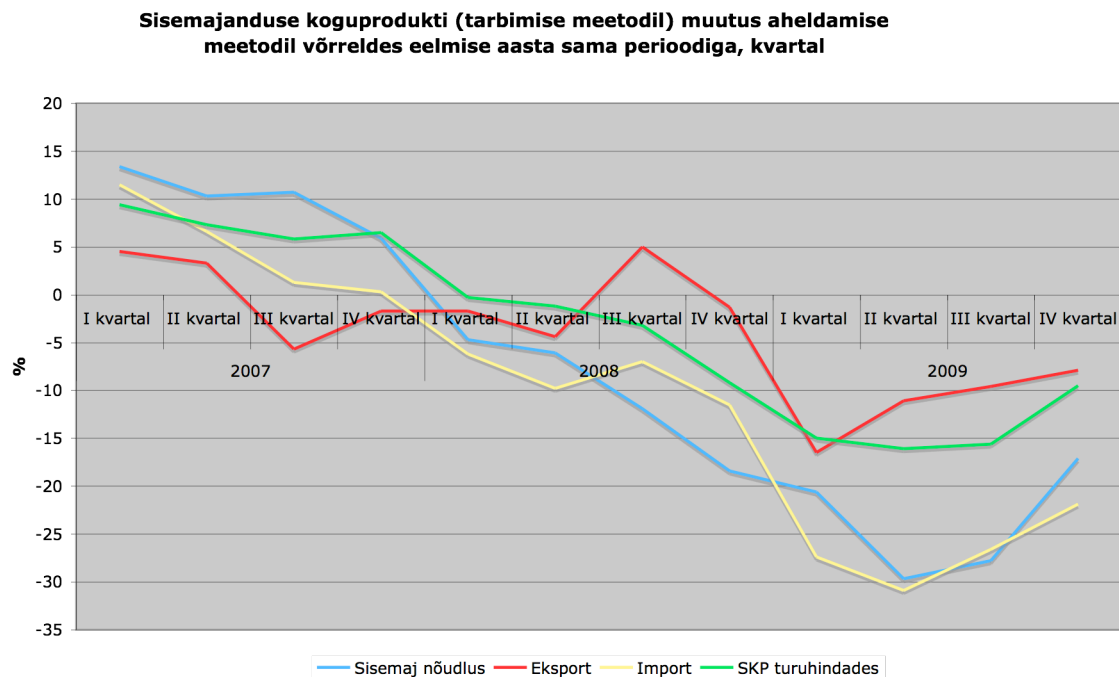
Järgnevalt on 2008.aastal alanud majanduskriisi kirjeldatud statistiliste näitajate abil, allikateks on kasutatud Statistikaameti, Töötukassa ja Eesti Panga avalikke andmebaase internetis.

Majanduse üldnäitajad

Majanduse olukorrast rääkides on üks põhiline üldnäitaja, mille alusel majandusolukorda hinnata sisemajanduse kogutoodangu (SKP) suurus ja selle muutumine ajas. SKP tähistab kogu riigi majanduse toodangu suurust rahas mõõdetuna, selle muutumist nimetatakse majanduskasvuks või majanduslanguseks olenevalt muutuse suunast. Eesti statistikaameti (2010) andemetel kasvas SKP aastal 2005 9,4% ning aastal 2006 10%, millega oli riigi majanduse kasvu suurus maailmas esimeste seas. Joonis 1 kujutab SKP muutumist aastatel 2007-2009. Nagu graafikult näha hakkas SKP kasvu kiirus 2007. aastal langema ulatudes kogu aastaks 7,2%-ni. Kuigi majanduskasvu kiirus oli hakanud vähenema, oli kasvunumber siiski võrdlemisi suur. See tähendas kõrget võrdlusbaasi tulevateks aegadeks.

Tagantjärele täpsustatud andmetel muutus majanduskasv majanduslanguseks juba 2008. aasta I kvartalis kui majandus langes 0,3% võrreldes eelmise aasta sama ajaga, seejärel langus kvartaalselt suurenes ning 2008. aasta IV kvartali SKP näitaja oli juba 9,2% väiksem kui aasta varasem. Kogu 2008. aasta SKP muutus 2007. aastaga võrreldes oli Statistikaameti andmeil -3,6%. 2009. aastal majanduslangus kiirenes oluliselt, arvestades endiselt küllaltki kõrget võrdlusbaasi – SKP langes kogu aasta kohta 14,1%. Kõige suurem aastane langus registreeriti 2009. aasta II kvartalis – 16,1%, võrreldes eelneva kvartaliga oli suurim majanduse kogutoodangu langus aga aasta alguses (I kvartalil -9%). 2009.aasta viimases kvartalis langushoog pidurdus. Kui majanduskriisi alguseks lugeda kahe järjestikuse kvartali negatiivset majanduskasvu, sisenes Eesti majandus kriisi 2008. aasta teisel kvartalil, samas esmased majandusnäitajad erinesid 2008. aastal vähesel määral tänaseks teadaolevatest, reaaliajas kuulutati majanduskriisi alguseks 2008. aasta III kvartal.

Joonis 1 – Majanduse üldnäitajate muutus (%) võrreldes eelmise aasta sama perioodiga. Allikas: Statistikaamet <http://www.stat.ee/43101>

Väliskaubanduse tasakaal

Joonisel 1 on lisaks sisemajanduse koguprodukti muutustele näidatud ka muutused Eesti sisemajanduse nõudluse, ekspordi ja impordi numbrites. Välismajanduse tasakaalust rääkides oli imporditud kaupade väärtus perioodi alguses märksa suurem kui eksporditud kaupade väärtus. 2009. aastal hakkas vahe jõudsalt vähenema.

Vaadeldes ühe majanduse põhinäitaja jooksevkonto tasakaalu muutusi, saab Eesti Panga (2010) andmetele tuginesid märkida, et pea kogu taasiseseisvuse aja on Eesti kaupade, teenuste impordi ning tulude ja ülekannete summa ületanud riigist välja minevate kaupade ja teenuste ning tulude sissevoolu summat. See tähendab, eksisteeris välismajanduse jooksevkonto defitsiit. 2006. aastal oli jooksevkonto saldo negatiivne 35 miljardi krooni võrra (-16,9% SKPst), 2007. aastal oli vastav näitaja koguni 43,5 miljardit krooni impordi kasuks (-17,8% SKPst). Kriisi saabudes vähenesid nii raha riiki sissevool kui ka sisenõudluse muutuste tõttu raha riigist väljavool. Viimase langus oli aga suurem, mis tähendas, et jooksevkonto tasakaal hakkas paranema. 2008. aastal eksisteeris veel defitsiit 23,5 miljardi krooni ulatuses (-9,4% SKPst), kuid 2009. aastal oli

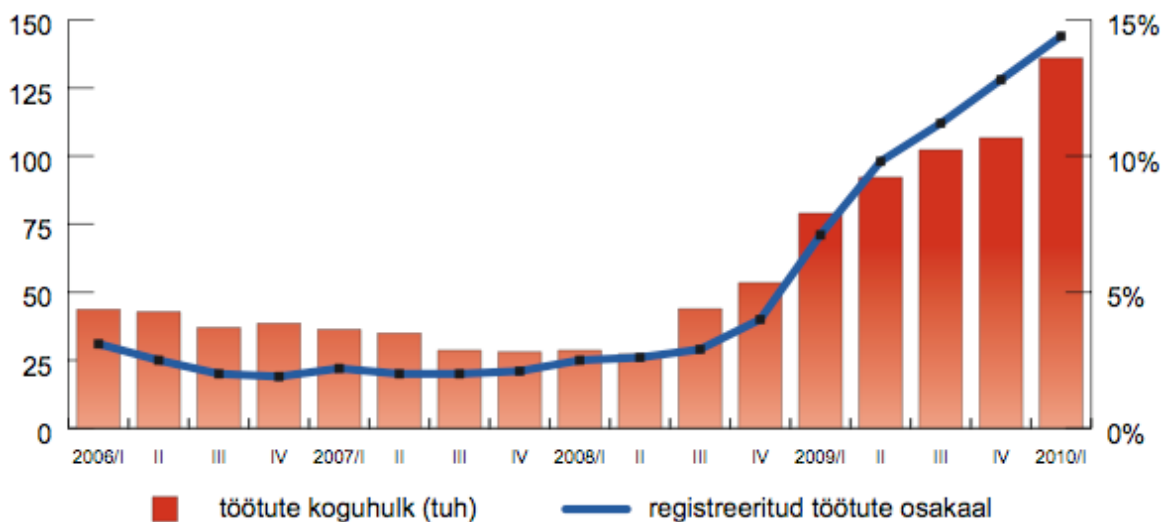
võimalik esile tõsta juba jooksevkonto ülejääki – eksport ning raha sissevool Eestisse ületas importi ja raha väljavoolu 9,9 miljardi krooni võrra (4,6% SKPst). Esimene ülejäägiga kvartal oli 2009. aasta II kvartal. (Eesti Pank 2010)

Riiklikult oluliseks rahandusnäitajaks, mis majanduslanguse kontekstis määravaks osutub, on riigi välisvõlg. Eesti on üks madalaima riigisektori välisvõlga riike Euroopas, veel 2007. aastal oli see vaid 5,8 miljardit krooni (2,4% SKPst); 2008. aastal 7,7 miljardit krooni (3,0% SKPst) ning 2009. aastal 13,1 miljardit krooni (6% SKPst). Samal ajal on koguvälisvõla tase (erasektori suure võla tõttu) märkimisväärselt suur: 2007. aastal 271,3 mlrd krooni (111% SKPst); 2008. a 298,1 mlrd krooni (118,5% SKPst); 2009. a 272,4 mlrd krooni (126,8% SKPst). (Eesti Pank 2010)

Tööturg

Majanduse olukord ja kriis mõjutavad tavakodanike elu kõige enam tööturu muutuste, samuti hindade kaudu. Majanduskriis tähendab survet töökohtade arvule ning palkade suurusele ning seda on olnud märgata ka viimase majanduslanguse ajal, kui töötute arv 2008. aasta lõpus hüppeliselt kasvama hakkas. Joonisel 2 on märgitud registreeritud töötute osakaal kogu tööjõust. Samal graafikul on esitatud ka kõikide töötute koondarv kvartalite lõikes. Nagu graafikult näha, püsis töötute arv Eestis stabiilselt madalal tasemel kuni 2008. aasta sügiseni. Registreeritud töötute hulga kiire kasv algas novembris. Töötute osakaal kasvas sellest ajast kuni 2010. aasta märtsini keskmiselt 0,6% kuus. Esimene registreeritud töötute arvu vähenemine tuvastati Töötukassas seega alles aprillis 2010. Samamoodi on hüppeliselt suurenenud töötute koguarv, mis ületas 100000 inimese arvu 2009. aasta III kvartalis ning ulatus käesoleva aasta I kvartalis koguni 136 tuhande töötuni.

Majandusolukorra muutusest annab aimu palgastatistika. Palgad olid Statistikaameti andmeil kasvanud Eestis kiires tempos kuni 2008. aasta teise kvartalini (võrreldes eelmise aasta sama perioodiga), pärast mida palgakasv aeglustus. Esimene statistiline keskmine brutokuupalka langus võrreldes eelneva aasta sama kvartaliga leidis aset 2009. aasta I kvartalil. Pärast seda on keskmine palk igal kvartalil vähenenud. Viimaste aastate kõrgeim keskmine brutokuupalk – 13306 krooni – oli 2008. aasta II kvartalis, aasta hiljem oli näitaja juba 590 krooni võrra väiksem.

Joonis 2 - Registreeritud töötute osakaal (%) tööjõust ja kogu töötute arv Eestis kvartalite lõikes Allikad: Statistikaamet; Töötukassa

* - 2010.aasta osakaalu arvutamisel kasutatud 2009. aasta keskmist tööjõu arvu

Teisalt käis palgakasvu peatumisega kaasas ka inflatsiooni vähenemine. Statistikaameti andmeil langes tarbijahinnaindeks 2009. Aastal esimest korda kümne aasta jooksul (-0,1%). Enne seda oli inflatsioon olnud pidevalt suurenev. 2006.aastal kasvas tarbijahinnaindeks 4,4%; 2007.aastal 6,6% ja 2008.aastal koguni 10,4%.

Erasektor ja ettevõtted

Joonis 3 – Tallinna Börsi OMX Tallinn indeksi areng aastatel 2006-2010. Allikas: NASDAQ OMX Baltic (2010)

Erasektori majandusliku arengu iseloomustamiseks võib vaadelda aktsiaturge ning ettevõtete kasuminumbreid. Joonisel 3 on toodud Tallinna Börsil kaubeldavate väärtpaberite hinnast sõltuva OMX Tallinn indeksi käekäik alates aastast 2006. Nagu joonisel näidatud tõusis kohalik aktsiaturg kõrgeimale tasemele 2007. aasta veebruari alguses, kui 6.veebruari ületas indeks 1043 punkti taseme. Aktsiate hinnad alustasid kiiret kukkumist sama aasta juuli teises pooles ja stabiliseerusid madalseisul 2008. aasta detsembris. Kogu selles töös uuritud ajaperioodi madalaim Tallinna OMX indeksi seis registreeriti 9. märtsil 2009, kui see oli langenud napilt alla 245 punkti taseme.

Statistikaameti andmetel algas langus ettevõtlussektori edukuses 2008. aastal ja madalseis süvenes ka 2009.aastal. Esialgsetel andmetel oli ettevõtlussektori kogukasum 2009. aastal 17,2 miljardit krooni, mis oli enam kui kaks korda väiksem kui aasta varem. Samas 2007. aastal oli ettevõtete kogukasum ligi 52 miljardit krooni. Ettevõtted müüsid 2009. aastal kaupu ja teenuseid 502 miljardi krooni eest, mis oli viiendik vähem kui 2008. aastal. Samas teatati, et ettevõtete kulud vähenesid aastaga 19%. (Statistikaamet 2010)

3. Uurimisküsimused ja metoodika

3.1. Uurimisküsimused

Käesoleva töö uurimisprobleem on leida vastus küsimusele, millal ja kuidas ettevõtjate huvirühm majanduslanguse tingimustes oma seisukohti avalikult esitab ning millises suunas avalikku diskussiooni kujundada püüab?

Uurimisprobleemi lahendamiseks on siinkohal püstitatud magistritöö uurimisküsimused, millele vastused leida püütakse. Uurimisküsimuste püstitamisel on aluseks võetud eelpool toodud teoreetilised ja empiirilised lähtekohad. Küsimused on jagatud kaheks: kogu avaliku diskussiooni kohta käivateks ning ettevõtjate osalemist käsitlevateks. Kogu diskussiooni iseloomustamine ja kaardistamine on vajalik, et anda ettevõtjate huvirühma kommunikatsioonile taust, periodiseering ja võrdlusmaterjal, samal ajal kui töö põhilise osa moodustab ettevõtjate arutus osalemise uurimine. Uurimisküsimused on esitatud koondküsimustena, mille selgitamiseks ja millele vastamise hõlbustamiseks on esitatud ka nõ spetsiifilisemaid alaküsimusi.

Uurimisküsimused kogu avaliku diskussiooni kohta

1. Milline oli majanduskriisi kujunemise perioodil majandusprobleeme kajastavate arvamused avalduste esitamise sagedus?
2. Milliseid diskussiooni perioode või tsikleid on arutus võimalik eristada?
3. Kui sagedasti erinevate staatusrühmade esindajad avalikus diskussioonis osalesid?
4. Milline oli diskussiooni agenda selle erinevatel perioodidel?

Uurimisküsimused ettevõtjate avalikus diskussioonis osalemise kohta

5. Millal ja mis puhkudel ettevõtjad avalikus arutluses osalesid?
  - Kui aktiivsed olid ettevõtjad võrreldes teiste staatusrühmade esindajatega?
  - Milliste teemade puhul väljendus eriti selgelt ettevõtjate vajadus avalikult arutleda?
6. Millised olid ettevõtjate seisukohad majandusprobleemaatika käsitlemisel?
  - Millistel teemadel ettevõtjad sõna võtsid?
  - Millised olid ettevõtjate sõnumid?

- Milliseid raame ettevõtjad majandusprobleemide käsitlemisel esitasid, milliseid tähendusi majandusraskustele andsid?
- Milliseid küsimusi ettevõtjad diskussioonis esitasid?

7. Millised ettevõtjate teemad ja sõnumid leidsid avalikus diskussioonis enam tähelepanu ja avalikku tunnustamist?

8. Millal ja kuidas ettevõtjad majanduskriisi avalikult teadvustasid?

- Kuidas ettevõtjad erinevatel perioodidel majanduse olukorda ja väljavaateid kirjeldasid?
- Kas oli võimalik täheldada vaikusespiraali ilminguid?

9. Milliseid ettevõtjate huvigruppe avalikus arutelus analüüsitud materjali puhul eristada saab?

- Kas ettevõtjad kõnelesid ühel häälel või tekkis erinevaid hääli?
- Keda ettevõtjad oma arvamusalalduste puhul esindasid?

10. Kuidas ettevõtjad avalikus arutelus osalesid?

- Millise rolli nad arutelu arendamisel võtsid?
- Milliseid suhteid teiste osalejate ja huvigruppidega ettevõtjad avalikus diskussioonis väljendasid?

3.2. Kombineeritud sisuanalüüsi meetod

Eelpool toodud magistritöö uurimisprobleemi lahendamiseks ja uurimisküsimustele vastamiseks on töös kasutatud autori poolt kohandatud kombineeritud sisuanalüüsi meetodit. Kombineeritud meetod on kahetasandiline ja koosneb kvantitatiivsest ja kvalitatiivsest sisuanalüüsist. Selles peatükis on põhjalikumalt selgitatud metoodikat ja selle rakendamist.

Uurimuses on vaatluse all avalik diskussioon päevalehe Postimees külgedel kahe aasta jooksul ajavahemikul juuli 2007 kuni juuni 2009. Nagu töö lähtekohtade tutvustusest selgub on meediapoolne avaliku diskussiooni foorumi pakkumine üks ajakirjanduse funktsioonidest demokraatlikus ühiskonnakorralduses. (McQuail 2006) Kriisi ja suurte muutuste olukordades on meedia ja avalik arutelu kodanikele oluliseks informatsiooni ja arvamuste allikaks, et uues olukorras orienteeruda. Meedia mõju oleneb selle usaldusväärsusest. (Singer 2006) Sellest tulenevalt on töös uuritud just Postimehe väljaannet. See on suurima levikuga Eesti kvaliteetpäevaleht, tegemist on üleriigilise kanaliga, mis on eeldatavalt oluline enamikele Eesti huvirühmadele. Materjali rohkuse tõttu on valitud uurimiseks selles töös vaid üks väljaanne.

Analüüsiks valitud kaheaastane ajaperiood kattub kriisi kujunemise ja majanduse suurima languse etapiga ning on seepärast õigustatud valik. 2007. aasta juulis oli avalikkuse tähelepanu hakanud hajuma aprilli lõpus aset leidnud pronksõduri konfliktilt. Samal ajal ilmusid esimesed signaalid majandusega seotud riskidest. 2. juulil langetas reitinguagentuur Standard & Poor's esmakordselt Eesti riigireitingu väljavaadet (Eesti Pank 2010). Vaatluse alla võetud ajavahemiku lõpp kattub üldiselt majanduse kriisiolukorra stabiliseerumisega. Majanduslangus 2009. aasta III kvartalil enam ei kiirenenud, samal ajal alustasid esmast tõusu väärtpaberiturud. Kiirest kukkumisest oli selleks ajaks saanud stabiilsem majandussurutis.

3.2.1. Kvantitatiivne sisuanalüüs

Töös kasutatud metoodika esimene tasand on kvantitatiivne sisuanalüüs, millega kaardistatakse kogu avalik diskussioon Postimehe väljaandes. Kvantitatiivse meetodi uurimisobjekt on töös 24 kuu (2007 juuli kuni 2009 juuni) kõik päevalehe Postimees numbrid. Samuti Postimehe lisa AK:

Arvamus Kultuur. Paberväljaanded. Uuringu teostamisel vaadatakse läbi kõik lehenumbriid ja uurimismaterjal selekteeritakse teemapõhiselt. Moodustatakse valim, millesse kuuluvad kõik majandusraskusi, majanduslangust või konkreetselt majanduskriisi teemat või nendega tihedalt seotud teemat puudutanud arvamust sisaldavad artiklid. Arvamust sisaldavate artiklite hulka arvatakse žanrimääratluste põhjal arvamuslood, intervjuud (vähemalt kolme küsimusevastusega), kommentaarid, juhtkirjad, repliigid, lugejakirjad, muud arvamusavaldused. Seega on eriti olulised väljaande teise lehekülje toimetuse rubriigid, kuna need suunavad avalikku diskussiooni, ning arvamusväljed, kus avaliku debati aktiivsed osalejad oma kirjutisi avaldavad. Samuti osutuvad olulisteks majandusküljed ja mahukad intervjuud. Kokku moodustavad kvantitatiivse sisuanalüüsi valimi 1042 artiklit, mis mainitud tingimustele vastasid.

Uuringu käik ja tekstide kategoriseerimine

Kvantitatiivse sisuanalüüsi osa eesmärk on saada vastused töö uurimisküsimustele, mis puudutavad kogu avalikku diskussiooni, samuti ettevõtjate osalemist puudutavatele uurimisküsimustele 5; 7; 10. Kvantitatiivse meetodi abil määratakse arvamusavalduste esitamise sagedus ning luuakse arutelu periodiseering. Samas läbi viidav märkmete ülestähendamine iga teksti sisu kohta, peab aitama kaardistada kogu arutelu agenda erinevail diskussiooni perioodidel, samas võimaldab vastata ettevõtjate arvamusavalduste uurimisel küsimustele, milles on kaasatud ka teised arutelus osalejad.

Uurimisküsimusi silmas pidades on kontentanalüüsiga otstarbekas selgitada välja, kes valimisse kuuluvad tekstid on kirjutanud ning millal need on ilmunud. Kuna vaatluse all on ka intervjuud olgu märgitud, et antud töös on oluline just arvamus avaldaja isik (intervjueeritav) ning ajakirjaniku nimi vääril küll ülesmärkimist, kuid on teisejärguline.

Artiklite ajalise jaotuse põhjal moodustatakse töös avaliku diskussiooni periodiseering. Perioodide määramisel võetakse töös aluseks tekstide ilmumise kuupõhine sagedus. Iga diskussiooniperiood algab tekstide arvu suurenemisega (tähelepanu koondumisega) ja lõppeb tähelepanu hajumisega – kui tekstide hulk kuude lõikes vähenes. Kokku jagatakse töös vaadeldud ajavahemik kuueks diskussiooniperioodiks (põhjalikul käsitletud tulemuste peatükis).

Oluline on uurida lugude žanreid, sest arvamusalalduse žanrivalik annab informatsiooni avalikus arutelus osalemise viisi kohta. Intervjuu erineb arvamusartiklist seepoolest, et on uudislikum ja uudsele sündmusele kiiremini reageeriv, intervjuude puhul on tõenäolisem, et loo ilmumine on olnud toimetuse initsiatiiv. Intervjuu võimaldab avaldada arvamust laiemal teemavalikul korraga, kuivõrd erinevad küsimused võivad puudutada erinevaid teemasid. Intervjuude puhul on arvamuse raamistamisel ning teemade valikul võrreldes arvamuslooga suur roll ajakirjanikul.

Iga valimi tekst analüüsitakse kontentanalüüsi käigus ning antakse sellele vastavalt kategoriseerimisjuhendile hinnang muutujate lõikes. Siinkohal on esitatud kategoriseerimisjuhend:

1. Lehenumbri kuupäev – märgitakse numbritega
2. Lehekülje number – numbritega
3. Artikli pealkiri – kirjutatakse välja täies mahus
4. Autori nimi ja tiitel – kirjutatakse välja nii nagu see on esitatud lehes
  - a. Intervjuude puhul lisaks loo autorile intervjuueeritava nimi ja tiitel. Intervjuueeritav on olulisem, sest on arvamuse avaldaja.
5. Arvamuse avaldaja kategooria

Selle muutuja puhul on oluline tekstides hinnata millise staatusgrupi esindajana arvamusalaldaja konkreetset tekstis esineb (intervjuude puhul intervjuueeritav). Sama isik võib kuuluda mitmesse kategooriasse ja seepärast on tähtis tuvastada artikli sisu järgi, milline neist domineerib. Näited: Eesti Meedia juhatuse liige Meelis Luht esineb arvamusloos meediaettevõtte juhina ja määratakse seetõttu ettevõtjaks, mitte ajakirjanikuks, samas Eesti Meedia juhatuse esimees Mart Kadastik avaldab arvamust toimetuse küljel ning arvatakse seetõttu toimetuse seisukohalt arvamuse avaldajaks. Praegune Tallink Hotellide juht Aivar Soerd avaldab arvamust endise rahandusministrina ja poliitiliste seisukohtade tõttu kategoriseeritakse poliitikuna. Ministrid on loetud poliitikute hulka, samas president Ilves arvatakse riigiametnikuks.

  - a. Toimetuse (juhtkirjad ja toimetuse lehekülje rubriikide autorid, samuti toimetuse ajakirjanike kommentaarid lehes, kui need ei ole arvamuskülgedel arvamuslood)
  - b. Ajakirjanik (kolumnistid või toimetuse ajakirjanikud, kui avaldavad arvamusloo arvamusküljel)

- c. Ettevõtja (ettevõtjate huvigruppide esindajad, ettevõtete omanikud, ka ettevõtete esindajad)
  - d. Ekspert
    - i. Teadlane, akadeemiline ekspert
    - ii. Analüütik (finantsasutuste, uuringufirmade analüütikud, avaliku sektori eksperdid)
    - iii. Erasektori ekspert (nt pankade osakonna juht; juhul kui ei käsitle ettevõttega seotud küsimusi ega avalda arvamust ettevõtte tegevusest lähtuvalt)
  - e. Poliitik (poliitilist seisukohta avaldav mõne erakonna liige, kaasa arvatud valitsuse liikmed ja kohalike omavalitsuste juhid)
  - f. Ametnik (ametkondade esindajad, samuti riigiasutuste esindajad (nt Eesti Pank), ka vabariigi president)
  - g. Lugeja (lugejakirjade rubriigi arvamused juhul kui autor ei ole identifitseeritav muu staatuse esindajana)
  - h. Muu
    - i. Eelpool toodud kategooriatesse mittekuuluvad huvigruppide esindajad (nt ametiühingud, kutseliidud, pensionäride esindajad jms)
    - ii. Kultuuritegelane
    - iii. Muu
6. Loo rubriik, žanr
- a. Juhtkiri I (Postimehe toimetuse aramuslehekülje ülemine juhtkiri, autorita)
  - b. Juhtkiri II (leheküljel vähem tähtsustatud ja allpool asuv autorita juhtkiri)
  - c. Kommentaar (ajakirjaniku arvamustekst, mis ei ole aramuslugu aramusküljel)
  - d. Repliik (toimetuse lehekülje samanimeline rubriik)
  - e. Intervjuu
  - f. Aramuslugu
  - g. Muu (vestlusring, *vox populi* jne, mis ei kuulu eelpool nimetatud žanrite hulka)
7. Märkmed artikli sisu kohta – iga loo kohta märgitakse vabas kirjalikus vormis üles töö seisukohalt olulised märksõnad, sõnumid, tähelepanekud.

3.2.2. Kvalitatiivne sisuanalüüs

Kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodiga soovitakse töös leida vastused ettevõtjate arutelus osalemist puudutavatele uurimisküsimustele. Kvalitatiivse sisuanalüüsi koguvallimiks on kõik kvantitatiivse sisuanalüüsiga tuvastatud ettevõtjate staatusrühma esindajate arvamustekstid. Neid oli arvuliselt 77. Ettevõtjate arvamuslugude ja intervjuude hulgast selekteeriti põhjalikumaks analüüsiks välja head näited ettevõtjate avalikust osalemisest diskussioonis. Selekteerimisel võeti aluseks artiklite sisukus ning teemakäsitus. Oluline oli, et valimi hulka kaasataks kirjutised erinevatel teemadel ning erinevate arvamusavaldajate tekstid. Mõnel juhul valiti valimisse sama ettevõtja mitu teksti, et oleks vajadusel võimalik võrrelda sama isiku arutlusi erinevatel ajahetkedel (nt Tarmo Noop, Urmas Sõõrumaa), teisalt jäeti valimist välja mõni sisukas arvamusavaldus juhul, kui valimisse kaasati teine artikkel, mille sisu ja avaldamisaeg olid sarnased. Valimi koostamisel jälgiti ka kontentanalüüsi käigus moodustatud diskussiooniperioodide aspekti – valimisse valiti tekstid sedasi, et esindatud oleksid arvamusavaldused erinevatest perioodidest, et oleks võimalik teha järeldusi arutluse ajalise muutumise kohta. Kokku valiti kvalitatiivse sisuanalüüsi valimisse 36 ettevõtjate teksti. Selline hulk erinevaid arvamusavaldusi annab võimaluse teha järeldusi kogu ettevõtjate avalikus diskussioonis osalemise kohta Postimehe paberväljaandes. Artiklite loetelu on toodud magistritöö lisades (vt Lisa 2).

Ettevõtjate tekstide kvalitatiivne sisuanalüüs on osaliselt struktureeritud, st paika on pandud punktid või muutujad, mida tekstide sisu puhul analüüsitakse, samas ei ole enne analüüsi koostatud kategooriaid, millesse tekste liigitada. Samuti ei ole paika pandud teksti osi või nüansse, millele keskenduda. Uurimisühikuks on üks leheartikkel. Iga vaadeldud muutuja puhul tähendatakse üles märksõnad ja tekstinäited. Hilisemal analüüsil ja tulemuste esitamisel viiakse tähelepanekute põhjal läbi üldistus ja tekitatakse tüpoloogiad.

Tekstide sisuanalüüsil vaadeldavad muutujad:

1. Olukorra defineerimine. Kuidas arvamuse avaldaja majanduse olukorda kaardistab, kirjeldab ja analüüsib?

Artiklitest otsitakse ja märgitakse üles viiteid ja tekstinäiteid sellele, kuidas ettevõtja majanduse olukorda tajub, milliseid seoseid kirjeldab, mis majanduse aspekte, statistikat välja toob, milliseid üldistusi Eesti olukorra kohta teeb. Muutuja võimaldab vastata kaheksandale uurimisküsimusele.

2. Tekstis pakutavad võimalused tulevikuarenguteks ja lahendused majandusprobleemidele.

Milliseid võimalusi ettevõtja pakub?

Artiklitest otsitakse ja märgitakse üles väited, tekstinäited ja viited tulevikuvõimalustele või ohtudele. Pannakse kirja ennustusväited või spekulatsioonid võimalike arengute kohta. Muutuja võimaldab vastata uurimisküsimusele 8.

3. Kriisile antavad tähendused, kriisi raamistamine.

Iga artikli puhul leitakse ja pannakse kirja, milliseid tähendusi ja konteksti majandusprobleemidele/langusele/kriisile omistatakse. Tinglikult võetakse aluseks peatükis 2.6. toodud (Ernits et al (2009)) võimalikud raamid kriisi kirjeldamisel. Samas ei välistata loetelusse mitte kuuluvaid tähendusi ja raame. Muutuja võimaldab vastata kuuendale uurimisküsimusele.

4. Teemad.

Kuivõrd kõik magistritöös analüüsitud tekstid on vähemal või suuremal määral seotud majanduskriisi temaga, siis selle muutuja puhul kirjeldatakse tekstis puudutatavaid konkreetseid pea- ja alateemasid. Hilisemal tulemuste esitamisel tehakse teemade osas ka kokkuvõtte nende esinemissagedusest 36 uuritud artikli puhul, et eristada teemasid, mida puudutasid vaid üksikud ettevõtjad teemadest, mida puudutasid paljud. Muutuja võimaldab vastata uurimisküsimusele 6, aitab määrata ettevõtjate agendat.

5. Sõnumid. Millised on peamised tekstis sisalduvad sõnumid?

Iga teksti puhul leitakse ja märgitakse üles arvamuse avaldaja peamised seisukohad ning neid toetavad argumendid. Sõnumid leitakse väidete analüüsi teel. Kõik tekstis sisalduvad väited võetakse vaatluse alla ning grupeeritakse. Väited, mida sisuliselt toetavad argumentidena või põhjendustena teised tekstis sisalduvad väited, kuid mis ise ühegi seisukoha tõestamiseks või toetamiseks esitatud pole, loetakse sõnumiks ehk arutleja seisukohaks. (Erilist tähelepanu pööratakse sõnumite otsimisel artiklite pealkirjadele, väljatõstetele) hilisemal tulemuste esitamisel peatükis 4 on igas üksikus tekstis esinenud sõnumite põhjal koostatud üldsõnumid, mis ettevõtjate aramusavaldusi diskussioonis kannavad. Muutuja võimaldab vastata kuuendale uurimisküsimusele.

6. Tekstis püstitatavad küsimused.

Küsimustena märgiti tekstis üles nii konkreetselt küsilausetena välja toodud (võisid saada ka samas tekstis vastuse) kui ka mõttearengud, milles jäeti arvamuses kahe vahele või toonitati, et tegemist on probleemiga, mille üle diskuteerida. Küsimused võivad olla suunatud laiemale

avalikkusele või ka kitsamalt, nt riigile. Tekstist küsimuste leidmine aitab kirjeldada ettevõtja seisukohti, raamistamist, teisalt näitab küsimuste püstitamine aktiivsust diskussiooni arendamisel. Muutuja võimaldab vastata uurimisküsimusele 6.

7. Esindamine. Keda arvamuse avaldaja esindab, mis positsioonilt seda tekstis tehakse? Teksti analüüsil püüti otsida viiteid esindatusele. Uuriti, keda tähistatakse tekstis sõnaga „meie“. Teisalt vaadati, kes on teksti tegelased (nt transiidiärimehed) ning kas ettevõtja arvestab ka ennast tegelaste hulka ja nõustub nendega. Kas tekstis võetakse sõna kellegi nimel? Mõneski artiklis võis näha aramusavaldaja esinemist erinevates esindusfunktsioonides, eriti intervjuudes, milles erinevatele küsimustele vastamisel ettevõtjad erinevalt väljendusid. Muutuja võimaldab vastata üheksandale uurimisküsimusele .

8. Osalemine arutelus. Kuidas kirjeldada ettevõtja osalemist arutelus? Iga teksti põhjal püütakse analüüsil otsustada, milline on aramusavaldajate suhe majanduskriisi teemalise avaliku diskussiooniga. Märgiks diskussiooni arendamisest ja aktiivsest osalemisest peetakse tekstis uute probleemide või küsimuste tõstatamist, diskussiooni laiendamist lisades teemasid, uusi argumente, lahenduste pakkumist ja otsimist. Passiivsuse märgiks loetakse varasemate seisukohtade kordamist, teiste aramusavaldajate isiklikku kritiseerimist, intervjuudes küsimustele ebamääraste vastuste andmist. Arvesse võetakse muudki viited arutleja osalemise soovile või viisile. Arutelu modereerimisel on tähtis osa meedial ning seetõttu intervjuueeritajate puhul tuleb eeldada, et nende osalemine sõltub ka ajakirjaniku küsimustest ning sellest, kuidas lehelugu hiljem esitatakse. Muutuja võimaldab vastata kümnendale uurimisküsimusele.

9. Kriitika. Keda või mida tekstis kritiseeritakse, kellele millele oponeeritakse? Et kaardistada ettevõtja suhe teiste avalikus arutelus osalejatega püütakse iga teksti osas leida ja üles märkida tekstis sisalduv kriitika ja selle adressaat. Tähelepanu pööratakse teistele mainitud agentidele tekstis, tegelastele, kellega ei nõustuta. Eeldus on, et erinevate teemade puhul on sedasi võimalik kaardistada diskussiooni osapooled. Muutuja aitab vastata uurimisküsimustele 9 ja 10.

10. Toetusavaldused. Keda või mida tekstis toetatakse? Nagu muutuja 9 aitab toetusavalduste leidmine kaardistada aramusavaldaja suhet teiste arutelul osalejatega. Märgitakse üles, milliseid agente või tegelasi tekstis mainitakse, kelle seisukohti või tegevust toetatakse või heaks kiidetakse. Nii on võimalik määrata diskussioonis osapool, kuhu kuuluvaks ettevõtja ennast peab. Muutuja aitab vastata uurimisküsimustele 9 ja 10.

3.3. Meetodi kriitika

Magistritöös uurimisprobleemi lahendamiseks kasutatud metoodika on autori enda poolt kohandatud ning seepärast on igati õigustatud igasugune kriitika meetodi osas. Siinkohal on toodud mõned tähelepanekud probleemidest või küsitavustest, mis uuringul tekkisid.

Avaliku diskussiooni kvantitatiivse meetodiga kaardistamisel kategoriseeriti valim artiklite ilmumisaaja, arvamuse avaldaja ja žanri lõikes. Kuivõrd uuriti ka kogu arutelu esinevaid agendasid võiks meetodit kritiseerida, miks ei olnud lisatud veel erinevaid muutujaid, mida kategoriseerimisel uurida. Näiteks võinuks iga artikli kohta märkida ka selle teema. Samas oli töö uurimismaterjal küllaltki mahukas ja selle vaatlemine aeganõudev, mistõttu pidanuks teiste muutujate lisamine olema põhjendatud. Meetodi loomisel leiti, et teemasid pole otstarbekas kvantitatiivselt uurida, sest tulemus võib olla petlik. Agenda määratlemisel ei saa lähtuda vaid kvantitatiivsest analüüsist, sest tekstid on erinevate mõjudega ja olulisusega, arvamuse avaldajatel on erinev autoriteet.

Kvantitatiivse sisuanalüüsil võib probleemina mainida ka aramusavaldaja kategoriseerimist, sest isikute erinevatesse staatusgruppidesse määramine oli keeruline ning seda võinuks mõni teine uurija teostada teisiti.

Kvalitatiivsed uurimismeetodid sisaldavad subjektiivset elementi ja võivad sõltuda uurimuse läbiviijast. Seda võib heita ette ka töös kasutatud kvalitatiivsele meetodile. Mõni teine uurija võinuks ilmselt sama materjali põhjal jõuda teistsugustele tulemustele ja järeldustele. Samas on see risk, millega on terve töö käigus arvestatud. Subjektiivsust oleks võimaldanud vähendada meetodi suurem formaliseeritus. See on aga valiku küsimus, kuna üldistatud analüüs võimaldab väiksema vaevaga vaadelda suuremat hulka materjali, samal ajal kui keskendumine üksikdetailidele ning iga aspekti arvestamine tähendab magistritöö mahunõudeid arvestades väiksemat hulka analüüsitavaid tekste.

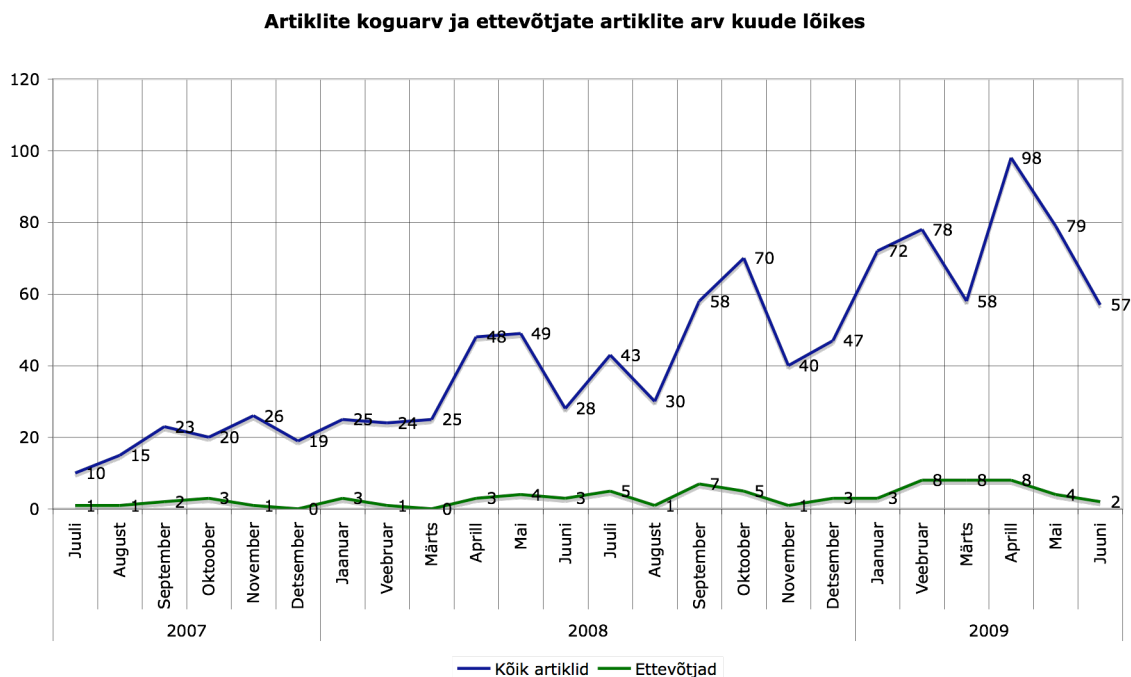
Meetodi puudusi tunnustades on töö autor siiski seisukohal, et kasutatud meetod sellisel kujul võimaldab lahendada magistritöö uurimisprobleemi ja vastata uurimisküsimustele.

4. Tulemused

4.1. Kvantitatiivne sisuanalüüs

Selles peatükis antakse ülevaade kombineeritud sisuanalüüsi esimese astme tulemustest. Kontentanalüüsi tulemused peaksid aitama vastata uurimisküsimustele kogu avaliku arutelu kohta, samuti võimaldama luua diskussioonis osalevate artiklite ilmumise sageduse põhjal avaliku diskussiooni periodiseeringu. Lisaks peaksid toodud tulemused aitama vastata ettevõtjate arutelus osalemisega seotus uurimisküsimustele, mille puhul on vajalik võrdlus kogu ülejäänud diskussiooniga. Kvantitatiivse sisuanalüüsi valimiks olid kõik arvamust sisaldavad artiklid Postimehes 2007. aasta juulist kuni 2009. aasta juunini. Analüüsil vaadati läbi kogu uurimismaterjal ning kategoriseeriti valimi artiklid. Kokku analüüsiti 1042 lehelugu, mille kohta tehti ka märkmeid sisu osas, et kaardistada kogu avalikku diskussiooni. Kvantitatiivset sisuanalüüsi koondav tabel on esitatud töö lisades (vt Lisa 1).

4.1.1. Majanduskriisi teemalise avaliku diskussiooni ajaline areng

Joonis 4 – Majanduslanguse teemaliste arvamustekstide arv kuude lõikes (n=1042)

Avalikkuse ja meedia tähelepanu majanduslanguse ja kriisi teemadel ei olnud vaadeldud kahe aasta jooksul kuude lõikes sarnane. Kuigi artiklite sagedus kahe aasta jooksul keskmiselt kuu kohta suurenes, siis kuude lõikes võis täheldada üsna suuri kõikumisi. Allpool toodud graafikul (Joonis 4) on kujutatud artiklite esinemise sagedust kuude lõikes. Joonisel on kujutatud ka ettevõtjate huvirühma esindajate arvamustekstide esinemissagedus.

Avaliku arutelu periodiseering

Vaadeldud kaks aastat moodustasid majanduskriisi kujunemise ja järsu majanduslanguse perioodi. Kuna kaks aastat on rohkete sündmuste ja kiiresti muutuva info tõttu pikk aeg, on igati otstarbekas avalikku diskussiooni sel etapil struktureerida. Arutelu perioodide määramisel võeti töös aluseks tekstide ilmumise kuupõhine sagedus. Iga diskussiooniperiood algas tähelepanu suurenemisega – tekstide arvu suurenemisega. Iga perioodi lõpuks on arvestatud aga tähelepanu hajumist majanduskriisi teemadel – kuud, mil tekstide arv oli väiksem. Joonisel 1 on võimalik eristada artiklite esinemissageduse kuist kõikumist. Ilmnevad tsüklid, mille kõrghetki tähistavad graafikul kõrgemad tipud – kuud, mil avaliku arutelu tähelepanu keskendus majandusteemadele. Sellised kuud olid: (1) november 2007; (2) jaanuar 2008; (3) mai 2008; (4) oktoober 2008; (5) veebruar 2008; (6) aprill 2008.

Nende kõrghetkede vahele jäid langusperioodid avalikus tähelepanus ja tekstide arvus. Vaadeldes uuritud tekstide sisu on võimalik märgata, et kui majanduskriis avalikku agendasse languse lõppedes taas tõusis, oli selle fookus veidi erinev, kui varem – erinesid alateemad, käsitletavat sündmused, esines erinev kriisi teadvustamise tase. See teadmine võimaldab perioodide määramisel niisiis iga perioodi alguspunktiks võtta tähelepanu koondumise alguse ning lõpppunktiks hetke, mil tähelepanu majanduskriisil on madalseisus.

Töös kasutusel olevad majanduskriisi teemalise avaliku arutelu perioodid:

I PERIOOD 2007. aasta juuli kuni detsember

II PERIOOD 2007. aasta detsember kuni märts 2008

III PERIOOD 2008. aasta märts kuni august

IV PERIOOD 2008. aasta august kuni november

V PERIOOD 2008. aasta november kuni märts 2009

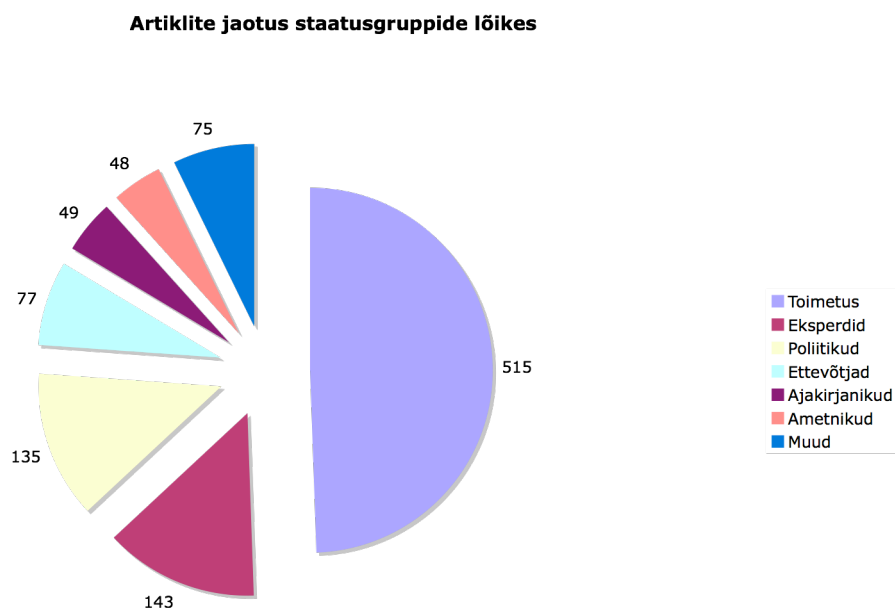
VI PERIOOD 2009. aasta märts kuni juuni

Moodustatud perioodid on põhjalikumalt kirjeldatud järgnevas peatükis 4.2.

4.1.2. Erinevate staatusgruppide esindajate osalemine diskussioonis

Kvantitatiivse analüüsi tulemusena on võimalik välja tuua, millised ühiskonnaliikmed avalikus arutelus osalesid ning erinevate staatusgruppide esinemist võrrelda. Joonisel 5 on toodud uuringu tulemused – artiklites arvamuse avaldajate jagunemine erinevatesse staatusgruppidesse. Peamised eristatud grupid olid: toimetused, ettevõtjad, eksperdid, poliitikud, ametnikud, ajakirjanikud (kolumnistid) ning ülejäänud. Kodeerimisel eristati kategooria „muud“ hulgas veel: survegrupid (14 artiklit), kultuuritegelased (13), lugejad (17), välisriikide poliitikud (8), muud (23).

Joonis 5 – Majanduslanguse teemaliste arvamustekstide jaotus staatusgruppide lõikes (n=1042)

Nagu Joonis 5 selgitab avaldasid ligi pooltes kõigist lehelugudest arvamust toimetuse liikmed, näidates sellega üles märkimisväärt aktiivsust. Aktiivsed olid eksperdid – eriti teadlased ja akadeemilise taustaga eksperdid (kokku 80 artikliga). Erasektori ekspertide (nt pangatöötajad) poolt avaldati arvamust 32 artiklis, sõltumatute ekspertide (avalik sektor, uuringufirmade analüütikud) poolt ilmus 31 lehelugu. Ka poliitikud avaldasid arvamust võrdlemisi aktiivselt.

Koalitsioonierakondadesse kuuluvad poliitikud osalesid arutelus artiklitega 94 korral, samal ajal kui Riigikogus opositsiooni kuuluvate erakondade esindajate arvele jäi 40 lehelugu. Seega võib väita, et nii poliitikud kui eksperdid olid avalikus arutelus osalemisel aktiivsemad kui ettevõtjad.

4.1.3. Artiklite žanriline jaotus

Teine muutuja, mille lõikes artiklid kategoriseeriti oli žanriline jaotus. Selline analüüs võimaldab teha järeldusi avalikus arutelus osalemise viiside kohta. Vaadeldud žanrite kategooriad olid toimetuse tekstide osas juhtkiri (eristati nõ peamist ehk ülemist (1) ning lisa- ehk alumist (2) juhtkirja); kommentaar (ka ajakirjanike kommentaarid muudes rubriikides); repliik. Huvigruppide artiklite puhul eristati arvamuskõigusi ning intervjuusid. Muud žanrid (nt *vox-populi*, vestlusring jms) jäid eristamata ja loeti kategooria „muu“ hulka. Vaadeldud žanrite jaotus (huvigruppide lõikes) on toodud tabelis 1.

Nagu tabelist näha kasutas Postimehe toimetuse diskussiooni agenda kujundamisel ja teemadele tähelepanu juhtimisel veenmisžanritest kõige enam toimetuse juhtkirja ning ajakirjanike isiklikke seisukohti väljendavaid kommentaare. Postimees avaldas vaadeldud ajaperioodil 377 majanduskriisi teemaga seotud arvamuskõigust ja 110 mahukat intervjuud. Olgu märgitud, et ajakirjanikud-kolumnistid kirjutasid vaadeldud perioodil 49 arvamuskõigust. Lugejate kirju oli 17.

Tähelepanuväärne on, kuidas jaotusid intervjuud ja arvamuskõigused erinevate arvamuskõiguste puhul. Kuigi kõigi staatusgruppide lõikes ilmus enam arvamuskõigused kui intervjuusid, siis eriti hästi on see näha ekspertide tekstide puhul. Tähelepanuväärne on, et eksperdid soovisid pigem ise diskussioonis osaleda ning seda oma parima äranägemise järgi teha. Kõige enam intervjuusid avaldati poliitikutega, kuid kõige olulisem žanr oli intervjuu ettevõtjate arvamuste avaldamiseks. Ettevõtjatega ilmus vaadeldud perioodil majanduskriisiga seotud intervjuusid 28, samal ajal arvamuskõigused 49. Sellest võib järeldada, et teistega võrreldes näitasid ettevõtjad üles vähem soovi kirjutada arvamuskõigused, tähtis roll oli lehetoimetusel nende diskussiooni kaasamisel.

Artiklite žanrid	Arvamusavaldajad	Artiklite arv
1. juhtkiri		190
2. juhtkiri		109
Kommentaar		175
Repliik		41
Arvamuslood kokku		377
	Ettevõtjad	49
	Eksperdid	125
	Poliitikud	93
	Ametnikud	33
	Muud	77
Intervjuud kokku		110
	Ettevõtjad	28
	Eksperdid	18
	Poliitikud	42
	Ametnikud	15
	Muud	7
Muud artiklid		40
Kokku		1042

Tabel 1 - Artiklite žanriline jaotus ning arvamuslugude ja intervjuude jagunemine arvamusavaldajate lõikes (n=1042)

4.1.4. Üldised teemad vaadeldud artiklites

Selleks, et selgitada välja avaliku arutelu üldine kontekst ja kõneaine majanduskriisi teemal, on oluline kaardistada teemad, millel arvamust avaldati. Siinkohal on perioodide lõikes esitletud kõigi 1042 artikli kontentanalüüsil kogutud materjali uurimise tulemused teemade osas. Kaks aastat on pikk periood ja majanduskriisi kujunemise etapil juhtus mitmeid sündmusi, seepärast oli ka teemasid avalikus arutelus hulgaliselt. Pikemat aega agendas olnud, mitmeid perioode läbinud, teemade puhul võis täheldada teemade fookuse muutust ja teemakäsitluse arengut ajas. Ülevaate saamiseks teemadest ja avalikust agendast erinevatel perioodidel, on allpool esitatud Joonis 6 – maatriksil on tähistatud, millised teemad, mis perioodidel peamiselt kõneainet pakkusid.

Kõigil vaadeldud perioodidel oli arutelu keskmiselt „majanduse olukorra“ teema. Kui 2007. aasta suvel arutleti majanduse üle üldisemalt, siis 2008. aasta esimesel poolel spekulati kriisi võimalikkuse üle. 2008. aasta sügisel teises teemakäsitlus üldsuses (pessimistlike) ennustuste tegemiseks. 2009. aasta alguses otsiti kriisile aktiivselt lahendust, kuid juba kevadel algasid taas spekulatsioonid kriisi ulatuse üle. Teiseks üldiseks teemaks oli „riigieelarve“ ja selle

balansseerimiseks tehtud otsused – need püsisid avalikus diskussioonis eelkõige 2008. aasta algusest sügiseni ning 2009. aasta talvel ja kevadel. Palju sai käsitlemist ,avaliku sektori palkade‘ teema – see oli debateerimise aineseks neljal perioodil – 2007. aasta suvest 2008. aasta sügiseni ning taas 2009. aasta esimestel kuudel. Kui I perioodil räägiti avaliku sektori palkadest üldiselt, siis II perioodil keskenduti Riigikogu palkadele, hiljem arutleti teemal üldisemalt.

,Töölepinguseaduse‘ teema tõstatus 2008. aasta jaanuaris ja oli diskussiooniobjektiks ajavahemiku lõpuni 2009. aasta suvel. Küll aga muutus teema fookus, kuna alguses arutleti seaduse põhimõtete ja vajaduse üle, hiljem selle jõustamise viisi üle. Vähem räägiti töölepinguseadusest 2008. aasta lõpul. ,Maksud ja maksumuutused‘ eraldi teemana võeti arutlusobjektiks 2008. aasta kevadel eelarvega seoses ning püsis osade arvamusalaldajate jaoks tähtsaimana ka sügisel. Taas olid maksud debateerimiseks 2009. aasta kevadel.

,Valitsuse tegevuse‘ arvustamine oli populaarne teema 2008. aasta vältel. 2009. aastal pakkus kõneainet valitsusesisesed konfliktid ja valitsuskriis.

,Laenude‘ ja ,pankade‘ teema oli diskussiooniobjektiks 2007. aasta teisel poolel, 2008. aasta lõpul ja 2009. aasta kevadel. Samas kiiralaenude teema leidis kõige enam arutlust 2007. aasta suvel ja 2008. aasta kevadel. ,Kokkuhoid ja kokkuhoiule õhutamine‘ seisis arvamusalaldustes kesksel kohal 2007. aasta suvest 2008. aasta kevadeni.

,Inflatsioon‘ teemana oli tähtis 2007. aasta suvel ja 2008. aasta kevad-suvel. 2008. aasta sügisel sai tähtsaks teemaks ,koondamine‘ ja hiljem 2009. aasta alguses muutus teema ,töötuse‘ käsitlemiseks.

Kahel perioodil oli agendas ,innovatsiooni‘ teemat – 2008. ja 2009. aasta esimestel kuudel. Ühe perioodi vältel oluliseks osutunud teemad olid ,devalveerimine‘ ja ,kinnisvara‘ (2007 teine pool); ,maailma finantskriis‘ (2008 sügis) ning ,ettevõtjate roll ühiskonnas‘, ,pensionid‘ (II pensionisamba muudatused) ja ,euro‘ (2009. aasta kevad). Võib eeldada, et vaid vaadeldud ajaperioodi alguses või lõpus esinenud teemad kajastusid diskussioonis tegelikult pikemalt, kuid lõpetati või algatati vaadeldud ajavahemikul.

Periood	I	II	III	IV	V	VI
Perioodi algus	juuli 2007	detsember 2007	märts 2008	august 2008	november 2008	märts 2009
Perioodi lõpp	detsember 2007	märts 2008	august 2008	november 2008	märts 2009	juuni 2009
Majanduse olukord	*	*	*	*	*	*
Avaliku sektori palgad	*	*	*		*	
Kokkuhoid	*	*				
Inflatsioon	*		*			
Laenu ja kiiralaenu	*		*			
Kinnisvaraturg	*					
Devalveerimine	*					
Transiit	*					
Riigieelarve ja kärped		*	*		*	*
Töölepinguseadus		*	*		*	*
Innovatsioon		*			*	
Maksud ja maksumuudatused			*	*		*
Valitsuse tegevus(etus)			*	*		
Haridus			*			
Koondamised ja töötus				*	*	
Lahendused				*	*	
Pangad				*		*
Finantskriis				*		
Ettevõtjad						*
Euro						*
Valitsuskriis						*
Pensionid						*

Joonis 6 – Diskussiooniperioodidel peamiseks avalikuks kõneaineks olnud teemad

4.2. Kvalitatiivne sisuanalüüs

Kui kahe aasta Postimehe artiklite kvantitatiivse sisuanalüüsiga püüti kaardistada kogu majanduskriisi teemaline avalik arutelu, siis kvalitatiivse analüüsi tulemused peaksid vastama küsimustele ettevõtjate huvirühma osalemise kohta selles arutelus. Järgnevalt on esitletud uuringu tulemusi, mille valimiks olid ettevõtjate arvamused artiklid ja intervjuud ettevõtjatega, kokku 36 teksti. Tulemused on esitatud eelpool toodud periodiseeringut kasutades ja koostatud tüpoloogiate abil. Analüüsitud artiklite loetelu on toodud magistritöö lisades (vt Lisa 2).

4.2.1. Majanduskriisi teadvustamine, olukorra ja võimalike arengute tajumine

Esiteks kirjeldatakse neid uuringutulemusi, mis vastavad uurimisküsimustele ettevõtjate kriisi teadvustamise ja olukorra tajumise kohta (UK 8). Alapeatükis on töö empiiriliste lähtekohtade põhjal ja kvantitatiivse sisuanalüüsi tulemuste abil kirjeldatud diskussiooniperioode. Seda on tehtud võrdluseks, kuivõrd samas on kirjeldatud, kuidas ettevõtjad erinevatel perioodidel majanduse olukorda kaardistasid ning millisenä tulevikku prognoosisid. Tulemused on illustreeritud mõnede ilmekate tekstinäidetega.

I PERIOOD

Perioodi üldkirjeldus

Esimene avaliku diskussiooni periood kestis töös vaadeldava ajavahemiku algusest, juuli 2007, kuni 2007. aasta detsembrini, lõppedes tinglikult 12. detsembril 2008. aasta riigieelarve vastu võtmisega Riigikogus. Selle aja jooksul oli Eesti majandus jõudmas kasvufaasis, kuigi SKP kasv alustas aeglustumist. 2007. aasta III ja IV kvartali majanduskasvu numbrid olid vastavalt 7,3% ja 5,8% võrrelduna aastataguste numbritega. Võrreldes 2006. aastaga vähenes 2007. aasta teisel poolel eksport, mille juures mängis rolli ka aprillis aset leidnud pronksööduri konflikt. Kuigi import vaadeldud perioodil veel kasvas, siis 2007. aasta lõpuks oli kasv minimaalne.

2007. aasta juuli ja detsembri vahemikku iseloomustas kiire palkade kasv, tööhõive püsis samal ajal maksimumilähedasena. Sellegi poolest algas majanduses ebakindluse periood. Majanduse

ülekuumenimise eest oli Eestit hoiatnud juba IMF ning riskidele pöörasid tähelepanu üha enam reitinguagentuurid. Perioodi alguses 2. juulil langetas rahvusvaheline reitinguagentuur Standard & Poor's Eesti reitingu väljavaate stabiilsest negatiivseks. Samasse aega jääb Tallinna börsi languse algus. OMX Tallinna indeks kukkus 20. juuli kõrghetkest üle 28% - 992 punktilt 705 punktile 5. detsembril.

Augusti lõpus avaldati rahandusministeeriumi sügisprognoos ning valitsus tegeles aktiivselt riigieelarve küsimustega. Rahandusministeeriumi prognoosi kohaselt kriisi ette ei nähtud, leiti, et Eestil on piisavalt sääste, samas ka, et ettevõtted peavad mõtlema konkurentsipüsimisele. Tarbimishullus oli lõppemas, kuid kinnisvara hinnalangus oli väike. Poliitikud ja eksperdid hakkasid kutsuma üles säästmisele. Pehme maandumise kuulutamine valitsuse poolt. Transiidinäitajad langesid. Inflatsioon oli endiselt kõrge. USA-s andis märku laenukriis. Prognoose avaldati sügis läbi. Novembriks sai selgeks, et euro lükkub jälle edasi. Eelarvete koostamine nii valitsuses kui erasektoris jõudis lõpule. Lätis valitsuskriis. Ebakindlus kulmineerus 24. ja 25. novembril muulaste devalveerimispaanikaga.

Kriisi teadvustamine

Ettevõtjad tajusid majandusolukorra keerulisemaks muutumist. Selle perioodi artiklid on valdkonnapõhised, kuid iga autor kirjeldab oma valdkonna pingeid vihjates raskele segaduste ajale või konkurentsiolukorra keerulisusele. Olari Taali (1.10.2007) mahukas intervjuu kasutab küll juba (oma ajast ees) kriisidiskursust, kuid seda eelkõige kinnisvarasektori kontekstis.

Majanduse olukorra kaardistamine

Esimese perioodi ettevõtjate artikleid esindama valitud neli lehelugu paistsid silma spetsiifilisusega – majanduslanguse saabumine oli veel kõigest spekulatsioon ja seepärast keskenduti lugudes enam autorite enda valdkonna probleemidele ja nende kaardistamisele. Erandiks oli intervjuu Olari Taaliga (1.10.2007), milles vastupidiselt käsitleti majandust laiemalt ja mitmekülgselt.

Eesti olukorra kaardistamisel paistis ettevõtjate puhul sel perioodil silma teadmatus ja närvilisus. Neinar Seli (4.9.2007) kirjutas transiiditeemal: „*Oleme jõudnud etappi, kus riigi senine*

rahvusvahelise kaubavahetuse poliitika nõuab uut ja selgepiirilist strateegilist lähenemist“. Seli kirjeldas, et käes on kriitiline aeg suurejooneliste küsimuste lahendamiseks. Segadusttekitavaks pidas Seli transiidi olukorda ka välispartnerite jaoks, kuna Eestis on suur hulk väikeseid ja konkureerivaid sadamaid. Veiko Murruste (18.9.2007) kinnisvarateemaline arvamyslugu, nimetas olukorda närviliseks: „*Segaduses on nii müüjad kui ka ostjad*“. Kinnisvaraarenduste kohal levib kõrbelõhn. Kuivõrd kinnisvaraärimees püüdis olukorda rahustada, tõi ta välja, et kuigi turg on „kreenis“, valitseb siiski eluaseme defitsiit ja ees seisab vaid ostubuumi raugemine. Kai Rimmeli (22.11.2007) tekstis käsitleti toiduainetööstuse olukorda ja ka sellest võib välja lugeda segaduse õhkkonda. Ühelt küljelt soovivad eestlased kodumaist toitu, teisalt pole sinseid tootjaid enam palju järel. Rimmeli sõnul on mitmed tootjad kinnisvaraärile sarnaselt pea kaotanud, kuna maailma piimakokkuostuhinna tõusus nähakse suurt ja kiiret kasumit.

Teistest erinenud intervjuu Olari Taaliga (1.10.2007) kaardistas olukorda majanduses laiemalt, kuid temagi jaoks olid märksõnad sarnased. Taal avaldas arvamust, et kasv majanduses on olnud nii kiire, et tekkinud on disproportsioonid. Erinevalt teistest oli Taal konkreetne: „*Oleme tõsise kriisi lävel*“. Taal võrdles kinnisvarasektoris toimuvat 10 aasta taguse börsikriisiga. Kinnisvarahindades olevat õhku ja Taal leidis, et 30% on hinnas kukkumisruumi. Ta väljendas muret tekkinud olukorra üle, mille puhul inimesed on end seadnud aastakümneteks „laenuikkesse“. Kui samal ajal nende vara väärtus väheneb, võib sellest kasvada moraalne lõök. Taal pidas olukorda Eestis „nutuseks“: töötasude kasvutempo on olnud liiga kiire ja ettevõtted ei suuda kulude suurenemisele kiiresti reageerida. Tööjõuturul on hullus. Valitsus on kaotanud sihi, sest riigireiting kukub esimest korda pärast 1992. aastat. Leedus räägitakse eurost, meil mitte.

Teine aspekt, mida I perioodi ettevõtjate tekstidest võimalik näha, on konkurentsi ägenemine ja konkurentsis püsimise raskuste väljendamine. Seli (4.9.2007): „*Kaubavood vähenevad, tulud kahanevad, uute kaubavoogude saamiseks on aga kõikjal vajalikud investeeringud, mis tuleb katta praegu valdavalt laenude abil*“. Seli kirjeldas, et ühelt poolt survestab meid Venemaa ja teiselt poolt istume ise käed rüpes ega tee midagi. Riik omanikuna soovib vaid raha välja pumbata, vaja on aga investeeringuid. Seli nimetas üheks suuremaks probleemiks, et Eesti mitu väikest sadamat konkureerivad sama kaubagrupi ja klientide pärast, seepärast pakkusiki välja suursadama loomise idee. Veiko Murruste (4.9.2007) artikkel puudutas just keerulist

konkurentsiolukorda turul, mille on tekitanud säästuhinnaga seotatud kinnisvara. Murruste märkis, et turg on arengu algfaasis – vastupidine arenenud turgude olukorrale. Taal (1.10.2007) nägi olukorra keerulisemaks muutumist eelkõige selles, et odava laenuraha aeg on otsas. Rimmel (22.11.2007) aga väljendas konkurentsiolukorra üle kõige enam muret, eestimaised tootjad peavad omal jõul konkureerima siinsete välismaise omandusega ettevõtetega. „*Tegelikult ei toeta riik kohalikku toiduainetööstust,*“ leidis Rimmel. Vähe mõeldakse koduturule. Kohalikud poed pole huvitatud kohalikust kaubast. Samuti pidas Rimmel keeruliseks olukorda töötajate leidmisel.

Tulevikuväljavaated

Ka arengute võimaluste osas olid ettevõtjad I perioodil valdkonnakesksed. Neinar Seli (4.9.2007), nägi võimalust keerulisest olukorrast väljatulemiseks luua suursadam - osta erasadamad riigile ja ühendada need ja raudtee infrastruktuur Tallinna Sadamaga, see vähendaks raiskamist ja sisemist konkurentsi. Seli nägi ohtu transiidikaubanduse soikujäämiseks, millest tingituna vajadust riigiinvesteeringuteks. Seli sedastas, et eesmärk peaks olema: tagada edukus mitte järgmisel-ülejärgmisel, vaid aastakümnete pärast. Murruste (4.9.2007) pidas kinnisvaraturu võimalikuks arenguks, et säästukinnisvara hinnatakse alla, kuid küllastumine tuleb aastakümnete pärast. Murruste toonitas muutuste vajadust suhtumises – müüjad õpivad müümist ja ostjad ostmist. Toiduainete tootjate murede lahenduseks pidas Rimmel (22.11.2007) võimalust kehtestada eksporditollid, et keskendutaks rohkem koduturule. Eesti ei ole ega saa kunagi arvestatavaks toiduainete eksportijaks ja seepärast koduturule keskendumata kodumaised tootjad kaovad.

Taali (1.10.2007) intervjuus vaadeldi majandust laiemalt. Taal: „*Saame korraliku hoobi, teist võimalust polegi*“. Kinnisvara hind tema arvates kindlasti kukub ja raske on „pehmelt maanduda“. Taal nägi olulist rolli riigijuhtidel – riigil oleks võimalik inflatsiooni mõjutada, näiteks külmutada riigiametnike palgad. Eelarve ülejääk tuleks panna reservi. Taal leidis, et euro võimalust ei kasutata. Tulevat kriisi pidas ta võimaluseks tööturu hullust leevendada.

II PERIOOD

Perioodi üldkirjeldus

Majanduskriisi teemalise avaliku arutelu teine periood algas tinglikult 2008. aasta riigieelarve kinnitamisega 12. detsembril 2007 ja lõppes järgmise aasta 22. märtsil. Käsitletud 2008. aasta esimeses kvartalis langes majanduskasv olematuks. Langesid nii eksport, import kui ka sisenõudlus. Vähenema hakkas sel ajal ka väliskaubanduse puudujääk. Sisemajanduse koguprodukt langes võrreldes 2007. aasta esimese kvartaliga 0,3 protsenti ning võrreldes eelmise kvartaliga 3%. Samal ajal aga kasvas keskmine palk endiselt ja ka töötuse määr püsis väga madalal. Tallinna börsil oli 2008. aasta esimene kvartal suure languseta, börsiindeks vähenes ja kasvas järgemööda. Reitinguagentuur Fitch alandas Eesti reitingu väljavaate 31. jaanuaril stabiilsest negatiivseks. 13. veebruaril teatas statistikaamet, et eelmise aasta IV kvartali majanduskasv jäi vaid 4,5 protsendile. Vaadeldud perioodil ületas hoiuste kasv laenude kasvu. Jaanuaris tehti kõikjal kokkuvõtteid eelmisest aastast ja uue aasta plaane. Kinnisvarasektoris ilmnas krahhi, sest aastane hindade langus oli 25%. Välisraha sissevool hangus ja samal ajal näitasid esimesi vähenemise märke maksulaekumised. Erasektoris tehti säästuplaane. Töölepinguseadus jõudis diskussiooni. Inflatsioon püsis perioodil kõrge.

Kriisi teadvustamine

Teise perioodi kolmes artiklis tajusid ettevõtjad küll ohtu ja vajadust muudatusteks, kuid kriisi teadvustamisele artiklid ei viita. Enn Veskimäe (4.1.2008) kirjutis isegi välistab kriisivõimaluse. Majandusest ja võimalikest muutustest kirjutatakse tsüklilisuse kontekstis.

Olukord majanduses

Töös käsitletud avaliku diskussiooni teine periood hõlmas 2008. aasta algust, sellel perioodil oli ettevõtjate jaoks avaliku diskussiooni tähtsamaid teemasid töölepinguseaduse eelnõu ja vaadeldud artiklites oli ka kaardistatud kõige enam tööjõuturu olukorda. Perioodi kuulus ka Gunnar Kobini (25.2.2008) artikkel, milles ta propageeris e-riiki kui uut võimalikku Eesti Nokiat.

Tööandjate keskliidu juht Enn Veskimägi (4.1.2008) vaatas intervjuus tagasi 2007. aastale kui edukale ja heale. Ta ei näinud probleemi majanduskasvu aeglustumises ja sõnas, et ülikiire kasv

ei olegi normaalne. Sarnaselt esimese perioodi tekstidele tunnustas ta, et pole täit selgust, mis edasi saab, kuid sedasi hindas ta pigem olukorda kinnisvaraturul. Tööjõuturu olukorra kaardistamisel toonitas Veskimägi, et Eestis on tööjõupuudus ning tööturul ei ole töötajate vahelist konkurentsi. „Palgarallis“ liigub avalik sektor erasektori ees, kuigi avaliku sektori kulud on suured. Inimestele pidas Veskimägi olukorda heaks, sest tööpuudust ei ole ning tööpakkumisi on palju. Ta tunnistas, et valitsus peaks olema aktiivsem, kuid iseloomustas olukorda, et Eestis on kogu aeg valimised ja ebapopulaarseid otsuseid seetõttu ei tehta. Ta tunnistas riikliku visiooni puudumist. Siiski avaldas Veskimägi arvamust, et midagi katastroofilist ilmselt ei juhtu.

Veskimägi (4.1.2008): „*Suure ja odava laenuraha aeg on nüüd läbi ja ma arvan, et neil ettevõtjatel, kes mõistlikult laenasid ja riske hajutasid, ei tohiks eriti probleeme tekkida.*“

Kaubandus-tööstuskoja liider Toomas Luman (29.1.2008) keskendus veelgi enam tööjõuturu olukorrale. Ta tugines seisu kaardistamisel Euroopa Komisjoni uuringule: eluaegne töökoht ühe tööandja juures on minevik, töö leidmisel on oluline suutlikkus liikuda kiiresti ühelt töökohalt teisele. Luman nimetas töölepinguseaduse ümber toimuvat „kahetsusväärseks massihüsteeriaks“. Ametiühingud on seadusele sõja kuulutanud. Luman sõnas, et ühiskond vajab uut töölepinguseadust. Luman pidas heaks, et tööturuametil on kümned miljonid koolitusteks. Ta tunnistas, et majanduses on tegemist muutuvate oludega.

E-riigi võimalustest kirjutanud Gunnar Kobin (25.2.2008) võttis Eesti olukorra kaardistamisel appi varasemalt väljaõeldud mõtted. Eesti majanduses tuleb minna autopiloodilt üle käsitsijuhtimisele (Leev Kuum); Meie asjad võivad küll hästi olla, aga kaugemas perspektiivis seisab ees hulk probleeme (Arengufond); Eestil oht stagneeruda (Mart Laar); Eesti peaks hakkama Nokiat otsima (Juhan Parts). Ta sedastas, et Eesti on väike riik ja oleme IT levikult esirinnas. Riigi e-teenuseid arendatakse palju, kuid iga arendaja pusib ise ja teenused ei ühti. Selle pinnalt nägi Kobin võimalusi edasiminekuks.

Tuleviku väljavaated

Teisel perioodil ei väljendanud ettevõtjad artiklites üheselt mõistetavat pessimismi tuleviku suhtes. Pigem nähti parandamisruumi, et võimalikud arengud positiivseks jääksid. Veskimägi (4.1.2008) arvas, et mõistlikult laenanud raskustesse ei jää. Veskimägi: raskusi võib tekkida väiksemates ja keskmistes ettevõtetes. Ta ei uskunud, et majandus miinusesse langeb ja avalas

arvamust, et kui majanduskasv langeb 12 protsendilt kahele, ei ole selles midagi hullu. „*Inimesel, kes tõesti tööd tahab teha, on tuhandeid võimalusi*“. Veskimägi kommenteeris eurovõimalusi: „*Enne 2013-2014 aastat ei juhtu meil midagi*“. Problemaatilise tööjõuturu parandamiseks nägi Veskimägi võimalusi reformides. Töölepinguseadust oli tema arvates vaja muuta, et reformida hüvitisi. Tööjõudu on tema sõnul võimalik sisse tuua. Vajadust nägi Veskimägi haldusreformi järele. Luman (29.1.2008) fokusseeris oma artikli töölepinguseadusele ja nägi selles ka parimaid võimalusi tööturu arenguks. Uus eelnõu on võimalus muuta töölepinguseadus reaalsele olukorrale ja vajadustele vastavaks. Tulevikus vaja läbi vaadata ka avaliku teenistuse seadus, arvas Luman.

Kobin (25.2.2008), kes leidis, et vaja oleks leida majandusele uusi vedajaid pakkus võimalusena, et E-riigi areng võiks olla koordineeritud ning E-riik ja teenused võiksid olla Eesti Nokia, st tuua riigile ja majandusele rahvusvaheliselt tulu. Saaksime korraliku e-riigi ja peamise eksporditarkvara, tekkida võiks E-riigi klaster. Kobin toonitas, et oluline on era ja avaliku sektori koostöö.

III PERIOOD

Perioodi üldtutvustus

Avaliku diskussiooni kolmas periood algas 2008. aasta märtsi lõpul kui meedias hakati kirjutama „kriisist“ ning selgus vajadus eelarvekärbete järele, periood lõppes tinglikult 22. augustil, kui pärast Gruusia sõjakonflikti taas majandusest rääkima hakati. Sel perioodil hakkas sisemajanduse kogutoodang järjest rohkem langema – 2008. aasta II kvartalis oli majanduslangus võrreldes aastataguse ajaga 1,2% ja III kvartalis 3,2%. Eksport küll vähenes, kuid pööras III kvartalis kergelt tõusule, samal ajal kui import langes – väliskaubanduse defitsiit vähenes. Tarbijahinna indeks oli 2008. aasta kevadel suvel ikka suurenemas ja inflatsiooni mõjutasid kõrged kütusehinnad. Avaliku diskussiooni III periood jäi ka aega, mil registreeritud töötus oli veel alla 3% ja palgad tõusid viimast korda enne kriisi. Tallinna aktsiaturu indeks langes perioodil mõõdukalt, järsemalt juulikuus.

Perioodi jäid mitmed majandusprognoosid, üheks selliseks oli 3.04. avaldatud rahandusministeeriumi prognoos, milles ennustati 2008. aastaks majanduskasvu 3,7% ja 2009. aastaks 6,4%. Neid numbreid korrigeeriti juba oluliselt augusti lõpus. 14. mail teatas

statistikaamet aasta esimese kvartali majanduskasvuks 0,4% (seda on hiljem korreieritud -0,3%-ni), samuti teatati 13. augustil II kvartali majanduskasvu puhul juba langusnumbreid: -1,4%. Kõik see mõjutas ka avalikku diskussiooni.

Samal ajal algas USA-s finantskriis ja maailmas kiire naftahinna tõus. Kui märtsis selgus, et majanduskasv on vähenemas, tähendas see, et vajalik on negatiivne lisaeelarve, selleks hakati otsima kärpimisvõimalusi ja lisamakse. Aprill tõi seega kaasa suure tähelepanu koondumise majandusraskuste teemale. Ilmnes koondamiste vajadus ja algasid koondamised erasektoris. Sagenesid pankrotid.

Teadvustamine

Kolmandal aruteluperioodil avaldatud ettevõtjate tekstides oli võimalik täheldada „kriisi“ kui termini teadlikku vältimist. Vaid Valdo Randpere (23.5.2008) kasutas seda terminit oma arutluses vabalt erinevais tähendustes. Perioodi tekstides võeti küll majandusraskused ja probleemid eelarvega teataval määral eelduseks. Majandusprobleemidest kirjutati eelarve ja maksude kontekstis. Intervjuude puhul võis märgata ajakirjanike küsimustes viiteid, nt „jahtuv majandus“; „alanud surutis“.

Olukord

On märgata, et optimism on ettevõtjate tekstidest kadunud ning asendunud etteheidetega valitsusele. Kuigi ka sellel perioodil otsest kriisi veel ei kuulutatud (see polnud ka veel käes) ega majanduse käekäiku üldiselt ei lahatud, võib märgata, et järjest enam nähakse olukorda negatiivsetes toonides.

Valdo Randpere (23.5.2008) nentis perioodi keskel ilmnunud artiklis: „*Eesti majanduse olukorra hindamise puhul ei väsi ma üllatumast hindajate kollektiivse maniakaal-depressiivsest suhtumise üle asjasse. Me oleme kas üliposiitiivsed ega näe mingeid pilvi või siis vallutab meid totaalne masendus, nii et isegi valgust tunneli lõpus peame vastutuleva rongi omaks.*“ Randpere nentis, et räägitakse ja kirjutatakse D-päevast, stagnatsioonist, majanduskriisist.

Kuna 2008. aasta kevadel viidi läbi esimene riigieelarve kärpimine, hinnati seda ka ettevõtjate poolt. Jaak Heinola (8.7.2008): „*Osa projekte külmutati, ministriumide eelarveid kärbiti vastavalt rahvaesindajate kogu jõujoontele, politsei pandi teedele raha koguma ja saadigi etteantud kärbe kokku*“. Randpere (23.5.2008) pidas valeks üleliia rõõmustamist säästmise üle, kuna see võib majanduslangusele kaasa aidata. Samamoodi pidas ta valeks maksutõusu plaane, sest selleks olevat kõige halvem aeg, majanduslangusele aitab see ainult kaasa. Heinola (8.7.2008) sõnulgi tegeletakse tagajärgedega ega vaadata tulevikku. Tema arvates ei ole puudutatud mitmeid eelarve puudujäägi põhjuseid, nt JOKK-skeeme.

Kuivõrd perioodi jäid ka mõned maksutõusu otsused, pakkus see kõneainet ravimifirma esindaja Kadri Mägil (22.7.2008): „*Lihtne viis eelarveauke leppida on maksumaksjalt raha juurde küsida. Seekord siis tõbistelt*“. Mägi kirjeldas maksutõuse kui eelarveaukude lappimist. Ta pidas oluliseks kirjeldada tervishoiuteenuste olukorda: ravijärjekorrad on pikad, maakonnad jäävad tohtritest tühjaks, arstid-spetsialistid on ülekoormusest pahurad, aga olukord läheb veel mõned aastad hullemaks, sest koolitatud tohtreid ei ole nii palju, kui vaja oleks.

III perioodi esimene tekst Tarmo Kriisi (30.4.2008) sulest käsitles veel eelmise perioodi jätkuks töölepinguseadust. Ta kirjeldas, et kehtiv 1992. aastast pärit töölepinguseadus ei vasta tänapäevastele tingimustele – nüüd on majanduses tähtsad suurettevõtete asemel väikesed ja keskmise suurusega ettevõtted. Kuigi eelnõu ümber on erimeelsused, takistab seadus töösuhete arengut ning on jäik. Kehtivas seaduses olid Kriisi sõnul olulisel kohal koondamishüvitised ja staažikate erikaitse. Kriis pidas Eestit skandinaavialikuks kokkuleppeühiskonnaks.

Intervjuu pankrotiohus ettevõtja Toomas Rüütmanniga (17.5.2008) keskendus mehe äriasjadele. Kuigi ajakirjanik pakkus küsimuses Rüütmannile, et ehk on viimane „jahtuva majanduse“ ohver Rüütmann nii ei arvanud. Lisaks kirjeldas ettevõtja, et konkurents turul on äge.

Teistest erines perioodi viimane tekst – intervjuu Urmas Sõõrumaaga (18.8.2008), kuivõrd Sõõrumaa kirjeldas majanduse seisukorda pessimistlikumalt. Tema sõnul on Eesti sidunud end liialt ühe majandusrindega. Ainus teema, mis meil maailmatasemel, on transiit. Suhted Venemaaga on halvad ja muutuvad. Sõõrumaa kurtis, et Eestis on raske olla edukas ettevõtja, sest

neid ümbritsevad süüdistused ja kahtlustused: „*Toomas Annus on saanud kaitsepolitsei poolt sellise jälitus- ja luuretoõ osaliseks, mida rahvusvahelises kaliibris võiks teha vaid narkodiilerite ja relvakaupmeeste tegemiste jälgimiseks*“.

Sõõrumaa (18.8.2008): „*Ma ei taha olla valitsuse kritiseerija, kuid tulemus räägib enda eest - nii väike ja eluterve majanduskeskkond saab sellise hoobi. Kui keegi tahab öelda, et me ei suuda end välismõjude eest kaitsta, siis on see vale.*“

Võimalused

Kolmandal perioodil ettevõtjate tekstides pakutud tulevikuprospettide hulgas paistis silma Urmas Sõõrumaa (18.8.2008), kes küll perioodi lõpus ja vahetult enne maailma finantskriisi eskaleerumist ennustas: „*Me käime põhjas ära*“. Ta arvas, et surutis püsib majanduses veel aastaid. Teised vaadeldud tekstid majanduse üldolukorra tulevikku sedasi ei ennustanud. Küll aga kuulutas Mägi (22.7.2008), et ravimite käibemaksu tõstmine võib tähendada tulevikus suuremaid kulutusi riigi poolt tuisistuste ravimiseks. Valdo Randpere (23.5.2008) oli kahevahel – riigijuhtidele tuleb anda võimalus meid „pehmet maandada“.

Ettevõtjad pakkusid ka konkreetseid mõtteid olukorra parandamiseks. Tarmo Kriis (30.4.2008) leidis, et põhjalikult läbivaieldud töölepinguseadus tuleks ellu viia – kokkulepetest tuleb kinni pidada, sest ainult nii saab üles ehitada toimivat kodanikuühiskonda. Randpere leidis, et tu lisaelarvete poliitikast loobuda. Ta avaldas arvamust, et tuleks luua tasandusfond või puhverfond ja panna eelarveülejäagid, mis siamaani positiivsete eelarvetega laiali on jagatud, kehvema aegu ootama. „*Sest üks on kindel: meid ootavad ka tulevikus ees nii üllatavalt head kui ka halvad majandusaastad*“. Ta tõi eraldi välja ka riigipoolse võimaluse majandust ergutada suurte tehingute (nt lennukiteost) puhul vastuostudes kokku leppida. Heinola (8.7.2008) kirjutas teemale vastavalt, et riigieelarvet võiks parandada ka näiteks avalike hangete parema korraldamisega ja kontrollimisega. Sõõrumaa (18.8.2008) pakkus, et riigil on võimalus riigiettevõtteid erastada. Samuti nägi ta kasuliku orienteerumise transiidile ja äri Venemaaga. „*Väikeriigina võiks Eesti majanduskasv olla stabiilselt kümme protsenti aastas,*“ leidis Sõõrumaa.

Isiklikul äritegevuse teemal ajakirjanikule intervjuu andnud Toomas Rüütmann (17.5.2008) avaldas aga arvamust, et pankrotiolukord ja kriis ärides on väljakutse ja võimalus end tõestada.

IV PERIOOD

Üldkirjeldus

Uuringus kasutusel oleva periodiseeringu järgi kestis majanduskriisi teemalise avaliku diskussiooni IV periood tinglikult 22. augustist 2008 kuni 13. novembrini 2008, mil statistikaamet tegi teatavaks, et III kvartalis langes Eesti majandus 3,3%. Kuna tegemist oli teist kvartalit järjest majanduslangusega, ei saanud siis enam väita, et majanduskriis Eestist mööda läheb. Vaadeldud perioodil langes lisaks SKP-le, mis teravamalt hakkas vähenema perioodi lõpus, ka import ning sisenõudlus. Eksport tegi III kvartalil läbi isegi väikese tõusu võrreldes aastataguse perioodiga, kuid IV kvartalis langes see taas. Küll vähenes jõudsamalt väliskaubanduse puudujääk. Keskmine palk oli kõrgeimal tasemel 2008. aasta juulis ning alates sellest püsis stabiilsena. IV diskussioonperiood jääb aega, kui koondamistest sai Eestis igapäevane nähtus ja seepärast hakkas kasvama ka töötute osakaal. Kiire registreeritud töötute kasv algas aga V perioodi alguses – novembris 2008. Aktsiaturgudel tähistas 2008. aasta sügis vaadeldud perioodi kõige järsemat langust – 1. septembriga võrreldes oli Tallinna OMX indeks novembri viimasel päeval 52,3% madalam.

Perioodi alguses 25. augustil avaldas rahandusministeerium suvise prognoosi, mis nägi ette 2009. aasta kasvuks 1% ja 2010. aasta majanduskasvuks 2,6%. Negatiivse riskistenaariumi korral kuulutas ministeeriumgi juba 2% majanduslanguse võimalikkust järgneval aastal. Töötuse taseme ennustamisel leiti, et see võib tõusta järgneval aastal 5,0% ja 2010. aastal olla 6,3% juures.

Raskused ja kriis võtavad perioodil rahvusvahelised mõõtmed. Septembris, oktoobris kestis eelarvekriis, kuid riigieelarve saadi valmis. Viidi läbi reaalseid koondamisi ka riigisektoris. Ilmnes maksuvõlgade kasv, inimesed jäid laenudega hätta. 15. septembril toimus Lehman Brothersi krahhi USA-s, tekkis vajadus USA päästeplaaniks ja pankade väljaostmiseks. Majanduskriis Islandil ja saareriigi pankrotioht, tõsine finantskriis Lätis, mis tipnes abipalvega IMF-le novembri lõpus. Eestis hakati otsima uue kasvu võimalusi. Oktoobris langes Eesti riigireiting. Kriisist hakati sellel perioodil rääkima kui millestki kindlast ja üleilmsest.

Teadvustamine

Neljandal perioodil oli ettevõtjate tekstides näha kriisi selget teadvustamist ning ka soovi seda õige nimega kutsuda. Majanduskriisi terminiga tähistasid ettevõtjad valdavalt rahvusvahelist finantskriisi, kuid nägid juba ka vältimatut olukorra halvenemist Eestis. Kriisile anti ka pöördelise aja tähendus – väljakutse kiirete muudatuste läbiviimiseks. Märgata oli ettevõtjate poolset soovi hakata tegelema kriisile lahenduse otsimisega.

Majanduse olukord

Kriisist sai sel perioodil rahvusvaheline ja finantskriisi ilmnemine Eesti majanduse niigi kehvast olukorras tähendas, et olukorra kaardistamiselgi ja võimaluste pakkumisel leidsid ettevõtjad põhjust pessimismiks.

Välisinvestorite esindaja Jens Christianseni (16.9.2008) kirjelduses on kriis üleilmne probleem, kuid Eesti siiski atraktiivne äripind. Gunnar Kobingi (22.9.2008) kirjeldas olukorda märksa hullemini, kui oma esimeses leheloos (25.2.2008): majanduse fundamentaalsed alustalad on valed, teadmistel põhineva majandustegevuse osakaal on liiga väike ja kriis on ukse ees. Kobingi pidas oluliseks rahvusvahelist mõõdet ja lisas, et selle aasta algul hakkas USAs paistma, et majandus võib miinusesse kukkuda. Meelis Luhti (30.9.2008) olukorrakirjelduses toonitas ta, et Eesti majandusest ei sõltu maailmas midagi ja seepärast polnuks võimalik kriisi vältida. Pankade olukorrale keskendunud Liden (15.10.2008) võrdles Eesti olukorda rahvusvaheliselt ja leidis, et siinne majandus on siiski paremal järjel kui Islandil. Leedus on jätkuvalt positiivne majanduskasv, Eestit tabasid probleemid esimesena ja Läti probleemid on veel algusjärgus. Liden tunnistas, et pankade väärtused on langenud kogu maailmas.

Üheks kriisiolukorra põhjalikumaks kirjelduseks kogu vaadeldud ajavahemikul oli Tõnis Haaveli (11.10.2008) AK-s ilmunud analüüs.

Haavel: „Seis kogu majanduses on väga halb, tegelikult isegi väga-väga halb. Kogu maailmas. Eestis on seis isegi ainult väga halb, ehkki veel pool aastat tagasi tundus Eesti olukord üle mõistuse kehv, siis praegu oleme päris heas seisus. Suhteliselt. Lihtsalt Eesti lainetus on muutunud pinnavirvenduseks tsunamil.“

Haaveli kirjelduse kesksel kohal oli maailma finantskriis. USA keskpank annab abi juba ka tootmisettevõtetele. Pangad ei laena omavahel, rääkimata ettevõtetele laenamisest. Pangad on hädas riskide hindamisega. Reitingusüsteem on muutunud kasutuks, sest laenajad ei usalda ka reitinguid. Praegu on maailmas selges ülekaalus halb pilt.

Haavel (11.10.2008) analüüsis taasiseseisvumise järgseid kriise. Tema sõnul on käesolev kriis sama keeruline, kui eelmised kolm kokkupandult kusjuures kriisi areng on võrreldav nende kolme tagurpidise järjekorraga:

„Esimesena lõhkes «subprime'i mull» – selgus, et sisuliselt on mingit finantstoodet naeruväärselt valesti hinnatud. Sellele järgnes nüüd börsikrahh (börsil kaotavad inimesed raha ja riskiahnurid jäävad varatuks), aktsiate hinnad olid ilmselgelt liiga kõrgel ja raha hind samal ajal tõusis, mis viis loogilise tulemuseni – aktsiahinnad kukkusid.

Aga kõige hullem on veel ees – tekib usalduskriis, mis ulatub tavalise inimeseni. See, et pangad ei laena omavahel, on võrreldav pankade kokkukukkumisega Eestis 90ndate esimesel poolel. Paljud inimesed jäävad oma hoiustest ilma (aga kodusid ei hakka veel keegi ära võtma). See, et ettevõtted ei laena omavahel (ega pangad neile), toob majandussurutise, kuna ettevõtlus saab tugeva löögi ning usaldamatus ei lase isegi tellimusi vastu võtta. Aga ettevõtlus loob töökohti (isegi riigisektoris, kuna rahastab seda).“

Seega nägi Haavel (11.10.2008) ette pikemat Majandussurutist, mis puudutab paljusid. Eesti majanduses toimuva kirjeldamiseks märkis Haavel, et väga palju inimesi on eitusfaasis ja mõni näeb juba paranemismärkegi. Ta tõi välja, et Eestis on pankadel laenulepingud, kus isegi korteri müümisel alla laenuhinna peab inimene pangale vahe tasuma. Ta nägi selles tõsist ohtu usalduskriisi tekkimiseks.

Ka Luht (30.9.2008) kirjeldas kinnisvaramulli lõhkemise probleemide võimendumisohtu. Inimeste laenukohustused on veetud otsapidi juba 2040. aastatesse, samas võivad paljud hakata uutest kodudest ilma jääma. Hinnad on kõvasti langenud. Luht kirjutas, et meeleolu on valdavalt must ja „oleme parajas ummikus“. Samas Liden (15.10.2008), kes intervjuus püüdis pangaesindajana olukorda rahustada, tõdes, et laenukahjud ei ole nii suured, kui kardeti.

Olukorra visandamisel puudutasid ettevõtjad mitmetel kordadel ka Eesti valitsuse tegevust. Christiansen (16.9.2008) avaldas arvamust, et riigieelarve on vaid osa majandusest, aga keskendutakse just eelarve lappimisele. Ta leidis, et on hea, et investorid on valitsusega jõudnud dialoogini. Ühe probleemina nägi ta, et Venemaaga on suhted keerulised. Ka Kobin (22.9.2008), kes oma artiklis väljendas rahulolematust valitsusega pidas oluliseks kirjeldada, et Venemaast on taas kujunenud Eestile julgeolekuoht. Ta polnud rahul ka valitsuse kriisile reageerimisega. „Möödunud aasta kevadsuvel, kui hakkasid paistma esimesed märgid Eesti majanduskeskkonna halvenemisest, kelkis võimalolev valitsus ülelaekuvaelarvega ning suurte riigireservidega,“ kirjeldas Kobin. Oleme seisus, kus riigieelarve on miinuses, rahas suplemise aroom on Toompea kabinetidest lahtunud.

Luht (30.9.2008) nentis olukorda kirjeldades, et Eesti on majanduse reformimise lõpetanud, ettevõtluse parandamiseks pole viimase aasta jooksul midagi tehtud. Erakonnad süüdistavad vastastikku ja löövad oma erakonnale trummi. Ta avaldas arvamust, et tuleks midagi ette võtta olukorraga, mil suurettevõtted ei investeeri midagi, vaid viivad kasumid riigist välja. Akshay Mody (22.9.2008) pidas negatiivseks, et valitsus on otsustanud tõsta makse ravimitele. Tema kirjelduses olid kesksel kohal Eesti tervishoiu statistilised näitajad.

Tuleviku väljavaated

Ettevõtjaid IV perioodi avalikus diskussiooni esindanud artiklid paistsid silma suure hulga konstruktiivsete ettepanekute poolest võimalikeks arenguteks. Siinkohal on mõeldud ettepanekuid, mis riigijuhtidele tehti. Võib eeldada, et kriisi selge teadvustamine mobiliseeris nii ajakirjanikke kui ka ettevõtjaid olukorrale lahendust otsima.

Intervjuu Jens Christianseniga (16.9.2008) oli ajakirjaniku poolt ilmselt korraldatud sel ajendil, et investorid olid ametlikult esitanud valitsusel oma nägemuse võimalikust tegevusplaanist. Christianseni kommentaarid FICE tegevusplaanile olid optimistlikud ja täis pealehakkamist. Investorite esindaja leidis, et käes on õige aeg muuta Eesti Euroopa majanduses staariks, sest Eesti on paindlik ja vaja on vaid energiat. Ta pakkus üldistades, et Eesti majanduse tulevik võiks olla töötada nutikamalt ja nii tõsta majanduse väärtust. Võimalusena märkiski Christiansen dialoogi arendamist äriteeste ja valitsuse vahel.

FICE tegevusplaan (16.9.2008):

- Hoida maksusüsteem lihtsa ja atraktiivseks.
- Arendada uusi energiaallikaid – tuuma- ja taastuvenergiat
- Võitlus era- ja avaliku sektori vahelise korruptsiooniga
- Väiksemate ülikoolide koondamine tervikuks
- Eesti ja Venemaa suhete parandamine Toetada arenemisvõimelisi väikeettevõtteid
- Väikeste haldusüksuste koondamine suuremateks tervikuteks
- Integratsioonipoliitika arendamine

Akshay Mody (22.9.2008) pakkus omakorda, et majanduslikust jätkusuutlikkust võimaldaks tõsta rahva tervisenäitajate parandamine. Ravimitootjate esindaja pakkus kolm sammu, mis tervishoidu parandaksid:

- 50% soodusmääraga ravimitelt 200kroonise lae kaotamine
- Ravimitele kulutuste sundkulutusteks arvamine
- Ennetustegevuse soodustamine ja nendelt maksude kaotamine

Mody hoiatas, et „*valitsus, kes ravimite hinda tõstab, ei püsi kaua*“.

Gunnar Kobini (22.9.2008) radikaalne ja suurt vastukaja leidnud ettepanek: „*Minu ettepanek praegustele parteidele on loobuda täideviivast võimust ning koostada valitsus oma ala spetsialistidest, mitte tavapäraselt parteide juhtidest ja asejuhtidest*“. Ta tõi välja, et peaministriks sobiks hästi Indrek Neivelt, samuti spekulereis teiste võimalike ministrikandidaatidega. Kobin nägi võimalust, et riik võiks koondada kolmandiku oma aparaadist ning maksta poole säästust ülejäänutele, mille tulemusena saaksime kõrgelt motiveeritud professionaalse riigiaparaadi ja 15 protsenti palgakulude kokkuhoidu. Ta rõhutas ka, et Venemaaga tuleks püüda paremini läbi saada.

Meelis Luht (30.9.2008) toetas samamoodi mõnevõrra tabuteemaks olnud ettepanekut, milleks oli võimalus kehtestada madal tulumaks ettevõtetele. Tema sõnul tuleks ka lõpetada maksuseadustes optimeerimist võimaldavad augud. Kuna on „viimane aeg seljad kokku panna ja riigi huvide eest seista“, tuleks leida võimalus kriisi tagajärgi leevendada.

Haavel (11.10.2008) keskendus enam praeguse olukorra kaardistamisele ja analüüsile, kuid tähtis sõnum tema tekstis oli ka, et finantskriisist kasvab välja usalduskriis ja majandussurutis. Ta avaldas lootust, et jääb võimalus, et Eesti oma võrdlemisi heas seisus „ei purune“ vaid paari aasta pärast saab jälle edasi minna. Lootusrikas oli ka pankur Liden (15.10.2008), kes arvas, et olukord palju hullemaks ei lähe, rahaturud stabiliseeruvad aastaga, majandus kuni kahe aastaga. Olenevalt USAst ja Euroopast tuleb Eesti kriisist 2 aastaga välja. Pankade kohta aga: Rootsi riik toetab pankasid ja Swedbanki üle ei võeta.

V PERIOOD

Üldkirjeldus

Senise majanduskriisi esimene järsk majanduslangus kattub viienda diskussiooniperioodi ajaga. Periood algas 2008. aasta novembri keskel ja kestis tinglikult 4. märtsini 2009, mil esimest korda avaldusid jõulisemalt avalikus diskussioonis pinged valitsuserakondade vahel. 2008. aasta viimase kvartali majanduslangus küündis 9,2% ning 2009. aasta I kvartalis oli see statistikaameti andmeil 15%. Vaadeldud perioodil langesid suurelt ka ekspordinäitajad, siiski vähenes väliskaubanduse defitsiit. 2009. aastal oli väliskaubandus ülejäägis. Kuna uusi laene anti vähesel määral, langes Eesti üldine võlakoormus 2009. aastal 25,7 miljardi krooni võrra. Kriis jõudis V diskussiooniperioodi ajal finantsturgudelt reaalmajandusse. See tähendas olukorra kardinaalset halvenemist tööjõuturul – koondamiste ja pankrottide tõttu kaotas suur hulk inimestest töö 2009. aasta märtsi lõpuks oli registreeritud töötute osakaal tööjõust kasvanud 7%-ni. Palgad enam ei kasvanud, pigem pööras keskmine palk 2008. aasta algusel langustrendile. Lisaks börsi madalseisule – järsku kukkumist enam ei olnud – langesid 2009. aastal suuresti ettevõtete marginaalid – kogukasum jäi 2009. aastal kolm korda tagasihoidlikumaks kui 2007. aastal.

Detsembris kajastusid majandusraskused käibemaksu madalas laekumises. Ilmnes Haigekassa rahanappus. Kõikjal rõhutati solidaarsuse vajadust. Maret Maripuu astus sotsiaalministri kohalt tagasi. Hakati aktiivselt otsima kriisile lahendust ning eesmärgiks seati europüüdlused 2011. aastaks. Veebruarist alustab valitsus riigieelarve ümbertegemist. Perioodil ilmneb negatiivne majanduskasv. Makseraskused erasektoris ja kodumajapidamistel. Hakatakse rääkima ka liberalismi kriisist.

Teadvustamine

Viies diskussiooni periood oli aeg, kui kriis jõudis reaalmajandusse ja ka kõigi tavakodanike teadvusesse. Sel perioodil kirjutatud artiklites oli võimalik märgata optimismi kadumist ning kriisidiskursuse väljakujunemist. „Majanduskriisi“ terminile antakse perioodil hulgaliselt erinevaid tähendusi ja raame. Kriisist räägitakse kui majanduskriisist endast, teadmatusest, eelarveprobleemidest, koondamistest, devalveerimisriskist, finantskriisist, kuid ka väljakutsest ja võimalusest. Perioodi viimastes artiklites on märgata ka juba „kriisi“ kui nähtuse muutumist tekstides eelduseks – seda ei defineerita enam, kirjeldustes hakatakse keskenduma taas kitsamatele valdkondadele.

Olukord majanduses

Viiendal perioodil jõudsid raskused reaalmajandusse ning selle perioodi olukorrakirjeldustes on keskseks terminiks „majanduskriis“. Kuigi näiteks perioodi lõpul tööstur Fjodor Berman (16.2.2009) märgib ikkagi: „*Minu arust on esialgu tegu veel finantskriisiga, mis on päädinud laenukraanide kinnikeeramisega ja kus kukkunud on börside indeksid*“. Sellesse perioodi osutus nii üldvalimis kui ka sisuanalüüsiks valitud artiklite hulk kõige suuremaks, mistõttu olukorrakirjeldused ja võimalikud tulevikuarengud olid üsna mitmekesised.

Maailma ja Eesti majanduse hetkeolukorra kirjeldamisel oldi perioodil negatiivsed. Kristjan Lepik (17.12.2008) pidas olukorda selliseks, mida pärast Teist maailmasõda nähtud pole, sest aktsiahinnad kukkusid rekordtempos, krediiditurud kohati seiskusid ning peale ettevõtete sattusid raskustesse ka riigid. Lepik toonitas, et paljudele ei ole veel kohale jõudnud, et järgmine aasta tuleb väga raske – paratamatus on see, et järsult suureneb töötuse määr, kuue protsendi juurest 12 protsendile, mis tähendab, et töö kaotab veel pea 40 000 inimest. See omakorda mõjutab ringina majandust, sest inimestel on järjest vähem raha, mida tarbimiseks kulutada. Sarnasel seisukohal majanduse olukorrast oli ka tööstur Berman (16.2.2009): oleme alles langustee alguses. Täna tunnetavad seda omal nahal vaid need, keda on koondatud ja kes sunnitud kodus istuma. Reaalamajandusse pole kriis veel õieti jõudnud ja keegi ei tea, kui kaugel põhi on.

BLRT esindaja Anu Hallik (16.12.2008) kirjeldas: oleme olukorras, kus tegelikult mitte keegi ei tea, mis saab edasi. Uut tõusu prognoositakse maailmamajanduses kõige varem aastaks 2010. Ka

Seppänen (29.12.2008) tunnistas teadmatust ning, et rahvusvahelise finantskriisi mõju ulatus ja sügavus ei pruugi veel päris pärale jõudnud olla. Ta lisas, et lisaks on meil „kaelas kodumaine laenurallile järgnev pohmell“. Swedbanki esindaja Priit Perens analüüsis, et olukord eskaleerus 2008. aasta paari viimase kuu jooksul ja mitte ainult Eestis. Ta sõnas, et 2008. aasta sügisel paistis Baltikum eriti silma majanduslangusega ja muu maailm oli justkui korras. „*Praegu ootab Saksamaa miinus kahte, Soome-Rootsi SKT kasv kipub miinusesse minema, meie miinus 10 protsenti ei ole selle kõrval eriti hirmutav,*“ avaldas Perens arvamust. Tema sõnul langesid kinnisvarakriis ja maailma finantskriis kokku ja see saigi saatuslikuks, sest kinnisvara ülearendamisest oleks Eesti hakanud tõenäoliselt varsti välja saama. Praegu välisinvestoreid aga ei ole, kõik tegelevad oma probleemidega.

Mainori asutaja Ülo Pärnits (3.2.2009) kirjeldas tekkinud olukorda lausa „valge inimese maailmas toimuva allakäiguna“. See võib kesta veel kaua. „*Ei usu, et aasta-poolteise pärast taas ülesmäge hakkab minema. Langus võib kesta ka viis aastat või kauemgi,*“ ennustas Pärnits.

Järjest kriitilisemad olid ettevõtjad sel perioodil valitsuse tegevusetuse suhtes. Anu Hallik (16.12.2008) oli seda meelt, et Eesti majandusel puudub kandev idee ja Eesti on viimasel ajal oma usaldusväärsusest tublisti kaotanud. Tema sõnul räägivad arvamusihiidrid, et Eesti majanduse edu ja tulevik põhineb teenuste-majandusel, kuid majanduslanguse tingimuses vajame uut majandusjõudu langusest välja tulekuks. Ta toonitas, et vaja on seada riiklikud prioriteedid, mis arvestavad potentsiaali. Hanno Lindpere (20.1.2009) kirjeldas, et riigid võitlevad rahvusvahelise kapitali ja investeeringute pärast, pakkudes erinevaid soodustusi, millest kõige populaarsem on olnud viimasel kümnendil madalad maksud. Eesti on olnud selles konkurentsiskorras edukas, kuid Lindpere leidis, et see edu on juba minevik, kuna konkurenttriigid on meist möödunud. Ka Ülo Pärnits (3.2.2009) leidis, et oleme oma vahepeal loodud hea kuvandi maha mänginud. Kristjan Lepik (17.12.2008) hindas, et 2009. aasta riigieelarve on liiga optimistlik ja vajab ümbertegemist. Fjodor Berman (16.2.2009) vaatas olukorra kaardistamisel tagasi buumile ja leidis, et see, mis toimus ei olnud normaalne, kuid valitsus ei teinud midagi protsessi peatamiseks. Vastupidi, valimistel lubati üha uusi palga- ja pensionitõuse. Teisalt Lindpere (20.1.2009) avaldas arvamust, et „Eesti viie rikkama riigi sekka“ pole halb loosung. Berman iseloomustas valitsuse tegevust kui elamist tänases päevas, mõtlemata, et kriis kunagi ka lõpeb ja selleks ajaks tuleb valmis olla. Ta

heitis ette, et keegi ei räägi, kuidas teenida. Praegu on ebastandardne olukord, mis vajab ka teistsugust mõtlemist.

Tarmo Noop (4.2.2009) oli oma esimeses artiklis valitsuse suhtes vähekriitiline. Ta iseloomustas olukorda, et moeasjaks on saanud valitsuse kirumine. Noop: „*Peamine, mida Eesti valitsusele praeguse majanduskriisiga seoses ette saab heita, on „uinumine“ ja reaalsuse eiramine 2007. aasta lõpus ja 2008. aasta esimesel poolel.*“ Ta leidis, et tormihoiatus oleks pidanud antama varem, kuid valitsusel on jätkunud tarkust vältida vigu.

Nagu öeldud, jõudsid maailma finantskriisi mõjud 2009.aasta alguseks ka Eesti reaalmajandusse – ettevõtjateni ja see tingis üha rohkem ärevust. Majandusolukorra visandamisel artiklites pöörati seetõttu tähelepanu ka ettevõtete käekäigule. Lepik (17.12.2008) tunnistas, et seis on raskenenud paljude ettevõtjate jaoks ning seda mitte ainult Eestis, vaid kogu maailmas. Ta nägi probleemina, et enam ei anta ettevõtjatele laenu, ennustades, et 2009. aastal tuleb tõenäoline laenumahu nullkasv või isegi vähenemine. Pankade laenukitsikust kommenteerisid teisedki. Fjodor Berman (16.2.2009) avaldas arvamust, et pangad ei usalda üksteist, usalduse kadumisest klientide vastu rääkimata. Ta kurtis intervjuus, et ettevõtte ei saa praegu üldse pikemaajalisi plaane teha. Strateegia on asendunud taktikaga.

Urmas Sõõrumaa (5.2.2009): „*Kuulen pidevalt ettevõtjaist, kes pankadest pettunult tagasi tulevad. Sageli ei võeta seal üldse jutulegi.*“

Pärnits (3.2.2009): „*olukorrale on iseloomulik, et vara on, aga raha ei ole ja see pärsib loomulikult majanduse vereringet.*“

Samas pangajuht Priit Perens (19.2.2009) tunnistas, et pankadel ei lähe nii halvasti kui kardetud ning laenuturul ületab pakkumine nõudlust.

Seppänen (29.12.2008) toonitas, et majanduse taas ülesminekuks on vaja pärast mõõna elus olla, ettevõtjatel seisab ees suur pingutus. Hindade ja palkade pöörane kasv murendas Eesti konkurentsivõimet sedavõrd palju, et Eesti hakkab riigi tasemel töötuks jääma. Seppänen nimetas majanduse peamise hädana, et tööjõukulud kasvasid ettevõtetele üle jõu käivas tempos. Ettevõtjad küsisid klientidelt liiga palju raha ja jagasid seda omakorda ka töötajatele laiali. Leon

Glikmangi (17.2.2009) selgitas, et käes on *force majeure*'i olukord ja ettevõtjad rabavad ellujäämise nimel.

Urmas Sõõrumaa (5.2.2009) oli seda meelt, et ettevõtetel seisab ees katsumus:

„Ennustasin pärast pronks-ööd viit aastat hämarat aega ja sain selle pärast kõvasti nahutada. Tuleb arvestada, et ees seisab viis-kuus aastat tõsist tööd seejuures kuigi palju teenimata.“

Samas vastandlikult leidis Sõõrumaa ka, et kriisiaeg on ettevõtlusega alustamiseks väga hea aeg, kuna „plats on puhas“ ja kõik turud valla.

Võib eeldada, et ettevõtjad hakkasid avalikus debatis tajuma rünnakuid iseendi vastu, kuna viiendal perioodil hakati ka majanduse olukorrast rääkimisel kurtma ülekohut.

Lindpere (20.1.2009): *„Ajakirjandust jälgides tekib liialt tihti tunne, et küll elu oleks hea, kui ettevõtjaid, ettevõtteid ja majandust poleks: äri on hoomamatu, ärimehed kahtlased. Ilma nendeta saaks rahulikult muude teemadega tegeleda.“*

Leon Glikman (17.2.2009) nägi ametivõimude-poolses ettevõtjate „represseerimises“ isegi Eesti majanduskeskkonna ja ärilise aktiivsuse alla käimise põhjust. Tema sõnul on aastaid lugupeetud inimesi põhjendamatult häbistatud, kuid avalikkuse ette ei jõua need, kes on selle taga.

Võimalused tulevikuks

Eelpool on toodud, et ettevõtjad nägid majanduse olukorda V perioodi ajal mustades toonides ning ennustati olukorra halvenemist. Näiteks Lepik (17.12.2008) ja Berman (16.2.2009) arvasid, et kriis on alles alanud ning jõuab reaalmajandusse hiljem, tuues kaasa pikemaajalised kannatused. Berman: Enamikku firmasid pole kriis veel siiani puudutanud. Suvel hakkame seda rohkem tunnetama. Ettevõtjad spekuleerisid ka majanduse võimaliku tõusule pööramise aja ümber, kui nii Perens (19.2.2009) kui Hallik (16.12.2008) nägid võimalust, et majandus paraneb 2010. aastal, siis näiteks Sõõrumaa (5.2.2009) kuulutas veel viit rasket aastat.

Negatiivsete arengute kõrvale pakkusid ettevõtjad siiski märkimisväärselt palju positiivseid võimalusi. Võib järeldada, et ettevõtjate huvides oli vaatamata hetkeolukorra keerulisusele esindada avalikus diskussiooni optimismi. Kristjan Lepik (17.12.2008) leidis, et kuigi tööstus kasvab tõenäoliselt 12%-ni ning euro lükkub edasi, majandus kriisi tulemusena tasakaalustub ja

Eestil on päris head eeldused Kesk- ja Ida-Euroopa riikidest edukamate hulgas sellest kriisist välja tulla. Lepik: „*Tähtis on, et suudaksime vältida selliseid teravaid šokke nagu Islandil. Kui seda suudame, siis meie prognoosi järgi 2010. aastal näeme taas majanduskasvu.*“

Pärnitski (3.2.2009) tõi esile kriisi positiivsemad küljed: ettevõtjail on võimalik vahetada personal, aga ka klientuur, välja kvaliteetsema vastu. Kriis on võimalus majandust korrastada. Tarmo Noop (4.2.2009) avaldas arvamust, et kui meil jätkub tarkust õppida soomlastelt, võiksime majanduse jälle kasvule pöörata. Ka tema nägi võimalust saada kriisist väljatulekuks parim positsioon. Berman (16.2.2009) lootis, et suudame kohaneda ja kasutada oma eeliseid, et kriisist hästi väljuda. Ta arvas, et võiksime kriisi ära kasutada, nt rajada infrastruktuure. Glikman (17.2.2009) lisas, et majanduskriisi tuleks kasutada ka muidu vajalike ümberkorralduste ajendina. Perens (19.2.2009) nägi juba positiivseid märkegi: ettevõtjad on juba palku ja hindu kohandanud. Riigieelarve korrigeerimine näitab, et meil on lootust pääseda devalveerimisest.

Kriisi ühe positiivse väljundina nägid ettevõtjad olukorra selginemist ja avalikku debatti majanduse teemal. Näiteks Lindpere avaldas lootust, et ühiskondlikult saadakse aru, et maailma juhtimisel on olulisim raha ja selle teenimine. Noop (4.2.2009) lootis samuti, et saab selgeks – riik sõltub majandusest, mitte ei ole sellest eraldatud. Pärnits avaldas, et kriis tingib vajaduse diskussiooniks.

Konkreetsete ettepanekutena toodi V perioodil esile järgmist. BLRT esindajate agendaks oli tööstuse tähtsuse kasvatamine ja selles nähti võimalust kriisi lõpetamiseks. Silma paistis Anu Halliku (16.12.2008) tekst, milles ta nimetas, suurtööstuse arengut ainsaks võimaluseks, välistades sellega mitmed teised majandusharud. Ta nägi, et tuleks suurettevõtetele teha erandeid riiklikus poliitikas ja riigil aidata tööstust finantseerida.

Seppänen (29.12.2008) pidas oluliseks „talgumentaliteeti“, millega oleks võimalik tegevusi efektiivsemaks muuta töötajate koondamise asemel. Kui deflatsiooni ei õnnestu läbi viia, on reaalne võimalus devalveerimine, kirjutas Seppänen. Noop (4.2.2009) leidis, et õige oleks majanduse turgutamiseks makse alandada, samas vältida nende tõstmist. Pärnits (3.2.2009) pidas oluliseks investeerimist haridusse, samuti võimalust investeerida energeetikasse. Sõõrumaa

(5.2.2009) arvas, et üks võimalus oleks kaasata riigi arendustesse erakapitali. Samuti oleks võimalik püüda saavutada eurot. Panustada tuleks kaubandusele ja Euroopa struktuurifondide raha kindlasti ära kasutada.

Lindpere (20.1.2009) leidis, et ettevõtjaid tuleks rohkem toetada ja tunnustada. „*Midagi teha on olulisem kui pidevalt juurelda teemal, mida ja kuidas ja kas üldse teha.*“ Glikman (17.2.2009) lisas, et riigil ei ole tupikust väljumiseks valida muid partnereid peale ettevõtjate. Tema sõnul on vajalik avalike vahendite mõistlik kasutamine ning leebe ja turvalise ettevõtluskeskkonna loomine. Selleks tuleks tema sõnul muuta seadusandlusi ja kohtupraktikat ettevõtjate kohtlemisel.

Tarmo Noop (4.2.2009): „*Ja päeva lõpus ei hinnata Eesti valitsuse tööd mitte pensionide ja riigiteenistujate palgatõusu protsentide, vaid turvatunde, majanduse säilitamise ja edendamise ning Eesti krooni väärtuse hoidmise alusel.*“

VI PERIOOD

Üldkirjeldus

Analüüsitud kahe aasta tekstide põhjal moodustatud avaliku arutelu perioodidest viimane algas 2009. aasta märtsi alguses ning kestis juuni lõpuni. Sellel perioodil andis majanduskriisile lisaks suurt kõneainet poliitiline võimuvõitlus, kuna Euroopa Parlamendi valimiste eel tekkisid valitsuskoalitsiooni erakondade vahel ületamatud pinged. See päädis sotsiaaldemokraatide valitsusest lahkumisega. Seega kandusid perioodil majanduskriisi tunnused osaliselt üle ka poliitilisele süsteemile. Perioodi lõpuks võib öelda, et kriis Eestis oli täielikult välja kujunenud.

Perioodil langesid kõik Eesti majanduslikud näitajad – järsult langes SKP, mis aasta teisel kvartalil kujunes 16,1% madalamaks kui aasta eest. Kukkusid nii ekspordi kui impordi numbrid, kuid import ja sisenõudlus kahanesid mitmekordselt võrreldes ekspordiga, mis tähendas häid uudised Eesti väliskaubanduse tasakaalule. Eelmisel perioodil reaalmajandusse jõudnud kriis halvendas suurel määral sotsiaalset olukorda Eestis. Töötute osakaal kasvas sel perioodil igal kuul ca 0,6% võrra ja registreeritud töötute osakaal ulatus juuni lõpuks kümne protsendini tööjõust. Keskmise brutokuupalk hakkas perioodil langema ning jäi igal kuul alla mulluse

taseme. Aktsiaturud olid finantskriisiga oma šoki kätte saanud ning püsisid stabiilselt madalal tasemel. Perioodi jäid valitsuse otsused külmutada maksed II pensionisambasse, suurendada töötuskindlustusmakseid ja tõsta käibemaksu.

Teadvustamine

Kuuenda perioodi ettevõtjate tekstidele on iseloomulik majanduskriisi kontekst. Kriis oli jõudnud reaalmajandusse ning teataval viisil ka poliitilisse süsteemi. Ettevõtted olid raskustes, palgad vähenesid ning töötuid tuli igal nädalal juurde. Kriis oli tekstide taustsüsteemiks ning eelduseks ja mõnedes kriisiteemalistes tekstides ei kirjeldata kriisiolukorda peaaegu üldse. Oludekirjeldustes keskenduti taas kitsamatele valdkondadele. Tähendused, mis kriisile antakse on erinevad vastavalt teksti teemale, kuid majanduskriis kui selline on kõigi ettevõtjate jaoks igati selge. Kriis on teadvustatud ning hakatakse otsima märke olukorra paranemisest.

Olukorra kaardistamine

Ettevõtjate esindaja Toomas Luman (9.3.2009) andis perioodi alguses ülevaate, milliseks tema arvates on olukord kujunenud. Ta pidi tunnistama, et olukord on kujunenud mitu korda hullemaks, kui ta veel eelmise aasta suvel oli arvanud. Märkimisväärne hulk elanikest oma laenudega hädas. Luman ütles, et devalveerimise puhul, langeks samapalju ka laenude teenindamise võime ning seepärast poleks devalveerimine võimalik.

Luman (9.3.2009): „*Mina prognoosin, et 40000-60000 töötut saame tänavu juurde. Kokku toob see kriis oma 80000-100000 töötut kindlasti.*“

Luman väitis, et nägi küll ette kinnisvaramulli lõhkemist, üleilmset finantskriisi aga ei näinud. Ta kirjeldas, et kõik finantsturud on globaliseerunud, aga puudub globaalne kontroll. Luman ennustas, et mõõn on pikaajaline ja enne kolme aastat olukord ei parane. Investorid on lõpetanud Eestisse raha paigutamise, sest ootavad krooni devalveerimist.

Veskimägi (9.3.2009) avaldas arvamust, et majandus on globaalselt sügavas languses ning sellega tuleb mõneks ajaks leppida. Veskimägi: „*Meie hakkasime hoiatavaid signaale andma juba 2006. aastal, aga kes meid siis kuulata tahtis...*“.

Enn Veskimägi (9.3.2009) võttis tööandjate esindajana kommenteerida ettevõtjate rolli ühiskonnas. Ta sõnas, et ettevõtjad on aastaid panustanud välisinvesteeringute, võrdse

konkurentsi ning heaoluühiskonna tekkesse. Selle nimel on loodud hulgaliselt erialaliite ning kulutatud sadu miljoneid kroone. Olukord on tema sõnul selline, et ettevõtjad toetavad teadust, haridust, kultuuri, sporti ning heategevust. Veskimägi kirjeldas, et ettevõtjaid „tituleeritakse vereimejateks, orjapidajateks ja teab milleks veel“.

Tarmo Noop (12.3.2009) kirjutas oma teises artiklis ründava artikli ja kritiseeris olukorda, milles võib üha tihemini kuulda üleskutseid vaadata üle ettevõtete ja üksikisikute tulumaks. „*Leidub neid, kes on kommunismiaegsel seisukohal, et ettevõtjad on puugid rahva seljas, kes tuleb maksudega surnuks litsuda,*“ kirjutas Noop. Ta pidas kehtivat maksusüsteemi Eesti tugevuseks, mida ei tohiks muuta. Maksutõusude olukorra kohta ütles Tarmo Kriis (8.4.2009), et kui kõik plaanitavad tööjõumaksud realiseerida, siis oleksid sotsiaalmaksud 40 protsenti, mis tähendaks mittejulgustavat sõnumit välisinvestoritele.

Tarmo Kriis (8.4.2009) nägi olukorras juba positiivset ja leidis, et langus on pidurdumas, tema sõnul on palgaootused vähenenud. Töötasu on vähendatud ka juhtidel. Paraku polnud tema arvates avalik sektor samaga vastanud. Ta avaldas arvamust, et riigisektori kavandatud 15 protsendine tegevuskulude kärbe oleks olnud teostatav.

Veskimägi (9.3.2009) tunnistas, et valitsus on käitunud haigusrahade ettevõtjate kanda jätmisel valesti ja tõenäoliselt jääb selline käitumine erasektori ja avaliku sektori suhteid vähemalt mõneks ajaks varjutama. Olukorra kirjeldamisel ütles Veskimägi ka, et Eesti sotsiaalvaldkond on raiskav ja ettevõtjaid kurnav. Nt pensionipoliitika – umbes 40 protsenti töötajatest läheb Eestis ilma mingi nähtava põhjuseta pensionile enne õiget aega. Perioodi viimases vaadeldud artiklis leidis ka Heiti Hääl (29.6.2009), et Eesti eelarvelukorda mõjutab liialt suur kulutamine sotsiaalsfäärile. „*Tänases seisus oleme koha peal, kus maksulaekumine on viie kuuga kaks miljardit krooni väiksem kui aasta tagasi, aga tänavune eelarve oli tehtud ligi 20 protsendi kasvu pealt, ning üle poole nüüdseks järele jäänud eelarve mahust moodustab sotsiaalministeeriumi eelarve, siis pole seda lihtsalt võimalik täita,*“ põhjendas Hääl.

Ka Kriisi (8.4.2009) tekstis väideti, et Eesti sotsiaalsüsteem on riigile koormaks: kasvavate pensionikulude ja toetuste tõttu. Kriis väitis intervjuus, et Eesti on suuresti hüvesid ümberjaotav,

suure ametnike ja ülalpeetavate hulgaga riik. Ta tõi välja arvutused, mille kohaselt võime mõne aasta pärast näha avaliku sektori kulude suurenemist SKT-s kuni 45 protsendini. Kriis pidas arusaamatuks, kuidas pension tõuseb olukorras, kus palgad vähenevad 8%. Ka Vahur Kraft (17.4.2009) tõi esile viimase aja kiire pensionitõusu, mida ta põhjendas esimese samba indekseerimisvalemiga ja majandusbuumiga. Ta leidis, et valimiseelne surve tõsta riiklikke pensione on kaasa aidanud praegusele eelarvekriisile. Heiti Hääl (29.6.2009) avaldas arvamust, et valitsus üritab aastaalguse pensionitõusu korvata käibemaksu tõusuga, kuid see aitab majanduslangusele kaasa, sest vähendab tarbimist.

Hääl arvas, et Eesti ettevõtluse põhiprobleem on likviidsuse puudumine ehk raha lihtsalt ei ole. Laenude saamine oli 2009.aasta juunis ikka veel keeruline. Hääl (29.6.2009) kirjeldas: „*Olid ajad, kui laenu anti igatühele, kel suust sooja õhku tuli ja see oli vaat et ainus finantseerimise tingimus. Täna on suur osa nende laenudega hädas.*“

Toiduainetööstur Kai Rimmel (15.4.2009) kirjutas oma VI perioodi artiklis, et valitseb suur surve eksportida, kuid toiduainetetööstuses pole see võimalik, sest Eestis toodetakse samu kaupu mis mujalgi, kuid siin puudub võimsus toota nii suurtes kogustes nagu välisturud nõuavad. Samuti avaldas Rimmel, et Eesti ettevõtted on välismaalaste poolt ära ostetud, et konkurentsi vältida. „*Praegusel raskel ajal on just Balbiino- ja Kalevi-sugused kasvõitlejad esimesed, kes välisturult minema aetakse,*“ toonitas Rimmel ja lisas, et Eesti ei kaitse oma turgu.

Pangajuht Vahur Kraft (17.4.2009) keskendus oma aramusloos euro saamisele ja pensionimaksete teemale. Kraft kirjutas, et kui Eesti soovib võimalikult kiiresti euroga liituda on jäänud veel vaid aasta, kuni see selgub. Samal ajal ei ole märgata ettevalmistusi ega diskussioone euro teemal. Kraft Põhjendas: valitsus maadleb eelarve ja koostöö probleemidega, Eesti Pank vaevleb oma sisemistes- ja usaldusprobleemides, Rahandusministeerium keskendub europarlamenti valimiste temaatikale ja eelarvete muredele.

Väljavaated ja võimalused tulevikuks

Kuivõrd 2009. aasta kevadeks oli kriisidiskussioon juba välja arenenud, ei lisanud selle aja vaadeldud tekstid enam olulisi konstruktiivseid ettepanekuid, pigem ettevõtjad toetasid mingeid

varem pakutud ideid. Toomas Luman (9.3.2009) nägi ainsa võimalusena deflatsiooni läbiviimist, sest vastasel juhul tuleks krooni devalveerida. Ta pakkus välja, et tulevast kriiside ärahoidmiseks, võiks luua täiendavaid kontrollimehhanisme nii rahvusvahelisel kui ka riiklikul tasandil. Ta pakkus, et kõige enam tuleks tegeleda keskmise suurusega ettevõtete arendamisega.

Enn Veskimägi (9.3.2009) arvates osutuvad kriisis edukamaks need riigid, ettevõtted ja eraisikud, kes on targemad, säästlikumad ja oskavad kokku hoida. Veskimägi arvates tuleks muuta sotsiaalkulutuste struktuuri – võiks vähendada laustoetusi ning pöörata suuremat tähelepanu sotsiaalsetele kriisikolletele. Ta leidis töölepinguseadusest rääkides, et kui omal soovil lahkujate hüvitised eelnõust kaotada, oleks võimalik kokku hoida. Ka tema kolleeg Kriis (8.4.2009) hoiatas, et omal soovil töölt lahkujate hüvitis võib anda seniteadmata tulemusi. Ka Kriis nägi veel võimalusi riigi kulutusi vähendada.

Heiti Hääl (29.6.2009): „*Annaks jumal, et meie poliitikutel jätkuks tarkust neid otsuseid, mida Läti täna teeb, teha enne, kui oleme selles olukorras, kus Läti täna on.*“

Hääl leidis, et ainus võimalus eelarve olukorda veelgi parandada on vähendada sotsiaaltoetusi, näiteks 10% võrra.

Ka Vahur Kraft (17.4.2009) nägi mitmeid võimalusi kokkuhoiuks, näiteks üle vaadata töötukassa teenuseid ja maksumust, kärpida kaitsekulutusi. Ta seisis panga huvide eest ja väitis, et kokkuhoid pensionimaksete peatamisest võib jääda loodetust palju väiksemaks ning on veel võimalik kaaluda otsuste tagajärgi. Kompromissina pensionimaksete teemal pakkus Kraft teise pensionisamba sissemaksete mõlemapoolse vähendamise ja võimaluse vaadata üle investeerimisreeglid, võimaldades enam investeerida Eestisse.

Spekuleeriti maksude muutmise teemadel. Tarmo Kriis (8.4.2009) arvas, et kui riigil on tõsine soov eksporti ergutada, siis tuleks tööjõuga seotud makse pigem alandada ja suurendada tarbimismakse, nagu näiteks käibemaks. Heiti Häälgi (29.6.2009) käis välja oma arvamuse võimalikest maksutõusudest ja arvas, et võimalik oleks kehtestada 10% ettevõtete tulumaks.

Kai Rimmel (15.4.2009) pidas oluliseks riigi võimalust Eesti tootjaid ja turgu kaitsta. Mida enam tootmismahud kasvavad, seda rohkem saavad tootjad ka hinda alandada – selle tulemusel on

lootust vähendada ka välismaiste kaupade turuosa, lootis Rimmel oma leheloos. Vahur Krafti (17.4.2009) artikli kesksel kohal olev euro oli tema jaoks Eesti parim võimalus. Ta väitis, et tuleb otsustada, kas euro poole püüelda või mitte. Kraft avaldas arvamust, et veel on võimalik tegutsema hakata euro nimel.

4.2.2. Kriisi raamistamine ettevõtjate tekstides

Eelpool on kirjeldatud, mil viisil ettevõtjad erinevail ajahetkedel majanduse olukorda nägid ning kuidas kriisi teadvustasid. Siinkohal on igas tekstis majanduslangusele antud konteksti ja tähenduste põhjal veel kokkuvõtvalt esitatud, milliseid raame ettevõtjad erinevatel perioodidel kriisist rääkimisel kasutasid. Nagu metoodika peatükis kirjas, võrreldakse raame ka Ernits et al (2009) poolt pakututega.

Esimesel perioodil kriisist kui sellisest ei räägita. Majandusraskused seotakse üldiselt konkurentsiolukorra (olelusvõitluse) raamiga (Seli; Murruste; Rimmel). Majanduse muutlikkusele on Taali (1.10.2007) poolt antud loomuliku nähtuse raam. Majanduse olukorrale antakse ka segaduste ja peataoleku, reaalsustaju kadumise kontekst. Probleemidest räägitakse majandusvaldkondade kontekstis, need seotakse ka tööturu olukorraga ja inflatsiooniga.

Teise perioodi tekstides annavad Veskimägi ja Luman majanduse probleemidele tööturu konteksti ja raamistavad need probleemidena tööjõuga (paindlikkuse probleem, tööjõu puudus). Majanduskasvu aeglustumine on „loomulik nähtus“. Esinevad ka majanduslanguse kui väljakutse ja otsuste tegemise vajaduse raam. Veskimägi seob majandusraskused säästmise ja raiskamise lõpetamise vajadusega. Gunnar Kobin kirjutab stagneerumise ohu kontekstis.

2008. aasta keskel, III perioodil, esinesid varem väljatoodud raamid – väljakutse ja aeg otsusteks, majanduslangus kui majandusteadusest tuttav loomulik nähe, konkurentsiprobleem. Nagu eelmises alapeatükis kirjeldatud: ettevõtjad ei tunnustanud veel kriisi kui sellist avalikult (seda tegi küll Valdo Randpere). Tarmo Kriisi poolt raamistati keeruline olukord tööturuprobleemide kontekstiga. Samas sai sel perioodil ettevõtjate jaoks tähtsaimaks majanduskriisile antud raamiks

„kokkuhoiu ja kärbete“ raam – käsitleti maksutõuse, tervishoidu, eelarvelappimist. Esines majanduskriisi kui „raske olukorra“ raam (Sõõrumaa).

Neljandal perioodil kriisi raamistamine muutus. Maailmamajanduse sündmused panid ettevõtjad kriisist avalikult rääkima. Ettevõtjate diskursuses domineerisid „rahvusvahelise finantskriisi“ ja „majanduskriisi“ (teaduslik lähenemine) raamid. Kriisile anti ajalooline kontekst (nt Tõnis Haavel). Kriisist rääkisid ettevõtjad kui kiirete muudatuste ajast (Kobin; Luht), samuti anti probleemidele poliitiline kontekst – poliitika segab kriisile kiirete lahenduste leidmist. Endiselt räägiti kitsamalt palju maksudest, eelarvega seonduvast (Christiansen; Mody; Luht).

Eelviimasel perioodil (2008.aasta november-märts 2009) majanduskriisi raamistamine mitmekesisus oluliselt. Esinesid pea kõik üldised raamid, mida on mainitud varem. Kriisi kirjeldati kui „väljakutset“ (Hallik; Sõõrumaa); „suuri raskuseid“ (Seppänen; Glikman); „rahvusvahelist kriisi“ (Lepik; Pärnits); „eelarvekärpeid“ (Lepik; Sõõrumaa); „võimalust muutusteks“ (Pärnits; Berman). Ettevõtjad andsid kriisile koondamise, palkade vähendamise ja deflatsiooni konteksti. Endiselt räägiti konkurentsiolukorrast. Ühe tähelepanekuna saab tuua ettevõtjate rolli ja ettevõtluse olulisuse konteksti (Lindpere; Glikman). Veel üks kontekst oli seotud ekspordiga, kriis seoti ka maksudega ja pankade olukorraga. Võis märgata kriisi raamistamist millekski laiemaks, kui majanduskriisiks – Fjodor Berman (16.2.2009) rääkis üldisest usaldusetusest, Ülo Pärnits pidas kriisi näiteks „valge inimese maailma allakäigust“.

Kuuenda perioodi ettevõtjate arvamustekstides majanduskriisile antud raamide valik oli mitmekesine nagu viiendal perioodilgi. Küll muutusid domineerivamad raamid. Ettevõtjate esindusorganisatsioonid (Luman; Veskimägi; Kriis) sidusid majanduslanguse tihedalt sotsiaalsete probleemide kontekstiga. Kasutati „eelarve ja kärbete“ raami, samuti „raskuste“ konteksti seoses töötuse ja koondamisega, samuti tähistas majanduskriis vajadust deflatsiooniks ja palkade langetamiseks. Tähtis oli ettevõtluse vajalikkuse diskursus, samuti poliitika ja poliitilise kempluse seostamine majandusprobleemidega. Kriisi seletati majandusteooriast lähtuvalt, küll rõhutati (nt Veskimägi; Kraft) otsuste langetamise vajadust. Kriisile andsid ettevõtjad endiselt konkurentsiolukorraga, maksude, finantskriisi ja ekspordiga seotud tähendusi.

Kokkuvõtvalt saab mainida, et ettevõtjad kasutasid erinevatel perioodidel kriisi raamistamisel erinevaid kontekste. Esimesel kahel perioodil osutusid olulisimaks majandusele teadusliku taustsüsteemi andmine. Kolmandal perioodil räägiti enamasti eelarvega seonduvast kontekstist. Neljandal perioodil sai domineerivaks rahvusvahelise kriisi raam, samas peeti seda ikka loomulikuks majanduse tsüklilisuseks. Viiendal ja kuuendal perioodil ettevõtjate raamistus mitmekesisust, üha rohkem kasutati „raskuste“ ja „väljakutsete“ raame. Ernits et al (2009) poolt pakutud raamidest ei kasutanud ettevõtjad ühelgi perioodil „solidaarsuse“ raami, mille puhul rõhutati ühiskondlikku mõistmise ja kokkuhoidmise vajadust (vaid Sami Seppänen kirjutas sellest). Samuti ei seostatud eriti kriisi ohuga indiviidi tasandil (seda raami kasutasid mingil määral vaid Olari Taal ja Tõnis Haavel).

4.2.3. Teemad

Ettevõtjad avaldasid arvamust erinevatel teemadel ning selle järgi, millised teemad millistel ajahetkedel prevaleerisid, on võimalik teha järeldusi ettevõtjate agenda kohta majanduskriisi avalikus diskussioonis. Teemade analüüs aitas vastata kuuendale uurimisküsimusele. Kuivõrd kvalitatiivse sisuanalüüsi valimi hulka sattumise eelduseks oli juba, et see on kirjutatud majanduskriisi teemal või sellega tihedamalt seonduval teemal, siis ongi selles alapeatükis vaadeldud artiklite teemasid peamise teema – majanduskriis – kontekstis. Märkida tuleb, et iga artikli kohta tähendati üles rohkem kui üks teema, kuna tähtsaks võib pidada ka alateemasid. Mõnede artiklite, eriti intervjuude, puhul võis kirja pandud teemade arv olla ka kuni 7.

Sisuanalüüsil kirjutati iga vaadeldud artikli kohta märksõnadega välja loo teema, siinkohal on neid mõnevõrra ka üldistatud. Kõige enam artikleid võis märkida teema „majanduskriis“ hulka kuuluvaks, selliseid artikleid oli 22. Teiseks enim artikleid olid kirjutatud teemal „Kriisi lahendused ja võimalused“ – 11 artiklit. Kolmas selles võrdluses oli „Ettevõtjad ühiskonnas“ teema 9 artikliga. Järgnesid juba vastavalt: „Eelarve ja eelarvekärped“ – 8; „Maksud“ – 7; „Ettevõtjate erateemad“ – 6; „Tööturg, töölepinguseadus“ – 5; „Valitsuse tegevus“ – 5; „Kinnisvara“. Artiklite teemadena esinesid valimis veel: „Tööstus“, „Pangad“, „Transiit ja Eesti-Vene kaubandus“, „Konkurents“, „Tervishoid“, „Kokkuhoid erasektoris“, „Inflatsioon“, „Haldusreform“, „Riigihanked“, „Devalveerimine“, „Pensionimaksed“, „Euro“.

Teemad ettevõtjate agendas

Populaarseima teema – Majanduskriis – kirjutiste hulka loeti kõik artiklid, mis käsitlesid Eestis valitsevat majanduslikku olukorda. Kui esimese perioodi tekstidest kuulus selle teema esindajate hulka vaid intervjuu Olari Taaliga (1.10.2007.), milles arutleti kriisi võimaluse üle keskendudes enam kinnisvara aspektile, siis II perioodil kirjutati konkreetsemalt majanduskasvust juba enam. Ka III perioodi artiklite hulgas oli paar artiklit majanduskriisi teemal, milles üldisemalt majandusest kirjutati. Tõeliselt jõudis majanduskriis ettevõtjate agendasse teemana IV perioodil. Kuuest artiklist kolme põhiliseks teemaks oli majanduskriis. Ka V ja VI perioodi tekstidest puudutasid kriisi kui sellise teemat, kuigi viimase perioodi puhul on märgata, et kitsamad teemad tõusid põhilisemateks. Seega saab „Majanduskriisi“ teema kohta järeldada, et kuigi see oli juba eeldusena kõikide artiklitega seotud, tõusis konkreetne kriisiteema sellisena ettevõtjate jaoks diskussiooni fookusesse neljandal perioodil (2008 septembris). Enne seda avaldati arvamust enam majanduslanguse ja selle võimaluse üle. IV perioodi puhul oli kriis juba tekstides iseenesest mõistetav, seepärast kirjutasi ettevõtjad ka kitsamatel alateemadel.

Majanduskriisile lahenduse otsimise ja võimaluste leidmise teema, mis on eelmisele teemale üsna sarnane, jõudis ettevõtjate agendasse niipea, kui ka kriisiteema tõepoolest diskussiooni fookusesse tõsteti, st septembris 2008. Siiski ka II perioodi tekstide hulgas oli Gunnar Kobini (25.2.2008) tekst, milles ta arutles Eesti Nokia leidmise üle. Pea pooled IV, V, VI perioodide tekstidest puudutasid ka kriisile lahenduse otsimise teemat.

Teema „Ettevõtjad ühiskonnas“ tähistas artikleid, milles arutleti ettevõtja rolli üle suhetes riigivõimuga, samuti ettevõtjate ja ettevõtlusega tegelemise üle. Sellel teemal kirjutatud artiklite puhul on võimalik näha enese defineerimise ja oma kuvandi kaitsmise, loomise soovi. Valimi esimene sellel teemal kirjutav artikkel ilmus II perioodis, kui Enn Veskimägi (4.1.2008) kirjutas sellest, et valitsus ettevõtjaid ei kuula. III perioodis võttis ettevõtjate teemal sõna Urmas Sõõrumaa (18.8.2008) arutledes, miks on Eestis ebameeldiv olla edukas ettevõtja, tuues näiteks ka Merko kohtuasja. Suureks osaks ettevõtjate agendast oli teema V ja VI perioodis. Teema kerkis päevakorda 2009. aasta jaanuaris ja veebruaris, kui rahulolematust riigijuhtide tegevusega ajendas ettevõtjaid valitsuse ja ametnikega vastandust otsima. Veebruari lõpus vabariigi aastapäeva kõnes kritiseeris seda vastandust president Ilves. Pärast seda muutus ettevõtjate toon.

VI perioodi alguses seisnes teema „Ettevõtjad ühiskonnas“ sisu pooltes artiklites ettevõtjate olulisuse tõestamises ning ka kriitikale vastu hakkamises. Seega oli ettevõtjate enesemääratlus agendas olulisel kohal. Kuni 2009. aastani oli teema tagaplaanil, kuid kasvav rahulolematus tekitas teiste gruppidega konflikte ja seda asuti aktiivsemalt väljendama. Alates märtsist muutus ettevõtjate väljendusviis kritiseerimisest enesekaitseks ja jäi tähtsale kohale ettevõtjate agendas.

Eelarve ja eelarvekärped olid ettevõtjate aramusavaldustes teemaks III perioodil – 2008. aasta kevadel-suvel ning IV perioodil kevadel 2009. Nendesse perioodidesse jäävad lisaeelarvete vaidlused ja ka ettevalmistus järgmise aasta riigieelarveks. Lisaks käsitles eelarveteemat detsembris 2008 Kristjan Lepik (17.12.2008), kui prognoosis järgmise aasta majandusarenguid ja eelarvepingeid.

Sarnaselt eelarveteemale olid ka „Maksud“ ettevõtjate agendas kahel perioodil. Esimene maksudel keskenduv artikkel ilmus 2008. aasta suvel kui Kadri Mägi (22.7.2008) kirjutas ravimite maksutõusust. Maksud oli teemaks IV perioodi vältel 2008. aasta septembris. Pärast seda jäi teema tagaplaanile ja sai teemana tähelepanu ettevõtjate artiklites taas VI perioodil 2009. aasta kevadel kahel korral.

Vaadeldud 36 artikli hulgas oli 6 artiklit, mis keskendusid lisaks üldisemale avalikule diskussioonile ettevõtjate äritegevusele ja nende ettevõtetele. Enamasti olid need artiklid uudislikumad intervjuud.

Tööturuteemalised artiklid keskendusid suuresti töölepinguseaduse eelnõule. Esimest korda oli see teema ettevõtjate agendas tugevasti esindatud II perioodil, mil sõna võtsid ettevõtjate esindusorganisatsioonide juhid, samasse võiks lugeda ka Tarmo Kriisi (30.4.2008) artikli III perioodist. Esialgu nähti suure probleemina tööjõupuudust. Tööturg andis ettevõtjaile kõneainet ka viimasel perioodil, kui toimus töötuse kiire kasv ja selgeks said tööturukorralduse probleemid.

Valitsuse tegevust valiti artikli pea- või alateemaks viiel korral IV ja V perioodil. Mööndusega, esimene artikkel kuulus III perioodi lõppu. Seega oli valitsuse tegevuse ja mingil määral ka kompetentsuse üle arutlemine agendas septembrist 2008 kuni 2009. aasta märtsini.

Kinnisvaraturg oli teemaks 4 artiklis. Tugevasti oli see teema diskussioonis pildil I perioodil, kui kirjutati ja arutati kinnisvaramulli lõhkemise üle. Pärast seda kui sai ilmseks, et kinnisvaraturg on tõepoolest kriisis, muutus teema vähemtähtsaks ja pigem majanduskriisi üldteema osaks. Eraldi võeti kinnisvarateema fookusesse veel ettevõtjate poolt kevadehakul 2009, kuid siis vaadati juba toimunud tagasi ja analüüsiti toimunut.

Ka tööstuse teemal kirjutati vaid 4 korral. Needki kirjutati Kai Rimmeli (22.11.2007; 15.4.2009) ja BLRT esindajate Anu Hallik (16.12.2008), Fjodor Bermani (16.2.2009) poolt. Artiklid ilmusid I, V ja VI perioodil.

Pankade teema oli ettevõtjate jaoks küllaltki oluline, kuigi teemana kirjutati sellest vähe. IV ja V perioodil (alates finantskriisi ilmemisest) ilmusid vaid panku kui ettevõtteid esindavate tegelaste artiklid, teised ettevõtjad võtsid panganduse teemaks kord V ja kord VI perioodil, mil ettevõtjatel oli üha raskem kapitali leida. Transiit ja Eesti-Vene kaubandus oli oluliseks teemaks I perioodil, mil kaks ettevõtjat (Seli (4.9.2007.); Sõõrumaa (3)) valisid selle oma arvamuse avalduse põhilisemaks teemaks. Sõõrumaa jaoks oli tegemist olulise teemaga ka hiljem.

Ülejäänud teemad esinesid artiklites vaid ühel või kahel korral ning olid seega ettevõtjate jaoks üldisemalt vähemolulised, kuigi kindlal ajahetkel kindlasti mainimist väärt. Näiteks ravimite käibemaksutõusu ajal soovisid ravimiäri esindajad siduda selle tervishoiu teemaga. Samuti oli pensionimaksete peatamine olulisimaks teemaks Nordea juhile Vahur Kraftile (17.4.2009). Küll on huvitav märkida, et kogu avalikus majanduskriisi teemalises diskussioonis väga olulist kõneainet leidnud aspektid, nagu euro kasutuselevõtt, devalveerimine, haldusreform, leidis ettevõtjate arvamuse avaldustes vähe tähtsustamist. Samas võib eeldada, et neid aspekte võeti arvesse teistel teemadel arutlemisel.

Teemade analüüsil tuleb kindlasti arvestada, et osad teemad (nt transiit) olid ettevõtjate agendasse tõusnud enne uuritud perioodi algust, teised aga ilmselt hakkasid tähtsamaks muutuma just perioodi lõpus (nt pensionimaksed, käibemaksu tõus).

4.2.4. Ettevõtjate sõnumid avalikus diskussioonis

Üks tähtsamaid ülesandeid väljavalitud ettevõtjate tekstide analüüsimisel oli leida sõnumid, mida ettevõtjad avalikus diskussioonis edastasid ning kuidas nad oma väiteid põhjendasid. Selleks viidi läbi põhjalik sõnumite ja väidete analüüs. Allpool on toodud uuringu tulemused üldiste teemade kaupa. Kuna sõnumi teema ja artikli teema ei pruugi täielikult kattuda, erinevad alltoodud teemad mõnevõrra eelpool esitletutest. Nii mõnigi sõnum sisaldas arvamust mitme teema kohta. Sõnumid on esitatud rõhutatult ja illustreeritud kokkuvõtivate aramusavaldustega ja tekstinäidetega. Teemade analüüs on oluline, et vastata uurimisküsimusele ettevõtjate seisukohtadest (UK 6).

OLUKORD EESTI MAJANDUSES

Kuigi iga vaadeldud artikkel sisaldas ühel või teisel kujul majanduslanguse raamistamist ja majanduse olukorra kirjeldamist või kriisi tähenduse andmist. Vaid 7 artiklis ei olnud üheks teemadest majanduse olukord, selle tulevik või mõne majandussubjekti hetkeolukord kitsamalt. Sisuanalüüsil märgiti üles majanduse olukorra kohta sõnumeid 25 artiklis, mis enamjaolt puudutasid lisaks ka mõnd muud teemat. On võimalik välja tuua ka mõned üldisemad ettevõtjate-poolsed sõnumid, mille eesmärk oli majanduse olukorrast teavitada.

Majanduse olukord halveneb veelgi – tegemist oli ettevõtjate pessimistlikuma sõnumiga avalikkusele, millega sooviti purustada illusioone ning hoiatada. Üheks ilmekamaks selle sõnumi edastajaks oli Urmas Sõõrumaa (18.8.2008), kelle intervjuu kandis ka pealkirja „Me käime põhjas ära“. Sõõrumaa rõhutas, et majandussurutis püsib veel aastaid. Meelis Luht (30.9.2008) oli seisukohal, et olukord ettevõtjate jaoks enam kehvemaks minna ei saa, kriisist tulenevad probleemid tavainimeste jaoks aga küll. Tõnis Haavel (11.10.2008) võrdles majanduskriisi eelmise kolme kriisiga, mis taasiseseisvumisest alates Eestit tabanud, ja leidis, et käesolev kriis on sama kohutav, kui varasemad kolm kokku. Ta leidis, et ees seisab usalduskriis ja rõhutas, et suur osa inimestest on veel eitusfaasis.

Kristjan Lepik (17.12.2008): „*On selline ütlus, et „teadmatust on õnnistus“ – vaadates, kui hoogsalt kodanikud osturallidel osalevad, tundub, et paljudele ei ole veel kohale*

jõudnud, et järgmine aasta tuleb väga raske ja kriisi mõjusid saavad teataval määral tunda kõik Eesti kodanikud.“

Sama meelt oli ka Fjodor Berman (16.2.2009). Ülo Pärnits (3.2.2009) avaldas arvamust, et Eesti on oma hea kuvandi maha mänginud ja seega igati „out“. Priit Perens (9.3.2009) nentis, et kinnisvaramulli lõhkemine ja finantskriis on kokku langenud ja sellest tingitud ka rasked tagajärjed. 2009. aasta esimeses pooles hakati ka juba konkreetsemalt kriisi võimalikku lõppu ennustama. Toomas Luman (9.3.2009) avaldas arvamust, et alles 2010. aastal toimub ehitusturul kollaps ning kriis on pikaajaline, kestes vähemalt kolm aastat.

Optimistlikemas tekstides võis täheldada sõnumit: **Eestil läheb rahvusvahelises võrdluses päris hästi**. Olari Taal (1.10.2007.) tõdes veel majandussurutise varajases alguses, et Eestis on hea elada ning 1992. aastal ei kujutanud keegi ette, et Eesti elu sedasi edeneb. Jan Liden (15.10.2008) tõi välja Eesti pankade märksa parema olukorra kui Islandil, tema sõnum siinsete pankade kohta oli, et muretsemiseks pole põhjust. Tarmo Noop (4.2.2009) rõhutas, et Eesti on õigel teel, võrdles Eestit Lätiga ja väitis, et seni on Eesti juhtidel olnud võime negatiivsemaid arenguid vältida. Luman (9.3.2009) nentis aga, et Eesti olukord on küll parem kui Lätis, ent lääneriikides nähakse meid sarnaste riikidena. Sama arvas ka Tarmo Noop (12.3.2009). Vaadeldud perioodi lõpus hakati nägema ka majanduse paranemise märke.

Tarmo Kriis (8.4.2009): *„Erasektor on kohanenud kahaneva majandusega hästi ja täheldada võib juba üksikuid paranemise märke, mis kokkuvõttes annab lootust olukorra paranemiseks 2010. aastal. Suurem langus hakkab pidurduma ja aasta lõpuks on põhi käes.“*

Mõnedel juhtudel sisaldasid ettevõtjate artiklid sõnumeid ka selle kohta, **kes on majanduskriisis süüdi**. Selles osas oli tugevaim Urmas Sõõrumaa (18.8.2008; 5.2.2009) sõnum: Majanduskriisis on süüdi valitsus ja peaks oma keedetud supi ära sööma. Enn Veskimägi (9.3.2009) nägi süüd valitsusel ka majandusbuumi õhutamisel. Samas Tarmo Noop (4.2.2009) leidis oma esimeses artiklis, et majanduskasvu on peatanud siiski kriis ülemaailmses majanduses ning Eesti riik peab muutunud olukorraga kohanema. Just seda praegune valitsus püüabki teha.

Viimane siinkohal väljatoodud ja päris üldistatud ettevõtjate sõnum oli seotud majanduskriisi võimaluste teemaga. **Eestil olukorral on parandamisruumi – peame end käsile võtma.**

Meelis Luht (30.9.2008): Viimane aeg oleks seada riigi huvid kõrgemale erakondadevahelisest libakaubandusest ja leppida kokku, kuidas riiki võimalikult valutult päästa. Välisinvestor Jens Christinaseni (16.9.2008) sõnum Eestile oli, et tuleb leida võimalus, kuidas töötada arukamalt, selle asemel et rohkem töötada. Tõnis Haaveli (11.10.2008) sõnum Eesti olukorra kohta: eesmärk ei ole päästa panku ega liigseid riske võtnud ettevõtteid, vaid päästa ettevõtlikkust ja tavalist inimest, sest tema ei oska kriisis orienteeruda. Anu Hallik (16.12.2008) nägi vajadust võita kätte usaldus Eesti kui ettevõtja- ja investorisõbraliku paigana:

„Praegu Eesti nimi maailmas eriti ei müü. Aga suhteliselt tundmatust ja vähe lugupeetud riigist on uuel ettevõttel uutele turgudele väga raske jõuda.“

Sami Seppänen (29.12.2008) nägi vajadust talguhinge järele ja Fjodor Berman (16.2.2009) võrdles olukorda darwinistliku olelusvõitlusega, milles jäävad peale kõige kohanemisvõimelisemad ettevõtted ja riigid.

VÕIMALUSED

Lisaks sellele, et igas artiklis kaardistatakse lisaks hetkeolukorrale ühel või teisel moel väljavaateid tulevikuks, sisaldasid ettevõtjate arvamused ka konkreetseid sõnumeid tulevikuvõimaluste kohta. Siinkohal on võimaluste kohta käivad sõnumid üldistatud kahe üldsõnumi hulka. Konkreetsete ettevõtjate sõnumid olid seotud teiste ja spetsiifilisemate teemade ja sõnumitega.

Kriis on võimalus ja vajadus muudatusteks.

Kui midagi ette ei võeta, olukord halveneb.

Olari Taal (1.10.2007.) kirjutas, et Eesti ei tohi loobuda ärist Venemaaga, sest see oleks äriühinuse käestlaskmine. Sõõrumaa (18.8.2008) lisas, et Eesti on end liialt sidunud ühe (läänemaade) rindegaga ning see on tulevikku silmas pidades riskantne.

Gunnar Kobin (25.2.2008) nägi võimalusena Eesti e-riigi arendust arendamist ja tulu tooma panemist – see võiks Kobini arvates olla „Eesti Nokia“.

Jens Christianseni (16.9.2008) väitel on Eesti võimaluseks töötada arukamalt:

„Riigieelarve on lühiajaline eesmärk – otsused peavad vaatama ka kaugemasse tulevikku.

Not to work harder, but work smarter võiks olla Eesti majanduse tees tulevikus.“

Lahendusi majanduskriisile pakuti sõnumites teisigi. Anu Hallik (16.12.2008) leidis, et kuigi majanduslangusest väljatuleku teeks on pakutud väikese ja keskmise suurusega ettevõtete teket, oleks abi hoopis suurtööstusest, sest see on Eestile kõige sobivam ja suurima ekspordipotentsiaaliga majandusharu.

Sarnaselt Eesti majanduse olukorrale võib ka võimaluste kohta käivate sõnumite hulgas eristada optimistlikele ja pessimistlikele väljavaadetele rõhuvaid. Valdo Randpere (23.5.2008) leidis, et propageeritav kokkuhoiupoliitika toob endaga kaasa negatiivsed tagajärjed, sest vähendab tarbimist. Samas nägi ta kriisis ka võimalust: rahapuudus mõjub loovusele hästi. Akshay Mody (22.9.2008) rõhutas majandusliku jätkusuutlikkuse saavutamiseks tulevikus rahva tervisenäitajate parandamise vajalikkust. Kaubandus-tööstuskoja juht Toomas Luman nägi kriisi lahenduseks keskmise suurusega ettevõtetega tegelemist, sest need annavad 60% töökohtadest, samas on piisavalt väikesed, et neid häda korral aidata saab.

Huvitava võimaluse pakkus Gunnar Kobin (22.9.2008), kui pani ette valitsuse moodustamise oma ala spetsialistidest poliitikute asemel, kuna nemad oleksid võimelised kõige paremini Eesti kriisihaardest välja tooma.

Tõnis Haavel (11.10.2008): *„Me peaksime püüdma suunata Eesti majanduslaevukest selles suunas, et ta jääks rannale võimalikult tervena ja võimalikult nähtavale kohale, et ta saaks võimalikult kiiresti tagasi majanduskasvu merele, mida paraku juhivad lisaks meile ka kogu maailma majandused.“*

Nii Sami Seppänen (29.12.2008) kui Ülo Pärnits (3.2.2009) rõhutasid muutunud olukorras ka käitumise muutmise vajadust. Seppäneni sõnul tuleb teha kõik, et „ellu jääda“. Pärnits: Praegu peaks kõik mõistma muutunud olukorda ja vastavalt käituma.

Pärnits (3.2.2009): *“Tuleks inimesed kokku võtta ja arutada, millist teed minna, et kohandumine võimalikult efektiivne ja vähem valulik oleks. Ka kogu riigis peaks käivituma diskussioon sellest, mida teha selles muutuvast maailmas, selle asemel, et maalida üha hirmsamaid pilte tulevikust.”*

Kriisi kui positiivsete muudatuste võimalusi nägid samuti mitmed ettevõtjad. Pärnits (3.2.2009) väitis, et majanduslanguse üks positiivseid tulemusi on, et riik ei saa enam nii palju ametnikke ülal pidada ja see vähendab bürokraatiat. Urmas Sõõrumaa (5.2.2009) avaldas arvamust, et kriisiajal on uued ettevõtmised lihtsamad: „Praegu on kõikjal plats puhas ja hea hetk alustamiseks“.

Fjodor Berman (16.2.2009): *“Ühesõnaga, võiksime majandussurutist nii palju kui võimalik ära kasutada, et parandada riigile oluliselt väiksemate kuludega infrastruktuuri, ehitada ja renoveerida ühiskonnale vajalikke objekte.”*

KINNISVARATURG

Kinnisvaraturg ühe peamise teemana leidis kajastust vaid neljas uuritud artiklis, siiski oli kinnisvarabuumi ja selle negatiivsete tagajärgede mainimine palju sagedasem, kuna finantskriisi ilmnemisel ei keskendunud enam kinnisvarale, vaid kirjutati sellest majanduskriisi osana. Valimis oli esindatud üks tekst kinnisvaraettevõtjalt ning oma sisult ja sõnumilt erines see oluliselt muude valdkondade ettevõtjate seisukohast.

Süda Maja juhataja Veiko Murruste (4.9.2007.) sõnum: **Kinnisvarasektoris ei ole kriisi, vaid toimub stabiliseerumine. Ajutised hädad on süüdi odava ja ebakvaliteetse kinnisvara ülepakkumine.**

Oma väite tõestamiseks esitas Murruste argumendi, et Eestis on eluruumi keskmine suurus ikka veel väiksem kui lääneriikides, samuti avaldas arvamust, et ülepakkumise illusiooni tekitanud „säästukinnisvara“ tuleb alla hinnata.

Teised ettevõtjad (nt Olari Taal (1.10.2007.)), kes kirjutasid kinnisvarasektori teemal otsesemalt või kaudsemalt, kuulutasid aga selles sektoris ilmnenu kriisi: **Kinnisvaramull on lõhkenud, see**

toob kaasa kriisi kinnisvaraäris ja kinnisvara odavnemise. Kinnisvarakriisiga kaasneb ka moraalne kriis inimeste jaoks, kes peavad maksma tagasi suuri laene, samal ajal kui nende kinnisvara kaotab väärtust.

Taal (1.10.2007.): „*Kümme aastat tagasi enne börsikriisi rääkisid pankurid, et börsil on hinnad nagu natuke paigast ära. Pankurid armastasid öelda, et pehme langemine tuleb, aga see tuleb 1998. aastal. Ma ise kordasin toona sama juttu: me uskusime seda, kuna meeldis uskuda. Kinnisvarainimesed räägivad ja rahustavad rahvast praegu täpselt samamoodi.*“

Aja möödudes sai selgeks, et kinnisvarasektoris on kriis. Pärast maailma finantskriisi ilmnemist ei olnud kinnisvarakriis sellisena enam arvamuste objektiks, pigem esines „kinnisvarasektor“ näidetes ja argumentides, kui kõneldi majanduse kukkumisest.

EESTI PANGAD

Pangad olid teemaks 4 artiklis arvamust avaldati nende kohta 7 artiklis. Sõnumid olid seotud märksõnadega, nagu võlad, laenud ja ettevõtjad. Ettevõtjad olid oma arvamused avaldustes pankade suhtes kriitilised ja nägid pankadel majanduskriisis suurt rolli. Põhilise sõnumina kõlas: **pankade tegevusest sõltub, kuidas ettevõtted kriisi üle elavad – pangad peaksid klientidele toeks olema.** Sõnum oli ilmselt suunatud just pankadele endile.

Anu Hallik (16.12.2008), Kristjan Lepik (17.12.2008) kirjutasid konkreetset: sellest, kui palju laenuraha pangad on valmis ettevõtetele andma, sõltub meie majanduse edasine käekäik. Fjodor Berman (16.2.2009) ja Heiti Hääl (29.6.2009) rõhutasid, et laenude saamine on väga raske ning soovisid, et pangad oma kliente enam kuulaksid, ja peaksid need ajad, mille tekkimises nad ise paljuski süüdi olid, koos ettevõtjatega üle elama. Sõõrumaa (5.2.2009) nentis, et pangad üritavad ise toime tulla ja neile ei lähe sugugi korda, kuidas ettevõtted hakkama saavad, rääkimata sellest, et koos lahendusi otsida;

Pankade kui ettevõtjate esindajad soovisid oma peamiste sõnumitega oma kliente ja avalikkust rahustada: **Eesti pangad on tugevad ja peavad kriisile vastu.**

Jan Liden (15.10.2008) argumenteeris, et Swedbank teenib hetkel hästi; on tugevalt kapitaliseeritud; rahvusvahelises võrdluses on baltiriigid heas olukorras (võrreldes Islandiga). Liden rõhutas intervjuus ka, et mõistab klientide muret ning nendega on vaja rohkem suhelda.

Samas võis avalikus diskussioonis ja ka ettevõtjate sõnumites kohata tihti pankade süüdistamist majanduse kehvast olukorras, nii soovis Priit Perens (19.2.2009) Swedbanki näitel pankade mainet parandada: **laenude nõudlus on tegelikult väiksem kui pakkumine**. Ta põhjendas laenude olukorda sellega, et ettevõtjad soovivad lisaraha aukude katteks, mitte aga investeringuteks. Samas tunnistas Perens: „Meie viga oli see, et andsime liiga kergekäeliselt raha elukondliku kinnisvara arendusse“.

Perens: „*Tahaksime, et inimesed hakkaks uuesti rohkem eluasemelaenu võtma. Tahame laenu saamise tingimusi ka leevendada, et inimesed, kelle puhul on näha, et nad jaksavad maksta julgeks ka laenu võtta*“

VALITSUS

Siinkohal olgu eraldi ära toodud ettevõtjate sõnumid, mis olid mõeldud kommenteerimaks valitsuse tegevust või suhtlemaks valitsusega.

Perioodi alguses võis täheldada sõnumeid inflatsiooni kohta etteheitega riigile: **Riik aitas buumile kaasa**. Olari Taal (1.10.2007.): Riik peaks saama inflatsiooni mõjutada, aga ei tee seda. Taal põhjendas, et inflatsioon väheneb ka siis, kui valitsus sellest räägiks, ta leidis, et valitsuses on piisavalt tarku inimesi, et kasutada võimalust hinnatõusu pidurdamiseks. Kriitika valitsuse pihta – inflatsiooni suhtes võimetu riik ei ole tõsiseltvõetav. Taal lisas, et nt teedeehitus aitas buumile kaasa. Valdo Randpere (23.5.2008) oli Taaliga sama meelt ja väitis, et riik peaks raiskamise lõpetama, sest see suurendab inflatsiooni ja tarbimist. Tema arvates tuleks raha kulutamise asemel säästa.

Suur hulk ettevõtjate artiklite sõnumeid olid riigile või valitsusele suunatud. Sõnumid olid **soovitused või soovid, mida valitsus võiks või peaks tegema**. Sisult olid need väited erinevad, kuivõrd iga ettevõtja lähtus konkreetselt oma huvidest ja artikli teemast. Kai Rimmel

(22.11.2007) leidis, et valitsus peaks toetama kohalikku toiduainetööstust, samas arendama regionaalpoliitikat. Veskimägi (4.1.2008) pidas vajalikuks haldusreformi läbiviimist. Gunnar Kobin (25.2.2008) soovitas valitsusel võtta e-riigi arendused keskse koordineerimise alla ning panna see riigile kasu teenima. Akshay Mody (22.9.2008) nõudis soodustusi ravimitele. Anu Hallik (16.12.2008), kirjutas, et Eestile oleks tarvis tööstuspoliitikat, samuti võiks riik kaaluda raha laenamist fikseeritud intressiga kommertspankadelt tagamaks ettevõtetele käibevahendid. Samas Tarmo Noop (4.2.2009) avaldas arvamust, et riik ei peaks aitama raskustes ettevõtjaid. Üldisemalt andis Meelis Luht (30.9.2008) soovitusse seada riigi huvid kõrgemale erakondadevahelisest libakaubandusest ja leppida kokku, kuidas riiki võimalikult valutult päästa. Tõnis Haavel (11.10.2008) rõhutas ettevõtlikkuse ja tavaliste inimeste päästmise vajadust.

Valitsussektori kulud on liiga suured, neid tuleb kärpida.

Enn Veskimägi (4.1.2008) väitis intervjuus, et avalik sektor on olnud palkade kasvamise paisutaja ja leidis, et on vale, et eelarve ülelaekumine raisatakse ära. See on erasektori tekitatud lisaväärtus, mis palkadeks jagatakse. Leiduks ka kokkuhoiukohti. Veskimägi: eksportiv tööstus ei saa palgaralliga kaasa minna. Eelarve liigse optimismi ja kärpimisvajaduse kohta kirjutati ka hiljem Kristjan Lepik (17.12.2008) väitis, et samal ajal kui ettevõtted kärbivad kulusid, on riigieelarve tulude pool ikka liiga optimistlik. 2009. aasta keskel on uus kärpimine ebaefektiivsem kui teha seda kohe. Maastrichti kriteeriumite täitmiseks on oluline kulusid kärpida, oluline oleks pensionite kärpimine.

Ettevõtjate artiklites sisaldus sõnumeid, mille eesmärk oli **valitsust kritiseerida või kiita, süüdistada või süüdistusi tõrjuda**. Seesugused sõnumid olid seotud mitmete teiste teemadega. Esile tõstmist väärivad antu juhul kaks artiklit. Gunnar Kobin (22.9.2008) oli oma tekstis valitsuse suhtes kriitiline, samas oli tema sõnum äärmuslik ja mõjuv. Kobin väitis, et praegune valitsus ei suuda Eestit majanduskriisist välja juhtida ja uuesti jalgadele tõsta. Tema sõnul olid valitsusest tulevad sõnumid rumalad, majanduse allakäik algas valitsuse tegutsemisest pronkssõduri juhtumi ajal, kui Venemaast sai Eestile taas julgeolekuoht ning peaminister Ansip oli pidevalt märke eiranud ja kriis olevat talle alles 2008. aasta sügisel selgeks saanud. Kobini sõnum, mis hiljem leidis laiemat vastukaja, oli ettepanek: parteid peaksid koostama valitsuse

spetsialistidest, mitte oma juhtidest, sest Eestis on piisavalt spetsialiste, kes võiksid riigi kriisist välja tuua ja poliitilised kemplused takistavad raskeid otsuseid.

Heiti Hääl (29.6.2009): „*Kahjuks on meie valitsejatel populism ja võimuiha märksa olulisemad väärtused kui Eesti riigi jätkusuutlik tulevik. Sellisel riigil pikka pidu ei ole.*“

ETTEVÕTJAD

Ettevõtjate enesemääratlus kujunes valimi artiklites oluliseks teemaks 9 artiklis, kuid arvamust ettevõtjate kohta avaldati 15 artiklis. Ettevõtjate ja ettevõtluse sõnumid olid seotud erinevate teemadega: valitsus, eelarve, konkurents, Eesti majanduse olukord, Eesti võimalused, pangad. Ettevõtjad võisid tunda ohtu iseenda kuvandile, kuivõrd sattusid avalikus diskussioonis surve alla, ilmekalt kulmineerus see surve vabariigi presidendi 24. veebruari kõnes. Ettevõtjate sõnumid iseenda kohta olid seetõttu arusaadavalt konfliktse alatooniga.

Riik ei kuula ettevõtjaid piisavalt

Ettevõtjate esindaja Enn Veskimägi (4.1.2008) sõnum juba vaadeldud perioodi alguses heitis valitsusele ette koostöö puudumist. Veskimägi tõi välja, et valitsus ei võta kuulda kriitikat avaliku sektori palgatõusu kohta, samuti ei leia tema sõnul vastust kriitilised küsimused, nt vajalike reformide kohta.

Veskimägi: „*Me oleme pöördunud probleemile tähelepanu juhtimiseks valitsuse poole, kuid vastused tulevad väga visalt ja meie kriitikat kuulda ei võeta.*“

Veskimägi tõi veel näite, et poliitikasse läinud ärimehi poliitilistesse ringkondadesse ei soovita ja seepärast ei püsi ettevõtjad poliitikas kaua. Jens Christinasen (16.9.2008) välisinvestorite esindajana leidis samuti, et dialoogi ettevõtjate ja riigi vahel tuleb parandada, sest see aitaks konflikte ära hoida ja riiki paremini juhtida.

Eestis toimub ettevõtjate tagakiusamine

Urmas Sõõrumaa (18.8.2008) väljendas arvamust, et Eestis on raske olla edukas, sest edule järgnevad peagi spekulatsioonid ja pealtkuulamised. Oma väite tõestuseks tõi ta näiteks Merko ja Toomas Annuse kohtuasja. Sõõrumaa sõnul kahtlustavad eestlased edukaid, mida samas

välismaal ei tehta. Hanno Lindpere (20.1.2009) toetas Sõõrumaa sõnumit ning pidas käitumist Eesti ettevõtjaiga tihti ülekohtuseks, ta argumenteeris, et ettevõtjaist räägitakse mõnel puhul ainult seoses negatiivsete sündmustega. Lindpere pidas oluliseks ettevõtjate rohkemat väärtustamist, kuna neil on lihtne mujale kolida ning seal edukaks saada. Kõige ilmekamaks näiteks antud sõnumi puhul oli Leon Glikmani (17.2.2009) tekst, milles advokaat esindas kahtlemata ka oma kliente, teisi ettevõtjaid.

Glikmani kirjutise järgi alustatakse Eestis ettevõtjate suhtes põhjendamatuid menetlusi ning õiguskaitseorganid soovivad erafirmasid juhtida. Advokaat nimetas olukorda lausa „represseerimiseks“. Glikman leidis artiklis, et ettevõtja ja avaliku teenistuja vastutus ei ole võrdne, kuna nulltolerants kehtib üksnes neile, kes riskivad oma varaga ja püüavad midagi luua. Glikman avaldas muret, et ellujäämise nimel rabavad ettevõtted ei suuda end vaenulikkuse vastu kaitsta. Tema sõnum oli, et selline ettevõtjate kohtlemine tuleb lõpetada. Glikman viitas eelkõige maksuhalduri majandusliku tõlgendamise meetodi kasutamisele ettevõtjate suhtes.

Enn Veskimägi (9.3.2009) nimetas ettevõtjate aadressil kriitikat solvavaks, kui temalt küsiti Sõõrumaa öeldu kohta. Pärast president Ilvese 2009.aasta iseseisvuspäeva kõnet, tunnistas ka Tarmo Noop (12.3.2009), et tegemist oli solvava sõnavõtuga:

„On solvav kuulda väiteid, justkui oleksid ettevõtjad praeguses kriisis need, kes nõuavad ja omalt poolt midagi ei loo, kellelt tuleks välja pigistada nende solidaarne osa.“

Ettevõtjaid tuleb rohkem hoida ja tunnustada

Teiste ettevõtjaid puudutavate sõnumitega otseselt kokkukäiv sõnum, mille puhul põhjendati, et positiivsuse, kindlustunde ja ettevõtlikkuse süstimine ettevõtjaisse ja tavalistesse inimestesse on majandusraskuste puhul oluline (Christiansen (16.9.2008); Haavel (11.10.2008); Glikman (17.2.2009)). Glikman: kindlustunnet annaks seegi, kui riik paluks senistelt alusetult represseeritutelt vabandust ja lubaks avalikkusele, et ilmselt ainetuid kriminaalasju enam kohtusse ei anta.

Ettevõtjad on ühiskonda kandev jõud, kelle najal riik püsib

Üks enam üksmeelt leidnud sõnumeid. Enn Veskimägi (4.1.2008) väitis, et kuigi riigi majandust viib edasi erasektor, on just avaliku sektori kulud liiga suured. Hanno Lindpere (20.1.2009)

sedastas, et toimiv majandus, mille loovad ettevõtjad, on aluseks ühiskonna sujuvale toimimisele. Ettevõtlusest saadavad maksud võimaldavad riigiteenuseid – sellist seisukohta esitasid Noop (4.2.2009; 12.3.2009), Glikman (17.2.2009), Veskimägi (9.3.2009).

Sõõrumaa (5.2.2009): „*Kui ei ole riskialteid ja kasuahneid kapitaliste, jäävad töökohad loomata ja riigil maksud saamata, aga seda ei taheta mõista.*“

Tarmo Kriis (8.4.2009): „*Kõike seda tehakse erasektori raha eest ja see ajab ettevõtjad vihale. Jutt õhukesest riigist on meie avaliku sektori enda loodud müüt, millel pole tegelikkusega midagi ühist.*“

Lisaks rõhutati ettevõtjate rolli mõistlikus majandamises üldisemalt. Tõnis Haavel (11.10.2008) kirjutas, et varasematest kriisidest üle saamisel on otsustav roll olnud just ettevõtjail. Veskimägi (9.3.2009) lisas, et ettevõtjad suhtuvad nüüdsesse majandusolukorda äärmiselt tõsiselt ja panustavad igakülgsele oma võimaluste piires ning toonitas, et ka enne kriisi on olnud ettevõtjail oluline mõju riigi otsustele – on hoitud valitsuse pillavat käitumist tagasi ning toonitatud reserve kogumise tähtsust. Toomas Luman (9.3.2009) pidas oluliseks tuua välja, et ettevõtjad ei soovi, et nende töötajad oleksid näljas, paljas ega mures, seetõttu lähtutakse otsustes ka nende käekäigust.

Lõpuks seostati selle sõnumiga ka solidaarsuse mõiste. Noop (12.3.2009) kirjutas: ettevõtjaid kutsutakse solidaarsusele – sellest ei saa tema järgi juttugi olla, sest vastutavad just ettevõtjad.

Tarmo Kriis (8.4.2009): „*Jutt sellest, et kõik ühiskonna kihid võiksid olla solidaarsed, pole kahjuks tõeks osutunud - paraku pole avalik sektor samaga vastanud.*“

AMETNIKE VASTUTUS

Ametnike vastutuse teemalised sõnumid olid seotud valitsuse kritiseerimisega ja samuti ettevõtjate õigustamise teemaga.

Ametnikud ei vastuta oma vigade eest, nii nagu ettevõtjad seda teevad.

Jaak Heinola (8.7.2008) kirjutas oma riigihankeid puudutavas artiklis, et teatud osa ametnikest kasutab maksuamaksja raha isiklike ambitsioonide rahuldamiseks või oma rahakoti täitmiseks, mille tõestuseks tõi ta näiteid autode ostmiseks korraldatud riigihangetest.

Meelis Luht (30.9.2008) kommenteeris maksusüsteemi puudujääke: tuleks lõpetada optimeerimist lubavad eriolukorrad ja seaduseaugud kinni toppida. Maksuseaduste aukude põhjusena nägi ta süüd ametnikel.

Kõige rohkem kritiseeris ametnikke Leon Glikman (17.2.2009), kes leidis, et ametnikud „represseerivad“ ettevõtjaid, kuid ei vastuta neile põhjustatud kannatuste eest.

Glikman (17.2.2009): *„Kõigile tuleks anda kindlustunne, et kui riik siiski eksib, siis hüvitatakse kõik kahjud, millest võtavad osa ka süüdlasest ametnikud.“*

REFORMID

Ettevõtjate artiklid sisaldasid sõnumeid konkreetsete reformide läbiviimise vajaduse teemal 3 korral. Kriisiolukorras nägid ettevõtjad vajadust ja ka võimalust põhjalike muudatuste tegemiseks. Ettevõtjate ametlik esindaja Enn Veskimägi (4.1.2008; 9.3.2009) rõhutas mõlemas artiklis, et **Haldusreform on vaja läbi viia**. Mida põhjendas praeguse halduskorralduse vastamisega 1938. aasta oludele ning võimaliku kokkuhoiukohaga. Veskimägi sõnul hoiavad regioonides kohalikud omavalitsused ettevõtlikke inimesi töökohtadel kinni. Samuti on haldusreform otseselt seotud muutusi vajava hariduskorraldusega. Veskimägi (9.3.2009) kirjutas, et **väga vajab reformimist ka raiskav sotsiaalvaldkond** - peaks pühenduma kiirete reformide läbiviimisele, et meie tegevused vastaksid meie võimalustele.

Leon Glikman (17.2.2009) kirjutas, et **majanduskriisi tuleks kasutada vajalike ümberkorralduste ajendina**: *„Vähikäigu peatamiseks ja konkurentsivõime parandamiseks oleks vaja ellu viia mitmeid kompleksseid meetmeid alates õiguskindluse tagamisest ja lõpetades majanduspiduriks olnud võrdsustava sotsiaalmaksu reformini.“*

TÖÖLEPINGUSEADUS

Töölepinguseadus oli teemaks viies ettevõtjate artiklis. Seaduseelnõu teemal kirjutasid peamiselt ettevõtjate esindajad – Toomas Luman (29.1.2008) kaubandus-tööstuskojast ja Enn Veskimägi (4.1.2008) ja Tarmo Kriis (30.4.2008) tööandjate keskliidust. Sõnumid olid kirjutistes kattuvad ning ka argumentide puhul võis täheldada sarnasust.

Uut töölepinguseadust on Eestile väga vaja

Seda põhjendasid kõik kolm muutunud olukorraga, kuivõrd vana töösuhteid reguleeriv seadusandlus on kehtiv juba taasiseseisvumise ajast alates ning reguleerib töösuhteid vastavalt suurtööstuse struktuurile. Pärsub aga majandust väikeettevõtluse kontekstis. Enn Veskimägi (4.1.2008) põhjendas ka, et praegune seadus soosib töötute tööharjumuse kadumist. Lumani (29.1.2008) lisaargument oli, et eelnõu koondaks kõik töösuhteid reguleerivad seadused kokku ja muudaks seega asjaajamist kergemaks. Tarmo Kriis (30.4.2008) kirjutas, et kehtiv töölepinguseadus soosib illegaalseid töösuhteid. Ta rõhutas ka, et eelnõu on juba läbi vaieldud ja kvaliteetne. Kriis soovis, et tehtud kokkuleppest ka kinni peetaks.

Uus töölepinguseadus sisaldab Eesti majanduse arenguks vajalikke punkte ja muudab töösuhteid vajalikus suunas.

Teine sõnum sisaldas artiklites juba erinevaid väiteid, kuivõrd ettevõtjad osalesid sellel teemal avalikkuses diskuteerides.

Luman (29.1.2008) avaldas arvamust, et vanas seaduses kesksel kohal olevast hüvitisest on olulisem see, et inimene leiaks kiiresti uue töökoha. Hüvitis ei ole preemia, vaid rahaline kate kuludele tööotsimise ajaks, olulisem on täiend- ja ümberõpe. Ajutist majanduslikku kitsikust aitab likvideerida töötuskindlustussüsteem. Luman lisas, et uus seaduseelnõu tagab töötajate hea kohtlemise. Koondamisest saab eelnõu järgi aga eelkõige ümberstruktureerimise võimalus, mida on väga vaja, samal ajal kui seni on koondamist kasutatud töösuhete lõpetamiseks, sest teist võimalust pole olnud.

Luman (29.1.2008): „*Mis tahes hüvitisest on olulisem see, et inimene leiaks kiiresti uue töökoha. Siin mängivad enim rolli, et töösuhte lõppemisest teatatakse varakult, võimaldataks aktiivselt uut töökohta otsida ning töötajaid informeeritaks. Nii on uues eelnõus tööandjal suisa kohustus anda koondamisteate saanud töötajale vaba aega uut töökohta otsida.*“

Tarmo Kriiski (30.4.2008) leidis, et uues eelnõus keskendutakse koondatute erikaitse asemel töösuhte lõppemisel ettenähtud garantiide laiendamisele suuremale isikute ringile ja elukestvale õppele.

Töölepinguseaduse arutelu puhul paistis silma ettevõtjate valmidus väidelda ja nii käsitleti tekstides ka **vastaspoole (nt ametiühingute) väiteid ja argumente, mis ümber lükati**. Luman (29.1.2008) väitis, et ametiühingud on uue töölepinguseaduse suhtes kriitilised, sest see kaitseb võrdselt neid, kes on ametiühingus, nendega, kes ei ole. Ta lükkas ümber avalikus diskussioonis kõlama jäänud väite, nagu kaoks vajadus paberikandjal lepingute järele ja väitis, et eelnõus on nõue töösuhte fikseerimisest, selle rikkumisel võib tööandjat karistada. Kriis (30.4.2008) toonitas, et kui töötajate esindajad nimetavad seadust „töötajavaenulikuks“, siis seatakse sellega ametiühingute ja sotsiaal- ja justiitsministeeriumi pädevus kahtluse alla.

Kriis: „*Nii poliitikud kui ajakirjandus peaksid mõistma, et tööandjate ja töövõtjate vahel sõlmitud kokkulepped on mõeldud täitmiseks. Ainult nii saab üles ehitada toimivat kodanikuühiskonda.*“

Enn Veskimägi (9.3.2009) käsitles vastaspoole argumenti, et on juhtumeid, kus tööandja sunnib töötajat „omal soovil“ lahkuma, et pääseda koondamishüvitise maksmisest. Tema sõnum oli, et sellistel puhkudel tuleb pidada meele: „*Valik on ju ikkagi töötaja käes, tööandja ei saa teda vägivallaga sundida.*“ Sama argumendi lükkas ümber ka Kriis (8.4.2009), kui rõhutas, et seadus ei peaks arvestama kuritegeliku käitumise reguleerimisega.

RIIGIEELARVE

Riigieelarve oli ettevõtjate artikleid üks läbivatest teemadest. Peamiseks või alateemaks oli eelarve 8 ettevõtja artiklis, sõnumeid sel teemal võis leida 15 artiklis. Riigieelarve oli perioodi vältel seotud mitmete teiste sõnumite ja teemadega, näiteks maksud, majanduse olukord, valitsuse tegevus, reformid, euro, ettevõtjad jm. Siinkohal on võimalik välja tuua 5 üldist ettevõtjate poolt edasi antud sõnumit.

Lisaks eelarve kärpimisele tuleb leida ka muid vahendeid olukorra parandamiseks.

Jaak Heinola (8.7.2008) avaldas arvamust, et lisaks eelarveaukude kinnitoppimisega, tuleb tõsiselt tegeleda ka põhjustega, mis neid auke tekitavad. Tema näiteks olid kehvasti korraldatud riigihanked

Heinola (8.7.2008): *“...võib arvata, et meie iseseisvusaastate jooksul on kehva haldussuutlikkuse tõttu pehmelt öeldes haihtunud vähemalt ühe (aga äkki mitme?) aasta riigieelarve suurune summa.”*

Meelis Luht (30.9.2008) väitis, et lahendus ei ole olemasoleva raha ümberjagamine, sest uut raha see juurde ei too. Sõõrumaa (5.2.2009) kirjutas, et majandusraskuste ajal ei tohi ära unustada investeringute tegemist, sest need tuleb teha nagunii. Fjodor Berman (16.2.2009): Tuleb teha mõlemat – kulusid kokku tõmmata ja leida uusi teenimisvõimalusi.

Kuivõrd perioodi jäi mitme riigieelarve ja lisaeelarve tegemine, siis kõlas ka üks ettevõtjate sõnumitest hoiatusena valitsusele: **Eelarve on liiga optimistlik ja seda tuleks kärpida**

Sõnumit esindas Kristjan Lepik (17.12.2008), kes sedastas, et samal ajal kui ettevõtted kärbivad kulusid, on riigieelarve tulude pool ikka liiga optimistlik. Ta lisas, et 2009. aasta keskel on uus kärpimine ebaefektiivsem kui eelarvet kohe kokku tõmmata ning nägi eelarve ühe eesmärgina ka Maastrichti kriteeriumide täitmise vajadust.

Tihedalt nõ ettevõtjate endi kohta käivate sõnumitega seotult võis välja tuua sõnumi: **Riigieelarve täitub ettevõtluse ja ettevõtjate töö tulemusena**

Tarmo Noop (4.2.2009) näitas artiklis seost eelarve ja ettevõtluse vahel: *„Raha ei tule mitte „maksudest“, vaid ainult majandusest ja ettevõtlusest. Ja kuidas läheb ettevõtetel ja majandusel, nõnda läheb ka riigil.”* Sama seisukohta väljendasid ka Leon Glikman (17.2.2009), Enn Veskimägi (9.3.2009) ja Tarmo Kriis (8.4.2009).

Veskimägi: *„Kui poleks ettevõtlust ega vaba turumajandust, poleks ju ka tänast Eesti riiki ega selle eelarvet!”*

Ettevõtjate diskursuses oli palju juttu eelarveaukude lappimisest, st peeti valeks teha otsuseid pikemaajalise perspektiivi asemel kohese eelarvetäite saamiseks. Üks sõnumeid kõlaski:

Eelarveaukude täitmiseks kasutatakse ebamõistlikke meetodeid.

Urmas Sõõrumaa (18.8.2008) leidis, et jooksvaid kulusid tuleks ka jooksvatest tuludest finantseerida, mitte aga leida nende katteks muidu vahendeid.

Eelarveaukude lappamise üle kurtsid artiklites ka Akshay Mody (22.9.2008), Gunnar Kobin (22.9.2008), Enn Veskimägi (9.3.2009).

Vahur Kraft (17.4.2009): „*Mure töötukassa rahalise seisu pärast tundub olevat ajendatud eelkõige soovist lisamiljardite abil lappida keskvalitsuse defitsiiti, mitte niivõrd töötukassa vahendite jätkusuutlikkusest, sest võib ju ka töötukassa halvimal juhul võtta laenu oma kohustuste täitmiseks.*“

Konkreetsetest eelarvet puudutavatest sammudest üks olulisemaid, mille vajalikkuse ettevõtjad välja tõid, olid sotsiaalkulutuste kärpimine. Ettevõtjad andsid eelkõige 2009. aasta kevadel tugeva sõnumi: **Riigieelarves tuleb kärpida sotsiaalkulutuste osa.** Sarnane sõnum on välja toodud ka reformide teemal.

Enn Veskimägi (9.3.2009) nägi riigi sotsiaalkulutustes kurnavat koormat kogu erasektorile. Samuti tööandjate keskliidu esindaja Tarmo Kriis (8.4.2009) nentis: „*Tänases olukorras ei vea meie majandus sellist sotsiaalmudelit enam välja.*“ Sama seisukohta väljendas, ka Heiti Hääl, kes lisas, et sotsiaalkulutuste kärpimine on jäänud ainsaks võimaluseks.

KOKKUHOID JA KÄRPED

Kokkuhoiu ja kärpimise puhul ettevõtjate arvamused lahknesid: Oli neid, kes andsid sõnumi, et **kokkuhoiu ja kulutuste piiramise propageerimine ei ole lahendus, vaid nõ osa probleemist, sest käivate vähendades satuvad ettevõtted raskustesse.**

Valdo Randpere (23.5.2008) leidis, et kokkuhoid võib aidata majanduslangusele kaasa:

„*Ja kui juba mõtlemiseks läks, siis mõelge veel kahest asjast. Esiteks – kas nälgimine kõlab kui kõige efektiivsem kriisist ülesaamise moodus? Ja teiseks, kas tasub nii väga rõõmustada selle üle, et inimesed on hakanud viimastel kuudel rohkem säästma. Mis saab siis, kui me kõik nii kiiduväärselt käituksime?*“

Samas leidis Randpere küll, et riik peab lõpetama raiskamise, sest see suurendab inflatsiooni. Tarbimise vähenemist pidas üheks kriisi põhjustajaks ka Heiti Hääl (29.6.2009).

Samas nõudis suurem osa ettevõtjaid artiklites just **valitsuse kulutuste kärpimist.**

Perioodi lõpul andis Tarmo Kriis (8.4.2009) ka sõnumi, et need, **kes on suutnud kulutusi kärpida, on kriisi üle elanud ja taas konkurentsivõimelised.**

MAKSUD

Teemaks olid maksud ja maksutõusud 7 vaadeldud artiklis ning maksude teemalisi sõnumeid leidis 12 artiklis. Maksudeteemalised sõnumid olid ettevõtjate jaoks seotud tihedalt teiste teemadega, nt eelarve, valitsuse tegevuse, Eesti olukorra ja konkurentsiga.

Üheks olulisemaks ja ühtsemaks esitatud sõnumiks oli:

Maksude tõstmine majandusraskuste ajal oleks vale samm ja viga

Valdo Randpere (23.5.2008) kirjutas, et maksude tõstmiseks on majandusraskuste aeg kõige halvem ning seda tulnuks teha varem. Randpere sõnul tuleb makse tõsta vastavalt oludele: „*Praegu aitab aga maksukoormuse tõstmine riigi rahakoti täitmiseks majanduslangusele ainult kaasa*“. Jens Christiansen (16.9.2008) võrdles maksude tõstmist rusikahoobiga kõhtu, sest see peletab välisinvestorid eemale ning annab kasu vaid lühiajaliselt. Gunnar Kobin (22.9.2008) ja Tarmo Noop (4.2.2009) tõid maksuteemal paralleele teiste riikidega ja argumenteerisid maksude tõstmise mõttetust sellega, et riigid, kes tahavad langusest välja tulla hoopiski langetavad makse, samal ajal kui Läti, mis makse tõstis on endiselt hädas. Fjodor Berman (16.2.2009) arvas sama. Nii Noop kui Berman tõid välja maksud konkurentsivõimelise majanduskeskkonna hoidjana.

Eraldi sõnumi esitasid maksude teemal ravimitootjate esindajad, kes võtsid sõna ravimite käibemaksu tõstmise kohta. Kadri Mägi (22.7.2008) ja Akshay Mody (22.9.2008) sõnum oli:

Ravimite käibemaksu tõstmine mõjub halvasti rahva tervisele

Mõlemad kirjutasid, et ravimite käibemaksu tõstmine mõjutab kõige rohkem tõbiseid ja kroonilisi haigeid, kellel on sissetulekud niigi vähesed ning kes on sunnitud ravimeid ostma. Samuti leiti, et inimesed võivad osaliselt ravimite ostmisest loobuda ning see võib kaasa tuua tüsistusi ja hilisemaid kulusid tervishoiule.

Mägi (22.7.2008): „*Lühidalt, ravimite käibemaksu tõstmine on kiiresti ja kergelt tehtav, aga kui suur ja pikaajaline on selle tegelik hind ja kes selle eest maksab?*“

Vaadeldaval perioodil tegid Meelis Luht (30.9.2008) ja Heiti Hääl (29.6.2009) hoopiski **ettepaneku ettevõtte tulumaksu kehtestamiseks**. Samal ajal leidis ka sõnumeid, mis sellele argumenteeritult vastu seisis.

Noop (12.3.2009): „ *Maksude tõstmine läheks meile maksma tuhandeid töökohti. See tõmbaks kriipsu peale sadade ettevõtete arengule.* “

Tööandjate keskliidu esindaja Tarmo Kriis nägi (8.4.2009) **artiklis ainsa mõistliku maksuna, mida tõsta, käibemaksu**, millega sisuliselt toetas valitsuse sammu. Perioodi lõpus, kui käibemaksu tõstmise otsus oli tehtud, avaldas Heiti Hääl (29.6.2009) arvamust, et käibemaksu tõstmisel peab olema korrektsem ja ettevaatlikum.

KOONDAMINE

Koondamise kohta ettevõtjad arvamust oluliselt ei avaldanud, kuigi väljendati nõuet avaliku sektori kokkutõmbamiseks. Erasektori koondamiste kohta arvamuse avaldamist pigem välditi ja sooviti rõhutada koondamise vajalikkust majanduse ümberstruktureerimisel. Koondamisest kirjutati seoses töölepinguseadusega.

Sõnum: **Koondamine on vajalik ümberstruktureerimiseks.**

Toomas Luman (29.1.2008) kirjutas, et koondamine ei ole töötajate tänavale viskamine vaid vajalik ümber struktureerimine. Luman põhjendas ka, et töötaja on tööandja suurim vara , kuna Eestis on tööjõupuudus. Koondamise vastu oli Sami Seppänen (29.12.2008), tema sõnul peaks koondamine olema viimane alternatiiv: kokku tuleb hoida esmalt raiskamist vältides ning teiseks kliente ja töötajaid säästes. Seppänen avaldas lootust, et töötajad on mõistvad ning nõustuvad rasketes oludes pigem palkade langetamisega kui koondamisega.

EURO

Kuigi euroteemalisi sõnumeid ettevõtjaid aktiivselt ei esitanud ja eurokriteeriumite täitmine ei olnud vaadeldaval perioodil ettevõtjate jaoks agenda keskmes, on teema kogu majanduskriisi diskursuses siiski oluline ja seepärast ka eraldi siinkohal välja toodud.

Perioodi alguses tuletas Olari Taal (1.10.2007.) intervjuus meelde, et **Euro nimel tuleks rohkem pingutada.**

Taal (1.10.2007.): *Aga kas siis 2011. aastal tuleb euro? Kui ka 2008. aastal ei jõuta selgusele selles, millal tuleb euro, siis on see rumal jutt, et oleme teinud euro kasutuselevõtuks kõik võimaliku.*

Hiljem oli ettevõtjate sõnumiks, et **euro peaks olema eesmärk, sest stabiliseeriks olukorda ja kaotaks jutud devalveerimisest** (Lepik (17.12.2008), Luman(9.3.2009)). Teisest küljest arvamus, et euro nimel ei tohi liiga suuri ohvreid tuua (Sõõrumaa (5.2.2009)).

Päris perioodi lõpus võttis euro teemal jõulisemalt sõna Vahur Kraft (17.4.2009): **Euro käibelevõtmiseks tuleks tõsisemalt ja konkreetsemalt valmistuda.** Krafti sõnul peaksime tõsiselt läbi mõtlema, kas oleme ise valmis ja soovime euroga liituda ning kas meil on piisavalt mõjukaid toetajaid, kes hääletaksid meid eurosooni liikmeks.

Kraft (17.4.2009): *„Eurole üleminekuks peab olema kaasatud kogu ühiskond. Peaksime praegu kuulma ja nägema eri institutsioonides ja ametkondades kooskäivaid töögrupe, kes valmistavad ette eurole üleminekut. Samuti peame teadma, kes on euroliidu liikmesriikide seas meie sõbrad ja toetajad, rääkimata mittetoetajatest. Valmima peaksid ka strateegiad või praeguseks juba taktikad meie sõprade või vaenlaste positiivseks hõivamiseks.“*

PALGAD

Palgad olid ettevõtjate tekstides seotud hindade ja devalveerimisega. Tähelepanuväärne oli, et palkade teemal põhjalikumalt kirjutanud viie ettevõtja puhul (Taal (1.10.2007), Veskimägi (4.1.2008), Seppänen (29.12.2008), Luman (9.3.2009), Kraft (17.4.2009)) oli sõnum üldistatult sarnane:

Palgaralli on olnud buumiajal liiga kiire ning kohanemiseks tuleb palku alandada – viia läbi deflatsioon, mis on peamine alternatiiv devalveerimisele.

Lisaks väitsid ettevõtjad, et avaliku sektori palgad olid palgaralli võimendajaks ja vedajaks.

Argumentides tõid ettevõtjad välja, et devalveerimine ei ole Eestis erasektori laenukoormuse ja eurodes võetud laenude tõttu võimalik, seetõttu tuleb viia läbi deflatsioon (ehk sisemine devalveerimine) (Seppänen (29.12.2008), Luman (9.3.2009)), seega langetada hindu ja palku.

Samuti väideti, et avalikus sektoris on palkade langetamiseks ruumi (Veskimägi (4.1.2008)). Leiti ka, et palkade vähendamine on alternatiiv koondamisele erasektoris.

HINNAD

Inflatsiooni teema oli diskussioonile omane vaadeldava perioodi alguses, kui hinnad veel kiiresti kasvasid. Ettevõtjad küll hindu oma kirjutistes tihti põhisõnumite teemaks ei valinud, kuid välja võib tuua järgmise üldistatud seisukoha:

Inflatsioon oli kõrge, sest seda võimendasid suured riigikulutused ja riik ei teinud midagi inflatsiooni pidurdamiseks. Nüüd tuleb viia läbi deflatsioon ja vähendada nii palku kui ka kulusi.

Seega oli ka hindade teema seotud ettevõtjate jaoks devalveerimise (alternatiiv deflatsioonile) võimalikkuse ja palkadega. Hinnad olid oluliseks alateemaks ekspordi- ja konkurentsivõimest arutlemisel.

Olari Taal (4.9.2007.) sedastas, et valitsusel on võimalus inflatsiooni mõjutada, kuid puudub tahe. Valdo Randpere (23.5.2008) kirjutas, et hindade seisukohalt on oluline, et valitsus raiskamise lõpetaks, kuna see suurendab inflatsiooni. Tagasivaadates leidis ka Enn Veskimägi (9.3.2009), et valitsusel oli suur roll inflatsiooni ja kinnisvaramulli kasvatamises. Sarnaselt palkade teemaga, saab ka hindade puhul esile tõsta Seppäneni (29.12.2008) ja Lumani (9.3.2009) seisukohale, et oluline on läbi viia deflatsioon.

TRANSIIT

Eesti jaoks on transiitkaubandus väga oluline majandusharu, Venemaaga tuleb seega äri edasi teha ning transiidinfrastruktuuri arendada.

Vaadeldud artiklite üheks esimeseks ja tugevamaks ettevõtjate poolt esitatud sõnumitest oli seotud transiitkaubanduse olukorraga Eestis. Kuna 2007. aasta suvel oli avalikus debatis veel olulisel kohal pronksõduri juhtumiga seonduv, mille tagajärjel võis märgata transiidi kokkutõmbumist, oli osade ettevõtjate oluliseks sõnumiks transiitkaubanduse väärtuse rõhutamine. Transiitkaubandus oli teemaks 3 artiklis ning selle kohta avaldati arvamust 6 artiklis.

Tugevaks võib transiitkaubanduse sõnumit pidada seetõttu, et ka väite argumenteerimisel kasutasid ettevõtjad sarnaseid konstruktsioone. Sõnumit esindasid valimis: Neinar Seli (4.9.2007), Olari Taal (1.10.2007), Urmas Sõõrumaa (18.8.2008; 5.2.2009), Jens Christiansen (16.9.2008), Gunnar Kobin (22.9.2008).

Seli keskendus transiitkaubanduse arendamise vajadusele. Mängus olid ka ärimähe erahuvid, kuna tegemist on Tallinna Sadama nõukogu esimehega. Seli nägi vajadust riiklikuks tegutsemiseks transiidiinfrastruktuuri ühendamiseks ja suursadama loomiseks, et tõsta Eesti konkurentsivõimet. Argumendiks oli ka tegutsemine vastuastumiseks Venemaa poolsele survele.

Seli (4.9.2007.): „Nüüd, kui oleme ise alatiseks oma maa peremehed, on meie endi huvides transiitkaubandusest maksimaalselt kasu lõigata ja Eestimaa soodsast paiknemisest tulu teenida.“

Taal (1.10.2007.) rõhutas Venemaa kõrget potentsiaali äripartnerina ning tema peamine transiiditeemaline sõnum oli, et ärist Venemaaga ei saa loobuda.

Transiitkaubanduse kõige jõulisem toetaja oli Urmas Sõõrumaa. Tema sõnum: **Eesti olulisim majandusvaldkond on kaubandus ja see ka jääb sedasi**. Oma kahes artiklis (18.8.2008; 5.2.2009), mis valimisse sattusid, rõhutas ta mõlemas transiidi olulisust Eestile. Seda põhjendas ta argumentidega Eesti geograafilise asukoha ja ajalooliselt väljakujunenud seaduspärade kohta. Sõõrumaa nägi transiidi ja Venemaaga äri ajamisest loobumises ohtu riigi majanduslikule julgeolekule. Sõõrumaa: Eesti olulisim majandusvaldkond on kaubandus, ka järgmised jäävad väärtused tulevad kaubanduse rahadega.

Välisinvestoreid esindava Jens Christianseni (16.9.2008) sõnum transiidi ja Venemaaga äriajamise kohta oli samuti seotud julgeolekuga – tema sõnul aitaksid tihedamad ärisuhted kahe riigi vahel ära hoida konflikte. Ta tõi oma intervjuus transiidi näitena sellest, miks tuleks tihendada suhtlust ärimähe ja valitsuse vahel. Viimaks oli transiit teemaks Gunnar Kobini (22.9.2008) artiklis, kes rõhutas vajadust hoida sõpru lähedal, kuid vaenlasi (Venemaa) veelgi lähemal. Argumentidena tõi ta välja selle, et Eesti on kaotanud halbade venesuhete tõttu juba riigieelarvete mahus rahahulki ning kui transiitkaubandusest loobutakse, siis osutub valitsuse kõik raudtee erastamisel tagantjärele mõttetuks.

TÖÖSTUS

Tööstuseteemalisi sõnumeid leidus eelkõige tööstusettevõtete esindajate artiklites, seega olid need erahuvilistest eeldustest lähtuvad. Peamine sõnum, mille tekstidest üldistavalt välja võib tuua, oli: **Eesti vajab kodumaist tööstust ja seepärast peaks riik seda toetama.**

Tööstuse kohta kirjutasid BLRT esindajad Anu Hallik (16.12.2008) ja Fjodor Berman (16.2.2009), kes esindasid suurtööstuse argumente.

Hallik: „*Tugeva majanduse alus on arenemisvõimeline ja kõrget lisandväärtust andev tööstus ja innovatsioon - kombinatsioon nüüdisaegsest tehnoloogiast, kõrgelt haritudtöötajatest ja innovaativsest juhtimisest loomaks kõrgepalgalisi töökohti ja kõrge tootlikkusega paindlikke tootmisvõimalusi. Alles sellise tootmise olemasolul saab tekkida kõik muu, sh kõrget lisandväärtust andev teenustemajandus.*“

Argumentidena võis leida, et Eestis ei ole teenustepõhine majandus võimalik; kui me ei loo suurtööstust jääme allhanke tegijaks ning ainult suurtööstus lööb eksportturgudel läbi ega pea tegelema vaid nišside otsimisega. Hallik tõi välja, et Eesti üliliberaalne riigijuhtimine ei võimalda erandeid, samal ajal kui Euroopa Liidu raamistik seda lubab. Berman väitis, et maailmas toetatakse ka suuri ettevõtteid, sest need annavad rohkem töökohti, kuid Eestis toetust tunda ei ole. Tarmo Kriis (8.4.2009) kirjutas, et tõenäoliselt jääb Eesti pikaks ajaks allhankemaaks.

Tööstusest kirjutas ka toiduainetööstuse esindajana Kai Rimmel (22.11.2007; 15.4.2009), kes tõi välja toiduainete eripära. Rimmel rõhutas vajadust riigi abile konkurentsipüsimeks. Ta väitis, et ei ole ühtegi teist riiki, mis kaitseks oma siseturgu nii vähe ning laseks võõrastel tootjatel ja kaubanduskettidel omamaise toodangu riivlitelt välja suruda. Samuti kirjutas, et eesti toiduainetel pole võimalik eksportturgudel läbi lüüa, sest meie tootmisvõimsused on väikesed, tooted tundmatud ja spetsiifilised.

KONKURENTS JA EKSPORT

Eesti tootjad vajavad konkurentsiga hakkama saamiseks riigi ja rahva toetust, sest teised riigid toetavad oma tootjaid.

Kai Rimmeli (22.11.2007) sõnul on toiduainetetööstuse jaoks konkurentsipüsimine keeruline, tema sõnul peaks Eesti majandussüsteem olema suletum, peaksime kehtestama eksporditollid, sest suurim hinnatõus kodumaal on tingitud kauba ekspordist, nt piimatooted. Riik peab kohalikku toiduainetetööstust toetama, kui tahame, et oleks saada koduseid tooteid. Rimmeli sõnul on riigil mõttekam ja odavam toetada põllumajandust, kui tegeleda tagajärgedega. Rimmel (15.4.2009) lisas oma teises artiklis ka koduturu kaitsmise importkauba eest ning avaldas arvamust, et just praegu peaksid inimesed eelistama kodumaist.

Majanduslanguses tuleb võtta riiklikuks eesmärgiks konkurentsivõime hoidmine ja parandamine.

Jens Christianseni (16.9.2008) sõnul tuleb uute välisinvestorite jaoks atraktiivsena püsida ja süstida inimestesse, kes meie ärimaailmas otsustavad, positiivsust ja energiat. Meie tegevus peaks kasvatama Eesti kui riigi väärtust maailmatasandil. Ja seda pikemat aega.

Anu Halliku (16.12.2008) sõnum oli: tarvis on võita kätte usaldus Eesti kui ettevõtja- ja investorisõbraliku paigana. Praegu Eesti nimi maailmas eriti ei müü. Aga suhteliselt tundmatust ja vähe lugupeetud riigist on uuel ettevõttel uutele turgudele väga raske jõuda.

Tarmo Noop (12.3.2009): „*Riik, mille juhid kehvemate aegade tulles esimesena oma majanduskeskkonna usaldusväärseuse nahka panevad, ei tule majandussurutisest välja võitjana.*“

Ettevõtjad pakkusid sõnumites ka **konkreetsed samme konkurentsivõime parandamiseks.**

Berman (16.2.2009) leidis, et konkurentsipüsimiseks on olulisim kohanemisevõime, Sõõrumaa (5.2.2009), et konkurentsivõimeks tuleb efektiivsus kuludega vastavaks teha.

Ülo Pärnits (3.2.2009) väitis intervjuus, et võitjad on need riigid kuhu koonduvad ajud: „Eestis ei tee me midagi andekate noorte kinnihoidmiseks, rääkimata nende siameelitamisest mujalt“.

Pärnits tunnistas, et Eesti on „out“ - oleme oma vahepeal loodud hea kuvandi maha mänginud;

Glikman (17.2.2009): „*Vähikäigu peatamiseks ja konkurentsivõime parandamiseks oleks vaja ellu viia mitmeid kompleksseid meetmeid alates õiguskindluse tagamisest ja lõpetades majanduspiduriks olnud võrdsustava sotsiaalmaksu reformini.*“

Kriis (8.4.2009): „*Kui riigil on tõsine soov eksporti ergutada, siis tuleks tööjõuga seotud makse pigem alandada ja suurendada tarbimismakse, nagu näiteks käibemaks.*“

Ka Kriis pidas ettevõtluskeskkonna konkurentsivõimet eesmärgiks ja lisas oma 2009. aasta kevade artiklis, et nendel ettevõtetel, mis oma kulutusi õigel ajal vähendanud, on õnnestunud konkurentsipüsida ja oma toodangut müüa.

4.2.5. Milliseid küsimusi ettevõtjad esitasid?

Avalikus diskussioonis osalemise sisukuse, aktiivsuse ja debati arendamise seisukohalt on oluline analüüsida, milliseid küsimusi ettevõtjad oma tekstides ja arvamustes esitasid. Võib eeldada, et vaid oma argumentide esindamise sooviga kirjutaja või vaid küsimustele vastaja ei tunne vajadust oluliste endapoolsete küsimuste tõstatamiseks. Küsimustega ärgitatakse teisi osapooli diskussioonis kaasa lööma. Teisalt näitavad esitatud küsimused, kuhu suunas ja millistele teemadele ettevõtjad diskussiooni suunata soovivad. Seega on küsimuste analüüs oluline vastamaks uurimisküsimustele ettevõtjate agenda kujundamise, aga ka osalemise viisi kohta.

Küsimuste analüüsil oli suur osa ka uurijapoolsel tõlgendusel, seetõttu ei ole otstarbekas numbriliselt märkida, mitu küsimust keegi oma tekstis esitas. Küll aga võib mainida, et kogu valimi peale oli vaid üks artikkel (Rüütmanni intervjuu), mille puhul ei õnnestunud leida ühtki keskset ettevõtja poolt tõstatatud küsimust. Nii saab välja tuua aktiivsed küsijad: Olari Taali (1.10.2007.); Enn Veskimägi (4.1.2008); Meelis Luhti (30.9.2008); Tarmo Noopi (12.3.2009); Tarmo Kriisi (8.4.2009) ja Vahur Krafti (17.4.2009) artiklid, mille puhul oli küsimuste esitamine teksti väga oluline osa. Analüüsil märgiti eelpooltoodud artiklite kohta 4-5 keskset küsimust.

Kui iseloomustada küsimuste esitamist tekstides ajalisel lõikes, võib märgata, et tähtsamate ja kesksimate küsimustega avaliku diskussiooni mõjutamine oli aktiivsem vaadeldud ajaperioodi alguses – I ja II perioodil – ning lõpus – VI perioodil. Kuivõrd ettevõtjad olid tekstides küsimuste esitamisel suhteliselt aktiivsed, oli ka küsimuste sisu mitmekesine ja tihti ka temaatiliselt spetsiifiline. Siiski saab siinkohal anda üldistatud ülevaate olulisematest küsimustest.

Ühe läbiva küsimusena tähtsustasid ettevõtjad euro kasutuselevõtuga seonduvat. Euro poole pürgimise või mitte pürgimise kohta küsisid: Olari Taal (1.10.2007.); Enn Veskimägi (4.1.2008); Urmas Sõõrumaa (5.2.2009); Vahur Kraft (17.4.2009).

Teiseks püstitati tekstides perioode läbivalt keskse küsimusena kriisi võimaliku lahendusega seoses. II perioodil tõstas see küsimus Enn Veskimägi (4.1.2008) artiklis, kes küsis: milline on Eesti visioon?, samuti Gunnar Kobini (25.2.2008) leheloos: „Kas e-riik võiks olla Eesti Nokia?“. Küsimusi kriisi lõpptulemuste kohta esitasid ettevõtjad oma tekstides kõige enam perioodi keskel, IV perioodil. „Kuidas edasi minna?“; „Kui kaua langus kestab?“ jms – nii küsisid: Jens Christiansen (16.9.2008); Meelis Luht (30.9.2008); Tõnis Haavel (11.10.2008); Anu Hallik (16.12.2008). Järgmisel V perioodil muututi sama küsimuse esitamisel spetsiifilisemaks: Millistele majandusvaldkondadele panustada? (Hallik (16.12.2008); Pärnits (3.2.2009); Berman (16.2.2009); Perens (19.2.2009); Luman (9.3.2009)); Kuidas kohaneda ja taastada konkurentsivõime? (Seppänen (29.12.2008); Sõõrumaa (5.2.2009); Berman (16.2.2009)); Kas ollakse piisavalt targad, et kõige hullemat vältida? (Randpere (23.5.2008); Kristjan Lepik (17.12.2008); Tarmo Noop (4.2.2009)).

VI perioodil ettevõtjate tekstides esitatud küsimuste sisu ja ka toon muutus. Esitati valitsusele ja avalikkusele ründavaid, retoorilisi või iroonilisi küsimusi (nt Tarmo Noopi (12.3.2009)) vastuküsimus president Ilvesele: Mida riik ettevõtjatele annab?). Lisaks Krafti jõuliselt tõstatatud euroks valmistumise küsimusele oli perioodil kesksel kohal küsimus: Miks riik sotsiaalkulutuste peale raiskab? Üldistatult küsisid sedasi Enn Veskimägi, Tarmo Kriis, Heiti Hääl.

Oluliste esitatud küsimustena esitati tekstides veel:

- Mida me üldse soovime?: „Kas sellist kinnisvara tahtsimegi?“ – Murruste; „Kas soovime eestimaist toitu?“ – Rimmel; „Kas hüvitisi või töökohti?“ – Luman; „Kas tähtsamad on riigi huvid või poliitikute soov valijaid hoida?“ – Kobin; „Devalveerimine või deflatsioon?“ – Luman
- Mida teha avaliku sektoriga? (Enn Veskimägi; Toomas Luman)
- Mis on kriisi põhjused? (Heinola; Meelis Luht)

- Kes tehtud vead kinni maksab?: Kadri Mägi; Akshay Mody (Kelle arvelt viie rikkama riigi hulka?); Urmas Sõõrumaa; Leon Glikman
- Miks riik eksperte ei kuula?: Urmas Sõõrumaa; Jens Christiansen.

4.2.6. Keda ettevõtjad tekstides esindavad?

Ettevõtjate tekstide analüüsil märgiti iga teksti põhjal üles, kelle nimel ettevõtjad sõna võtavad ja arvamust avaldavad, või keda kaudsemalt esindada soovivad. Saadud tulemuste põhjal sai moodustada esindamise tüpoloogia. Olgu mainitud, et nii mõneski artiklis võis näha aramusavaldaja esinemist erinevates esindusfunktsioonides, eriti intervjuudes, milles erinevatele küsimustele vastamisel ettevõtjad erinevalt väljendusid. Ettevõtjate artiklitest esindamise otsimine oli oluline töös püstitatud uurimisküsimusele vastamiseks, millega sooviti tuvastada ja eristada ettevõtjate huvigruppe tekstides.

Osades tekstides ja aramusavaldustes esindasid ettevõtjad selgelt **kõiki ettevõtjaid**. Selliste tekstide hulka kuuluvad kõik ettevõtjate katusorganisatsioonide juhtide artiklid, mida oli valimis kokku 7. Sellised ettevõtjate esindajad olid kaubandus-tööstukoja juht Toomas Luman, juhid Enn Veskimägi ja Tarmo Kriis ning välisinvestoreid liitva FICE juht Jens Christiansen. Lisaks eelnimetatutele oli valimis ka tekste, milles ettevõtjad võtsid endale esindusõiguse ja avaldasid arvamust pigem kõigi ettevõtjate kui mõne kitsama ringkonna nimel. Selliste artiklite aramusavaldajad olid Hanno Lindpere, Fjodor Berman ja Tarmo Noop, kelle tekstid käsitlesid ettevõtjate olukorda.

Teisalt võis üldistada ühte tüüpi kuuluvaks tekstid, milles arvamuse avaldajad esindasid mingit **kitsamat ettevõtjate ringkonda**. Selliseid tekste oli valimis suur hulk ning seda võib pidada peamiseks esindamisviisiks. Mingit kitsamat ettevõtjate seltskonda esindasid autorid ja intervjueeritavad, kes soovisid kõnelda suurema hulga inimeste eest, ent kel ei olnud formaalseid volitusi või soovi kogu ettevõtjaskonna eest kõnelda. Ilmselt sooviti nõ laiendatud esindusega oma tekstidele autoriteeti ja tõsiseltvõetavust lisada. Kirjeldatud tüüpi ettevõtjate esindamist oli märgata järgmiste aramusavaldajate puhul: Neinar Seli (esindas Tallinna Sadama ja transiidiärimehi); Veiko Murruste (kinnisvaraettevõtjad); Olari Taal; Kai Rimmel

(toiduainetöösturid); Jaak Heinola; Urmas Sõõrumaa; Akshay Mody (ametlik ravimiettevõtjate esindaja); Anu Hallik; Tarmo Noop; Fjodor Berman; Leon Glikman (esindas advokaadina oma kliente); Vahur Kraft; Heiti Hääl.

Oma ettevõtet esindasid suuremal või vähemal määral enamik ettevõtjatest, kuid oli neidki, kelle tekstides oli oma ettevõtte esindamise funktsioon kõige olulisem. Sellised lehelood olid enamasti uudislikuma sisuga intervjuud, milles ajakirjanik esitas küsimusi ka konkreetse ettevõtte kohta. Selgelt saab sellise esindusrolli omistada: Toomas Rüütmannile; Jan Lidenile ja Priit Perensile (Swedbank); Anu Hallikule; Heiti Häälele. Oma ettevõtte analüüsi esindas aramusloos ka Kristjan Lepik, kes küll esines enam eksperdipositsioonilt.

Eristada võis ka artikleid, mille puhul autorid kellegi esindamisele ei pretendeerinud, sel juhul oli tegemist nõ oma **ekspertteadmiste esindamisega**. Artiklites avaldasid ettevõtjad arvamust eksperdi positsioonilt, püüdsid näida erapooletute kommenteerijatena. Ekspertteadmisi esindasid vaadeldud artiklites ühest küljest noored ettevõtete juhid, kes kirjutasid oma tegevusalast või haridusest lähtuvalt: Tõnis Haavel, Kristjan Lepik, Sami Seppänen. Teisalt esinesid ekspertidena autoriteetsed suurettevõtjad, kes apelleerisid ka pikaajalisele ärikogemusele: Olari Taal, Ülo Pärnits, Tarmo Noop, Fjodor Berman, Vahur Kraft, Heiti Hääl.

Leidus ka ettevõtjaid, kes analüüsitud artiklites esindasid kõige enam **iseennast** kodaniku või ettevõtjana ning oma ideid. Selliste aramusavalduste puhul on võimalik üldistada, et ettevõtjad ei pidanud vajalikuks kellegi teise nimel arvamust avaldada, samas ei apelleerinud ka autoriteetsele ekspertteadmisele, pigem lootsid ettevõtjad loogilisele argumenteerimisvõimele ning nii osalesidki diskussioonis iseendana. Selliste aramusavaldajate hulka kuulusid Gunnar Kobin, Valdo Randpere (tituleeris end aramusloo autorina kolumnistik), Meelis Luht, Tarmo Noop (4.2.2009).

Viimaks võis eristada paari artiklit, mille puhul ettevõtjad kujutasid end oma **klientide** või nõ **rahva** esindajatena. Tekstid olid kirjutatud ravimite maksutõusu vastu, autoriteks Kadri Mägi ja Akshay Mody. Autorid nimetasid, et esindavad haigeid, kellele diskussioonis sõna pole antud. Samal ajal ei ole keeruline näha sellise esindamise taga siiski erahuve ja ärilisi eesmärke.

4.2.7. Kuidas ettevõtjad diskussioonis osalesid?

Siinkohal on põhjust kirjeldada, millistes rollides ettevõtjad avaliku diskussiooni arengu seisukohalt esinesid. Ilmselt oleneb see lisaks ettevõtja soovile ka muudest teguritest. Näiteks on avaliku diskussiooni modereerimisel tähtis osa ajakirjanikul. Alapeatükis on üldistatult püütud tuletada erinevad lugudes domineerivad osalemise tüübid, mida ettevõtjate puhul täheldada võis. Osalemisviiside esile tõstmine on oluline, et vastata uurimisküsimusele 10: Kuidas ettevõtjad arutelus osalesid?

Kriisiolukorra kaardistamine

Valimi hulgas oli artikleid, milles ettevõtjate peamine roll avaliku diskussiooni aspektist vaadates oli kriisiolukorra kaardistamine. Ettevõtjate põhiline eesmärk ei olnud nendel puhkudel vaid aktiivselt diskuteerida, pigem selgitada, millisena majanduse olukorda näevad. Lisaks võisid ärimehed sellises rollis tõstatada ka probleeme või viidata ohtudele. Kaardistajatena paistsid avalikus diskussioonis silma: Olari Taal; Enn Veskimägi (aastakokkuvõtte 4.1.2008); Tarmo Kriis; Urmas Sõõrumaa; Meelis Luht (üldistav ja kokkuvõttev); Tõnis Haavel; Kristjan Lepik; Ülo Pärnits; Fjodor Berman; Toomas Luman.

Probleemide tõstatamine

Olukorra kaardistamise kõrval oli märgata, et osades tekstides oli ettevõtja roll diskussioonis mingile kindlale ja spetsiifilisemale probleemile tähelepanu juhtimine, kaardistati küll olukorda, kuid kitsama probleemi või teema raames. Probleemide püstitamine oli kõige tähtsamal kohal Kai Rimmeli (toiduainetetööstuse keeruline konkurents); Kadri Mägi (käibemaksu tõstmine tervishoiu kontekstis); Leon Glikmani (ettevõtjate „represseerimine“) ja Vahur Krafti (euroga liitumisega aktiivne tegelemine) arvamusalaldustes.

Ohtudele viitamine

Nii kogu majanduskriisi kui ka kindlate probleemide kaardistamisel, iseloomustamisel toodi ettevõtjate tekstides olulise osana välja ka võimalikud edaspidised ohud. Selliseid artikleid, mille üheks põhiliseks funktsiooniks oli mingitele kindlatele ohtudele tähelepanu juhtimine esindasid valimis: Olari Taal (moraalse kriisi oht); Kai Rimmel (oht eestimaise toidu kadumisest); Valdo Randpere (oht kokkuhoiuga majanduslangust suurendada); Kadri Mägi (maksutõus tekitab

suuremaid kulutusi); Urmas Sõõrumaa; Akshay Mody; Tõnis Haavel; Kristjan Lepik; Hanno Lindpere; Ülo Pärnits; Leon Glikman; Toomas Luman; Tarmo Noop; Vahur Kraft.

Lahenduste pakkumine

Diskussioonis üheks aktiivsemaks osalemise viisiks oli võimalike lahenduste pakkumine. Kui eelpool nimetatud probleemide tõstatamine ja ohtudele tähelepanu juhtimine tõstatasid probleeme, siis ettevõtjad, kes pakkusid lahendusi, andsid konkreetseid diskussiooni objekte, mille üle väidelda. Lahenduste pakkumine oli selgelt diskussiooni edasiviiv osalemisviis. Ettepanekuid probleemide võimalike lahenduste osas tegid peamiselt: Neinar Seli (ettepanek luua suursadam); Enn Veskimägi; Gunnar Kobin (arendada e-riiki; moodustada spetsialistide valitsus); Jens Christiansen (FICE ettepanekud); Meelis Luht (ettevõtte tulumaks); Anu Hallik (suurtööstuste erikohtlemine); Sami Seppänen (kokkulepped töötajate ja tööandjate vahel palga vähendamise osas); Hanno Lindpere (ettevõtjate suurem tunnustamine); Tarmo Kriis; Vahur Kraft.

Diskussiooni laiendamine

Majanduskriisiteemalist avaliku diskussiooni mõõtmed olenevad teemade mitmekesisusest, mida arutatakse, kuid ka diskussioonis väitlevate osapoolte suurusest ja kaalust. Ettevõtjate tekstides oli selliseid, mis tõstasid uusi teemasid ja sedasi laiendasid kriisidiskursust, kuid leidis ka ettevõtjaid, kelle arvamused üheks keskseks põhjuseks oli juba toimuva diskussiooni laiendamine, sellesse lisamine. Sellised ettevõtjad, kes uute teemade kaasamisega diskussiooni laiendasid ja tähelepanu suunata püüdsid, olid oma artiklitega: Olari Taal; Enn Veskimägi; Jaak Heinola; Kadri Mägi; Akshay Mody; Anu Hallik; Gunnar Kobin; Leon Glikman; Kai Rimmel. Teisalt oli neidki, kes teadlikult sõna võtsid ja oma autoriteetse arvamuse diskussiooni lisasid ja niiviisi seda laiendasid: näiteks Enn Veskimägi, Jens Christiansen (esindades välisinvestoreid), Fjodor Berman (edukas harva esinev suurettevõtja). Diskussiooni laiendaja oli ka Tarmo Kriis, kes oma artiklis (8.4.2009) suurel hulgal küsimusi küsis ja sedasi väitlust ergutas.

Varasemate teemade jätkamine

Osade analüüsitud tekstide puhul võis märgata soovi mingit kindlat teemat jätkata ja sedasi seda agendas või diskussiooniobjektina hoida. Kuivõrd agendasse uute teemade lisamisel võivad

varem diskuteeritud aspektid oma tähtsuses kaotada. Sedasi püüdsid enda jaoks olulisi teemasid agendas säilitada ja diskussioonis esile tõsta: Neinar Seli; Toomas Luman; Veiko Murruste; Tarmo Kriis; Jaak Heinola; Urmas Sõõrumaa; Akshay Mody; Meelis Luht; Tõnis Haavel; Kristjan Lepik; Sami Seppänen; Tarmo Noop; Priit Perens.

Diskussioonis väitlejana osalemine

Igas avalikus väitluses või arutelus on tähtis, et mingi probleemi puhul erinevatel seisukohtadel olevad osapooled oma väited esitaksid ja neid samal ajal ka argumenteeriksid, kuna vaid sedasi on võimalik diskussioonis tulemuseni jõuda – saavutada parima argumendi peale jäämine. Seepärast leidsid analüüsil ka tekste, mille põhiliseks eesmärgiks oligi juba varem tõstatatud teemal oma väited esitada ja neid kaitsta, samal ajal võibolla ka vastaspoole argumente kommenteerides ja ümber lükates. Selliste ettevõtjate hulka, kelle tekstide funktsiooniks oli aktiivne väitlemine, kuulusid: Veiko Murruste; Olari Taal; Enn Veskimägi; Toomas Luman; Tarmo Kriis; Kadri Mägi; Jens Christiansen; Urmas Sõõrumaa; Akshay Mody; Gunnar Kobin; Meelis Luht; Jan Liden; Anu Hallik; Hanno Lindpere; Tarmo Noop; Priit Perens; Toomas Luman; Enn Veskimägi; Tarmo Noop; Tarmo Kriis; Vahur Kraft; Heiti Hääl.

Enda osapoolse kuvandi kaitsmine

Kuivõrd analüüsitud 36 artikli hulgas leidsid artikleid, mille põhiline teema ja ka tähtsamad sõnumid olid seotud ettevõtjate kui huvigrupi rolliga ühiskonnas ja nende suhetega riigijuhtimisega, siis võis ka diskussiooni funktsiooni määramisel mõned artiklitest nimetada üldistavalt ettevõtjate huvigrupi kuvandit määravateks. Need olid artiklid, mille funktsioon avaliku diskussiooni vaatenurgast oli ettevõtja huvigrupi legitimeerimine, tähtsustamine, seostamine teemadega, et ettevõtjate huve ja ka sõnumeid avalikkuses rohkem aktsepteeritaks. Sellised tekstid valimi hulgas olid järgmiste ettevõtjate sulest: Enn Veskimägi; Hanno Lindpere; Leon Glikman; Tarmo Noop. Sarnase funktsiooniga, kuid kitsamalt pankade kuvandit tähtsustav oli Jan Lideni tekst.

Ekspertthinnangu andmine

Üheks tähelepanekuks, mis ettevõtjate tekstide puhul silma hakkas, oli teatud ettevõtjate esinemine majanduskriisi kontekstis ekspertidena. Selliste tekstide üks olulisemaid funktsioone

avaliku debati seisukohalt vaadates võis olla juba diskuteeritud küsimuste osas eksperthinnangu andmine või diskussiooni analüüs. Kui diskussioon oli avalikku arvamust ühele või teisele poole kallutanud ning jõutud oli ka mingi võimaliku lahenduseni, leidsid ettevõtjaid, kes debati tulemusele oma heakskiidu või hukkamõistu anda soovisid. Sellised tekstid võivad avaliku debati jaoks tähendada mingi probleemi või teema lõpetamist, või vastupidiselt soovi see teema taas esile tõsta. Vahel aga ka oli võimalik märgata, et ettevõtjad ei väljendanudki mingeid soovide diskussiooni mõjutada. Eksperthinnangu andjad: Veiko Murruste (esines kinnisvaraturu eksperdina ning mõistis hukka levinud arusaama võimalikust kriisist kinnisvarasektoris); Olari Taal; Valdo Randpere (kolumnisti tiitli alt hindas diskussiooni); Urmas Sõõrumaa; Tõnis Haavel; Kristjan Lepik; Ülo Pärnits; Heiti Hääl.

Avaliku toetuse otsimine

Mõnedes analüüsitud tekstides on avaliku diskussiooni seisukohast ettevõtjate eesmärk saada oma mõtetele võimalikult suurt avalikku tähelepanu ja sedasi muuta oma mõtet autoriteetsemaks ning laiemalt levinuks. Sellised tekstid, milles on avaliku toetuse otsimisel väga tähtis roll, olid: Neinar Seli; Gunnar Kobin; Kadri Mägi; Akshay Mody; Kristjan Lepik (soovis, et enam inimesi teadvustaks kriisi tegelikkust); Leon Glikman; Vahur Kraft.

Kokkuvõtteks ettevõtjate arutelu osalemisviiside kohta võib väita, et kui juba nõuks võeti avalikult arvamust avaldada, tehti seda enamasti tihti ja arutlust edendades – püüti diskussiooni laiendada, pakkuda lahendusi, viidata ohtudele ja probleemidele. Enamik ettevõtjad pidasid oluliseks ka mingitel probleemidel diskussiooni osapoolena esineda. Teisalt leidsid ka neid, kes avaliku arutelu viljakusele nii palju juurde ei andnud. Nii kaitsti endi kuvandit, otsiti toetust enda äridega seotud teemadele. Oli ka ettevõtjaid, kes osalesid arutlusele hinnangu andjatena.

4.2.8. Keda tekstides toetatakse, kellele oponeeritakse?

Selleks, et määratlada tekstides väljendatud suhted ettevõtjate ja teiste arutelus osalejate, huvigruppide vahel, on siinkohal esitatud tulemused, millistele diskussiooni osapooltele, üksikutele tegelastele või põhimõtetele ettevõtjad avalikult toetust avaldasid. Teisalt oli võimalik määratlada ka diskussiooni osalised või arutelu osapooled, kellele ettevõtjad arvamustes oponeerisid või vastu astusid. Analüüsi tulemusena saab väita, et enim toetati teisi ettevõtjaid ja mingil määral ka valitsuse tegevust. Samas oponeeriti suuremale arvule erinevatele osapooltele, kuigi enim vastuseisu leidsid kindlasti valitsuse aramusavaldused ja tegevus. Märkimisväärselt toimus diskussioon ka ettevõtjate huvigrupi sees, kuna ka selgelt tunnistatud oponeerimist teiste ettevõtjate ideedele tuli ette.

Ettevõtjad toetasid oma aramusavaldustes üldistatult järgmisi diskussiooni subjekte: teised ettevõtjad, valitsus ja valitsuse tegevus, eksperdid. Kõige enam avaldati toetust teistele ettevõtjatele või äriühingukonnale üldiselt. Nii toetas Veiko Murruste kinnisvaraärimehi, kes tegelenud kvaliteetkinnisvaraga; Urmas Sõõrumaa avaldas toetust Toomas Annusele ja Meelis Atonenile (Eesti Posti juhina); Meelis Luht toetas Jüri Käo välja pakutud lahendust majandusprobleemidele; Kai Rimmel tsiteeris ja toetas oma tekstis kolleegi Sirje Potisseppa aramusavaldust. Üldiselt teisi ettevõtjaid toetavaid sõnumeid sisaldasid Enn Veskimägi, Tõnis Haaveli, Anu Halliku, Hanno Lindpere, Fjodor Bermani, Leon Glikmani, Toomas Lumani, Tarmo Kriisi ja Heiti Hääle tekstid.

Valitsust või valitsuse tegevust (siinkohal ei saa neid oluliselt eristada) toetasid selgesõnaliselt Olari Taal, Valdo Randpere, Jens Christiansen, Meelis Luht, Jan Liden, Tarmo Noop, Toomas Luman ja Priit Perens. Toetati nii valitsust kui teovõimelist juhtide kollektiivi (Taal) kui ka valitsuse konkreetseid samme (Luman, Perens). Toetust avaldati ka valitsuse tehtud või tegemata plaanidele (Enn Veskimägi). Mõned ettevõtjad mainisid konkreetseid poliitikuid, kelle argumentide või sõnumitega nõustuti. Näiteks Tarmo Kriis toetas Mart Laari ja Marko Pomerantsi varasemat tööd ja tõi töölepinguseaduse puhul välja ka olnud vaidluse Märt Raski ja Eiki Nestori vahel, milles asus toetama Raski lähenemist. Noop toetas opositsioonipoliitikuid. Kobin tõi välja Mart Laari ja Juhan Partsi öeldu, mida õigeks pidas.

Ekspertide arvamustele pöörasid selgelt ja välja öeldult positiivset tähelepanu suhteliselt väike hulk ettevõtjatest aramusavaldajad. Seda tehti vahel umbisikulise sõnakasutusega, vähe oli otsest nimelist toetamist või ekspertide arvamusele oma arutluse toetamist. Gunnar Kobin tunnustas sisuliselt suurt hulka majanduseksperte, kellele oma artiklis valitsuseametide soovis, eraldi hindas Rain Lõhmuse aga ka Arengufondi seisukohti. Hanno Lindpere kordas Henry Kissingeri öeldut ja tugines tema väidetele.

Nagu esindusfunktsiooni puhulgi võis iseärasusena märgata nõ moraalselt tuge ravimiäri esindajate puhul töbistele või rahvale üldisemalt. Näiteks Akshay Mody tõi välja ka rahva tervise uuringutulemused.

Kellele oponeeriti, keda ei toetatud? Sellele küsimusele oli võimalik analüüsitud tekstide puhul samuti vastused leida. Tekstide kohta võib üldistatult väita, et selgesõnalist oponeerimist kellegi arvamustele või seisukohtadele oli võimalik leida rohkem kui toetusavaldusi.

Kõige enam oponeeriti riigi ja valitsuse tegevusele (eraldiseisvalt valitsuse koosseisust). Väljaöeldult ei olnud valitsuse plaanide või sammudega rahul: Neinar Seli, Olari Taal, Enn Veskimägi, Jaak Heinola, Kadri Mägi, Akshay Mody, Anu Hallik, Kristjan Lepik, Tarmo kriis, Heiti Hääl. Valitsuse koosseisule vastu või valitsuse koosseisu saamatusele pöörasid tähelepanu Gunnar Kobin ja Leon Glikman. Kobin nõudis selgesõnaliselt valitsuse väljavahetamist. Vabariigi presidendi oponeerijateks tekstides olid Enn Veskimägi, Tarmo Noop, Tarmo Kriis. Ametnike vastaseid seisukohti oli võimalik märgata Urmas Sõõrumaa, Leon Glikmani, Vahur Krafti tekstides. Poliitikutele üldiselt oponeeris nt Meelis Luht. Leidus ka artikleid, milles leiti valed olevat Eesti Panga seisukohad – kritiseerijateks Olari Taal, Vahur Kraft.

Teiste ettevõtjate aramusavaldustele oponeerisid samuti mitmed analüüsitud tekstide aramusavaldajad. Võis märgata teatavat nõ gruppidevahelist vastasseisu. See näitas, et ettevõtjad jagunevad mitmete erinevate seisukohtade vahel ning teiste ettevõtjate sõnumite või argumentide kriitika on üsna tavaline. Kindlatele ettevõtjatele (nende gruppidele) oponeerisid Veiko Murruste (säätukinnisvara arendajad), Olari Taal (kinnisvaraettevõtjad), Kai Rimmel,

Toomas Rütman. Hulgaliselt oli ka tekste, milles oldi vastu seisukohtadele, millele varem teised ettevõtjad toetust olid avaldanud. Näiteks Tarmo Noop oli selgelt vastu Meelis Luhti poolt varem võimalusena esitatud ettevõtte tulumaksu ideele.

Huvigruppe, millele oponeerimist välja öeldi oli veelgi. Enn Veskimägi, Toomas Luman olid selgelt vastu ametiühingute ideedele. Hanno Lindpere, Valdo Randpere kritiseerisid meedia tegutsemist. Samuti oldi vastu pankade kriisiaegsetele tegevusele ja põhimõtetele.

5. Diskussioon ja järeldused

2010. aasta kevadel on majanduskriisi algusest kulunud juba ligi kaks aastat ning masu ei ole kuskile kadunud. Eesti on küll hiljuti realiseerinud kriisis seatud eesmärgi ja täitnud kõik Maastrichti kriteeriumid ning peaks suure tõenäosusega võtma 2011. aasta saabumisel kasutusele euro. Töötajate palk veel ei kasva, nagu ka SKP, töötuid on Eestis üle saja tuhande. Ka maailmaareenilt ei ole ebakindlus veel kadunud. Hiljutised pankrotioht ja probleemid Kreekas, mis on seadnud ohtu Euroopa ühtsuse ja nõrgendanud ühisraha eurot, näitavad, et majanduse madalseis jätkub. Masu näib olevat saanud normaalsuseks, samas kui veel 2007. aastal tundus võimalus peatsest majanduskriisist tõelise pessimismina. Selles töös on käsitletud väga olulist etappi Eesti majanduse arengus ning seda just meedia ja avaliku arutelu vaatenurgast. On huvitav märkida, kuidas eelkirjeldatud tänane reaalsus on arenenud välja nende viimase paari-kolme aasta jooksul, nagu ka termin „masu“ ise, mille tähendus majandussurutisena kinnistus 2009. aasta kevadel. Käesolevas peatükis on seostatud uuringutulemused autori tähelepanekutega ning püütud jõuda järeldustele majanduskriisi teemalise avaliku arutelu kohta. Peatüki lõpus on vastatud töö uurimisküsimustele ja nii viisi lahendatud magistritöö uurimisprobleem.

5.1. Arutlus uuringu tulemuste üle

Magistritöös analüüsi hõlbustamiseks loodud majanduskriisi teemalise avaliku diskussiooni perioodid tunduvad adekvaatsed. Tegemist on töö ühe keske osaga ning seda võiks aluseks võtta ka tulevates uuringutes. Kuigi periodiseering loodi kvantitatiivseid tegureid – artiklite ilmutumissagedust – aluseks võttes, võis märgata perioodipiiride kattumist arutelu muutumisega. Peatükis 4.2. on perioodide algus- ja lõpp-punkte täpsustatud vastavalt arutelu sisule. Töö tulemusena võiks autori hinnangul perioode nimetada järgnevalt:

1. Periood – Riskidele tähelepanu pööramine – majanduskasvust saab seisak
2. Periood – Tuleviku ennustamine – ebakindluse süvenemine
3. Periood – Keskendumine eelarveprobleemidele
4. Periood – Avalik kriisi teadvustamine – maailma finantskriis
5. Periood – Lahenduste otsimine – kriis jõuab järsult reaalmajandusse
6. Periood – Kriisi kui reaalsusega kohanemine – kriis laieneb poliitikasse

Töö seisukohalt oli otstarbekas jagada kaks aastat kuueks perioodiks, kuid pikema ajavahemiku vaatlemisel võiks toodud liigendust ka koondada. Sarnaseid tunnuseid oli esimesel ja teisel perioodil, samuti saaks koondada üheks 4. ja 5. perioodi.

Kui analüüsida kogu avaliku diskussiooni seisukohalt, millal erinevad grupid majandusteamadele tähelepanu juhtisid, siis on märgata, et meedia hoidis pidevalt fooni ja tähelepanu. Toimetuse tekstide puhul ei olnud nii suuri kõikumisi, kui teiste arutelus osalejate puhul. Tähelepanu koondumiste aegu, kui ilmus kõige enam tekste, suurenes just teiste osalejate aktiivsus ja tekstide arv. Ekspertide aktiivsus tõusis teistest märksa suuremaks juba 2008. aasta jaanuaris, hiljem on märgata langust ekspertide tekstide osakaalus. Poliitikute tekstide arv suurenes hüppeliselt kõrgele 2008. aasta aprillis. Teised avalikkuse liikmed, nt kultuuritegelased, survegrupid, lugejad, olid eriti aktiivsed 2009. aasta alguses – jaanuaris ja aprillis.

Kriisiteadvuse kujunemine

Järgnevalt on vaadeldud, **kuidas ja millal avalikkuse kriisiteadvus kujunes**. Selleks, et mingi probleemi üle saaks avalikult arutleda ja avalik arvamus kujuneda, peab arutlejatel olema arusaam probleemi olemusest. (Waldahl 1998) Teisalt on avalik arutelu tähtis, et legitimeerida ühiskonna jaoks olulisi otsuseid (Habermas 1976). See tähendab Eesti majanduskriisi kontekstis seda, et erinevad avalikkuse osapooled pidid jõudma majandusprobleemide teadvustamiseni ning saama nende üle arutada, enne kui valitsus langetas otsuseid, mis puudutasid laiemat ringi kodanikke. Magistr töö tulemuste osas on välja toodud, et ettevõtjad jõudsid kriisi tunnetamisele ja teadvustamisele ilmselt 2008. aasta keskel, kuid avalikult tunnistati majanduskriisi väliskeskkonna muutumisega sügisel. Uuringus läbi viidud analüüs lubab aga oletada, kuidas ja millal teised avalikus arutelus osalejad ja kodanikkond kriisi teadvustamiseni jõudsid.

Esimesena tajusid Eesti majandust ähvardavat langust ja riske eksperdid. Juba 2007. aasta keskel ilmus ekspertide poolt arvamusavaldusi, milles diskuteeriti erinevate prognooside üle ja toonitati ka majanduse struktuurseid probleeme. Seda võib pidada ekspertide põhisõnumiks juba 2007. aastal. Osaliselt teatati ka majanduse langusfaasi sisenemisest (Pajula 2007).

Ilmselt teadvustas saabuvat majanduslangust varakult ka ajakirjandus, vähemalt osa sellest. Kogu vaadeldud ajavahemiku vältel oli Postimehe majandustoimetuse erinevate arvamustega kursis ning ekspertide hoiatustest ei vaadatud mööda. Majandustoimetuste kommentaarides pöörati riskidele tähelepanu juba 2007. aastal ning valitsust manitseti negatiivsete stsenaariumitega arvestama juba 2008. aasta alguses. See oli oluline kogu majanduskriisi teemalise diskussiooni jaoks, sest meedia aktiivsel modereerimisel reageeris avalikkus sündmustele kiirelt.

Poliitikute ja ametnike puhul on majanduslanguse teadvustamise vihjete otsimine keeruline. Ühest küljest näitasid juba 2008. aasta esimeste kuude maksulaekumised, et majanduse kasvutempo raugab ja ekspertide poolt rõhutatud riskid olid avaldumas. Teisalt oli valitsuse kommunikatsioon poliitiliselt kontrollitud ning valitsus hoiatussignaali ei andnud, kriisi ei kuulutatud. Optimistlik tehti ka 2009. aasta riigieelarve. Võib eeldada, et hiljemalt 2008. aasta aprillis, kui asuti tegema negatiivset lisaeelarvet, teadvustasid valitsuspoliitikud majanduse täbarat olukorda, kriisi avaliku tunnistamiseni läks aga veel aega. Opositsioonipoliitikud olid vähemalt väljaõeldu põhjal ühed esimestest, kes kriisiohtu tunnetasid. Keskerakonna liider Edgar Savisaar teatas juba 2007. aasta augustis, et ees ootab majanduslangus (Savisaar 2007). Ühest küljest on võimalik, et opositsionäärid bluffisid ja soovisid olukorda negatiivsemalt näidata, teisalt, kui riskid olid selged keskerakondlaste jaoks, pidid nendest teadma ka valitsuserakonnad.

Eelpool kirjeldatud rühmad on hästi informeeritud aktiivsed avalikkuse liikmed. Millal aga jõudsid kriisi teadvustamiseni tavakodanikud? See on küsimus vahendatud ja otseste kogemuste kokkupuutepinnast ja mõjust. Maailma finantskriisi sündmused olid šokeerivad ja järjepidevad. Lehman Brothersi pankrott (15. septembril) ja USA presidendi pankade päästeplaan. 10. oktoobril sattus pankrotiohtu Island, raskused ilmnesid ka meie naaberriikides. Läti riigistas Parex panga 9.11., Läti abipalve IMF-le sai teatavaks 21. novembril. Sündmuste avaldudes survestas avalik arutelu jõuliselt kogu laiemat avalikkust kriisi teadvustama (nt 1. oktoobril olid Postimehes kõik toimetuse arvamuskülje rubriigid seotud majanduskriisiga).

2008. aasta sügise finantskriis jõudis reaalmajandusse alles aasta viimastel kuudel, kui novembris algas töötute arv kasvama, samas koondamised ja palkade vähendamine said üldlevinuks 2009. aasta esimesel paaril kuul. Võib eeldada, et kui enne olid tavakodanikud küll kursis meedia

vahendatud hoiatustega, siis otsesed kogemused lisandusid just sel ajal. Kriisi teadvustamine üleüldiselt jäi ilmselt 2008. aasta novembrisse ja detsembrisse, mil hakkasid muutuma hoiakud.

Küll oli huvitav jälgida, mil viisil erinevad arvamusiidrid tagantjärele 2009. aastal väljendusid, kui teatati üksteise võidu, et kriisi eest oli ammu hoiatatud. Seda tegid nii ettevõtjad (Veskimägi 9.3.2009), kui ka poliitikud. Peaminister avaldas näiteks, et hoiatas kriisi eest juba 2005. aastal (Ansip 2009), siis ei saanud rääkida veel majandusbuumistki.

Kriisist üldisemalt

Demokraatliku riigi toimimiseks on oluline, et ühiskonda puudutavad otsused oleksid legitiimsed, mitte vaid formaalselt, need peavad ka legitiimsetena tajutud olema. Selles mõttes on otsuste põhjendamiseks vajalik avaliku arvamuse heakskiit. Kriisi ajal on valitsuse otsused eriti terava tähelepanu all, kuivõrd arutlemisel olevad küsimused on enamasti põhimõttelised ja paljude elukorraldust puudutavad. Sellest ka suur avalik huvi.

Analüüsi põhjal saab väita, et avalik arutelu Eestis oli kriisi kontekstis küllaltki põhjalik ning enamjaolt vaieldi olulised teemad läbi. Nii oldi nõus valitsuse üldise lähenemisega kriisiolukorrale, kuigi üldine oli ka kriitika valitsuse reageerimise aegluse ja mõnede valikute aadressil. Kui analüüsida otsuseid ja nende legitiimsust avaliku arutelu aspektist lähtuvalt, siis võiski täheldada ehk ebapiisavat põhjendamist ja kaalutlemisprotsessi üksikasjade välja toomist just detailsete otsuste puhul. See oli tingitud ilmselt ka rõhuvast otsustusvajadusest, nende kiirusest. Igati legitiimseks võib pidada riigikulutuste põhjalikku kärpimist, samas võiks juba kritiseerida viisi kuidas otsuseid tehti. Selleks moodustati erakondade juhtfiguuridest koosnev komisjon, mis ei olnud formaalselt legitiimne. Nn krokodillide komisjon arutas kärpeid valdavalt avalikkuse eest varjatult ning tutvustas oma plaane vaid põgusalt. Sellele pööras tähelepanu näiteks ajakirjanik Anvar Samost (2009). Ettevõtjate jaoks oluline töölepinguseadus põhjendati põhjalikult selle eelnõu algusfaasis, kuid hilisem jõustamise problemaatika, tekitas mitmeid konflikte nii tööturu osapoolte kui ka valitsuserakondade vahel. Siin võib näha just nimelt vähest legitiimsust ja avalikku arutelu, mis selle põhjuseks võis olla.

Kuivõrd avalikult arutleti enamjaolt laiematel teemadel ja olemuslikematel küsimustel ning detailid jäid põhjalikust arutlusest kõrvale, soosis see just valitsuse otsuseid. Huvitav on neid olnud võrrelda omavalitsuste otsustega (nt Tallinna säästukava tänavavalgustuselt, müügi- ja paadimaks jne), mida ei saa kaugeltki samaväärselt legitiimseteks lugeda.

Mingit hinnangut valitsuse otsustele ja nende legitiimsusele võib lugeda välja ka valimistulemustest nii Euroopa parlamendi valimistel 2009. aasta juunis kui ka kohalike omavalitsuste valimistel sama aasta oktoobris. Valitsuserakonnad ei saanud täielikult lüüa, kuid kaotasid mõnevõrra oma positsioone. Üldisem hinnang valitsuse, aga ka opositsiooni, tegevusele antakse tõenäoliselt 2011. aasta parlamendivalimistel.

Habermas (1976) on kirjeldanud, mil viisil majanduse kriisiolukord võib üle kanduda teistesse sfääridesse – poliitilisse süsteemi, sotsiaalsesse süsteemi, sotsio-kultuurilisse süsteemi. Huvitaval kombel annab Habermasi käsitus hea aluse analüüsima ka Eestis toimunut. 2009. aasta poliitiline kriis, mil valitsuses olnud Sotsiaaldemokraatlik erakond astus konflikti teiste valitsuspartidega, vastab päris hästi Habermasi kirjeldusele. Selle järgi nõuab kriisi peatamine majandussüsteemis valitsuselt teatavalt määral oma legitiimsuse ületamist (kuna valijad on neid valinud teistes oludes ning headel aegadel väljakujunenud praktika majandusse sekkumisel on teistsugune). Nii juhtus ka Eestis – valitsus oli moodustatud parem- ja vasakpoolsetest. 2009. aasta kevadel muutusid otsused (töötuskindlustusmaksete suurendamine, II pensionisamba maksete peatamine, töölepinguseaduse jõustamine) sellisteks, mis polnud enam vastuvõetavad valdavalt töötajate huvisid ja sotsiaaldemokraatlikku maailmavaadet esindavale osale valitsusest.

Kriisi ülekandumine sotsiaalsesse süsteemi on küsitav. 2010. aastal on töötuid rohkem kui varasematel perioodidel (I kvartalis 136000 (Statistikaamet 2010)), ning inimeste sissetulek on märgatavalt vähenenud, kuid samas pole tõusnud ka hinnad ning kriisiaegne säästude suurenemine näitab, et toimetulekuraskused ei ole veel üleüldised. See tähendab, et vankuma pole löönud seni ka ühiskonna sotsio-kultuurilised alused. Muutunud on küll majanduse kirjeldamiseks kasutatud diskursused, kuid ideoloogiliste muutusteni pole valdavalt jõutud. Huvitava tähelepanekuna uuringus saab välja tuua, et just 2009. aasta alguses sagesid Postimehes filosoofilised majandusprobleemide käsitlused. Tekkis näiteks arutelu, kuidas oleks

õigem edasi minna, kas Keynesi või Friedmani ideedest lähtudes. Seega mingit survet nii sotsiaalsele kui ka kultuurilisile süsteemile on majanduskriis avaldanud, kuid mil määral, selgub tulevikus. Võib eeldada, et edasiste kriisiolukordade vältimiseks tuleks muuta oluliselt majandussüsteemi struktuuri, millest kirjutasid kriisi ajal mitmed eksperdid.

Kriis võib mõjutada usaldusväarsuse taset ühiskonnas, nagu väljendatud töö teoreetilises peatükis. Ka praegune majanduskriis ja maailma finantskriis olid usalduse kadumisega seotud. Üks põhilisi, artikliteski välja toodud põhjusi kriisile, oli usalduse kadumine. Sellest räägiti juba seoses devalveerimis-hirmudega 2007. aastal, kui kadus teataval määral usaldus Eesti krooni ja ka siinse majanduse jätkusuutlikkuse vastu välisinvestorite silmis. Samas laiem usaldusväarsuse küsimus tõstatati kolumnist Enn Soosaare poolt 2008. aasta aprillis (Lõhmus 2008), mil hakati rääkima ühiskondliku usaldusväarsuse riskist üldisemalt. Ülemaailmselt sai usaldusest võtmeküsimus finantskriisi ajal, kui rahvusvahelistel finantsturgudel võttis maad usaldamatus – teatud juhtudel lõpetati laenude väljastamine sootuks, see raskendas paljude pankade aga ka ettevõtete olukorda veelgi ning kriis võimendus just usalduse ja likviidsuse kadumise tõttu. Kui aga mõelda Eesti olukorrale kitsamalt, siis üldist usalduse kadumist (nt tööandjate, töötajate, valitsuse jt) vastu, millest hoiatas nt Soosaar pole tekkinud. Olukord võinuks olla ilmselt halvem, kui avalik diskussioon ja kriisi meediakajastus olnuks vähem operatiivne ja sisukas.

Viimaks maksab majanduskriisi analüüsida riskide aspektist lähtuvalt. Käesoleva kriisi puhul saab tõmmata paralleele Ulrich Becki (2005) poolt kirjeldatud riskiühiskonna ilmingutega. Seda just ülemaailmse kriisiolukorra ulatust ja põhjuseid arvestades. Finantskriis sai alguse USA kinnisvara ja finantssektorist ning selle põhjuseks olid erinevad riske võimendavad finantstooted. Riskid avaldusidki ja see tõi kaasa krahhi väärpaberiturgudel ja panganduses. Beck rääkis tootmisriskidest, nüüd avaldusid finantssektori „toodetega“ seotud riskid. Teisalt kirjeldab Beck riskiühiskonna näitel, et kaasaja kriisid on rahvusvahelised ja globaalse levikuga – ka finantskriisi ajal sai selgeks rahanduse, majanduse ja ettevõtete riigipiiride ülene sõltuvus.

Meedia roll majanduskriisi tingimustes

Magistritöö teoreetilise lähtekohana on välja toodud ajakirjanduse funktsioonid ühiskonnas (McQuail 2006). Üldiselt on need: tegutsemine vaatleja ja informandina, kanali ja foorumi

pakkumine meediavälistele häälele, osalemine ühiskonnas. Eraldi tõsteti oluliste täpsemate funktsioonidena esile: sotsiaalse keskkonna monitooring, eestkõnelemine ja avaliku arvamuse kujundamine, uudissündmustest teada andmine, nende tõlgendamine ja agenda pakkumine avalikule arutelule ja poliitilisele diskussioonile. Töö ühe kõrvalise, ent olulise, järeldusena võib tõdeda, et Eesti ajakirjandus täitis need funktsioonid majanduskriisi ajal (kui nõuded meediale on eriti olulised) igati hästi, oli normatiivsete nõuete tasemel. Meedia oli vaadeldud ajavahemikul väga aktiivne. Analüüsitud 1042 artiklist väljendasid ligi pooled Postimehe toimetuse arvamust.

Lisaks teemade pakkumisele, mis muutus ajalehes vastavalt sündmustele ja arengutele, võis Postimehe puhul märgata ka meedia toimetuse suhtumise ja võtete muutumist. Võib öelda, et kriisi kajastus muutus vastavalt avalikule huvile ja toimetuse seisukohtadele. Heaks näiteks olid vaadeldud perioodil Fondinädala rubriigi käivitamine 2007. aasta sügisel (samal ajal kutsuti üles säästma), 2009. aasta alguses kriisi nõ pehmemate käsitluste avaldamine (keskendudes inimesele, selgitades muutusi lihtsamalt ja arusaadavamalt), samal ajal töötute arvu lisamine lehepäisesse, aktiivne kampaania Riigikogu palgatõusu vastu.

Postimehe toimetuse näitas üles aktiivsust ettevõtjate intervjuerimisel, kes alati ise ei soovinud avalikult arvamust avaldada, kuid kelle arvamust peeti oluliseks. Samuti poliitikute aktiivne kaasamine, et selgitada põhjalikumalt valitsuse otsuseid ja riigi rahanduse olukorda. Seega vahendas Postimees toimetuseväliseid arvamusi ning diskussioon oli lehe arvamuskülgedel elav. Võib väita, et majandusteemad, mis olid meediaagendas, olid vaadeldud perioodil olulisel kohal ka poliitilises agendas ning nendel diskuteeris laiem avalikkus. Nii pakkus ajakirjandus kõneainet, mis on üks tema funktsioonidest.

Meedia oli avalikus arutelus moderaator. Postimehes väljendus aga ka diskussioonis poolte võtmine, mille tunnistuseks võib lugeda aktiivset lehepoolset arvamuse avaldamist toimetuse leheküljel. Hiljem on meediat süüdistatud isegi volituste ületamises ning poliitilise kampaania läbiviimises, kui 29.02.08. juhtkirjaga „Stopp tõusule!“ algatati allkirjakogumine Riigikogu palgatõusu vastu. Sarnane kampaania oli ka Eesti Päevalehel, kui 2008.aastal sõiditi aktiivselt kiirlaenude vastu ja sunniti valitsust probleemiga tegelema. Samas McQuaili (2006) järgi ei ole ajakirjanduse poliitiline kaasalöömine midagi tavapärast, eriti murrangulistel aegadel.

Meedia, eriti Postimehe puhul majandustoimetuse, vahendas kriisi ajal uusi sündmusi küllaltki operatiivselt, sellele aitas kindlasti kaasa riskide varajane teadvustamine. Teisalt pakuti uudistes, aga ka juhtkirjades ja kommentaarides sündmustele konteksti. Heaks näiteks sellest, kuidas meedia muutusi mõistetavamaks tegi, olid uute diskursuste ja mõistete kasutuselevõtt. Nii võeti 2008. aasta alguses kogu ajakirjanduses kasutusele nõ „säästu“ diskursus. Samamoodi kevadel „krokodillide komisjoni“ mõiste, hiljem „masu“ termin tähistamaks majandussurutist.

Meedia aitas kaasa kriisiteadvuse loomisele ja nagu eelpool kirjeldatud, sai kriisi saabumine paljudele selgeks juba ilmselt enne selle reaalseid mõjusid. Teisalt julgustas ja toetas meedia teataval määral valitsust keerulises olukorras ebapopulaarsete valikute tegemisel. Üks sage seisukoht 2009. aasta aprillis ja mais Postimehe juhtkirjades oli, et oluline on, et valitsus lõhki ei läheks. Samuti väljendati tihti raskete valikute vajadust ja hiljem ka nõuti koos mõnede arvamusiidritega valitsuselt varasematest lubadustest loobumist. Kõik see tähendas, et valitsuserakondadele anti julgust juurde ja teatav heakskiit. Valitsus võis arvestada, et ebamõistlikku kriitikat ebapopulaarsete otsuste puhul Postimehe toimetuse poolt ei tule.

Samas selgus näiteks 2007. aasta novembris taas lõhe eesti- ja venekeelse inforuumi vahel. Devalveerimise ees oli tuntav hirm nii eestlaste kui muulaste hulgas, kuid Eesti ajakirjandus tervikuna ei suutnud muulaste hirmusid piisavalt leevendada, nii leidis aset devalveerimispaanika venekeelsete hulgas. Kindlasti oli nende usaldus sinise meedia vastu väiksem, teisalt eestlastele edastati piisavalt jõuliseid seisukohavõtte krooni kindlusest. Huvitava vahemärkusena võib mainida, et ka Postimehe vahel ilmus kroonide kulda vahetamist propageeriv lisaleht Kullaleht (20.11.2007) vaid neli päeva enne devalveerimispaanika algust.

Avalik diskussioon huvide defineerimise foorumina

Nagu töö lähtekohtades rõhutatud on arutleva demokraatia ja avaliku arvamuse väljendumise jaoks oluline kollektiivne avalik arutlemine. Avalikku arvamust on töös käsitletud survena, mida ühiskonda juhtivatele otsustele avaldab olulistest küsimustest teadlik, huvituv ja nende erinevaid tahke kaalunud kodanike üldine arusaam. Avalik diskussioon saab toimida juhul, kui vastavad probleemid ja küsimused on välja toodud ja nende üle avalikult väideldud. (Page ja Shapiro 1992)

Siinkohal on püütud vaadeldud materjali ja uuringu tulemuste põhjal anda hinnang, kas avalik arutelu toimis majanduskriisi kujunemise etapil ja kas selle väljundiks oli eelpool toodud alustel sündinud avalik arvamus.

Kogu kriisidiskussiooni üldistades võib öelda, et avalik arutelu Eesti ajakirjanduses toimis. Sellest annavad tunnistust mitmed tähelepanekud. Esiteks arutleti vaadeldud kahe aasta jooksul aktiivselt kriisi olemuse ja sellest väljapääsu üle. Oli perioode kui keskenduti kogu avalikkuses kindlatele teemadele ja jõuti seeläbi ka avaliku arvamuse kujunemiseni. Heaks näiteks on Maastrichti kriteeriumite täitmise ja euro poole püüdlamise eesmärgiks seadmine. Eurot kui üht võimalikku eesmärki mainiti juba 2007. aastal ning pakuti konkreetsemalt valitsuse tegevuse eesmärgina 2008. aasta kevadest alates, kui leiti, et selleks võib inflatsiooni alanedes võimalus tekkida. 2009. aasta jaanuaris oli ka juba valitsuse arvamusavaldustes „euro“ eesmärgina keskel kohal. Valitsuse otsuste ja nende eesmärkide üle vaieldi pikalt ning mingil hetkel leidis kõige enam toetajaid „euro“ kui otsuste eesmärk ja vahend riigi usaldusväärsuse tõstmiseks rahvusvahelises võrdluses. Avalikus arutelus tekkis mõõndustega konsensus ning euro püüdmise võttis omaks ka laiem avalikkus. Samamoodi juhiti avalikkuses tähelepanu teiste riikide olukorrale. Islandi ja Läti näited tekitasid üldise arutelu käigus arusaama, et riigisektori suurt võlga tuleb vältida. Avalik arvamus soosis eurot ja riigisektori kulutuste olulist kärpimist ning tagantjärele vaadates teiste riikidega võrreldes väga ulatuslikud kärped viidi Eestis läbi suurema ühiskonnasisese konfliktita (küll poliitilise kriisi hinnaga). Inimesed olid nõus ohverdama oma heaolu, kuna oli selgeks arutletud, miks just sellised otsused tehti. 2009. aastal täitiski Eesti euro kasutuselevõtuks vajalikud kriteeriumid ja 2010. aasta mais saadi heakskiit Euroopa Komisjonilt.

Eelpool on mainitud, et kriis üldiselt ei saabunud šokina, kuigi leidus ka šokimomente (2009. aasta alguse järsu majanduslanguse teatavaks saamine, 2010. aasta töötute arvu number). Ka sellele aitas kaasa avalik arvamus, mis oli kriisi keskseks paratamatuseks võtnud juba enne kriisi reaalmajandusse jõudmist. Kriisist räägiti palju ja varakult. Kui võrrelda Eesti olukorda naaberriikide Läti ja Leeduga, siis sealt tulnud teated andsid mõista, et kriis saabus märksa valulisemalt. (Spolitis 2008; Kaldoja 2009) Ühest küljest jõudis kriis Eestisse varem, kui kinnisvaramull lõhkes 2007. aasta lõpuks ja nii valmistuti languseks juba enne maailma

finantskriisi avaldumist. Teisalt oli Eesti avalik arutelu majanduse teemal aktiivsem ja sellesse kaasati laiem ring sõnavõtjaid. Samuti jagasid piisavalt selgitusi valitsuspoliitikud. Spolitis (2008) kirjelduste kohaselt näiteks Lätis avalik arutelu sedasi ei toiminud.

Töö lähtekohtades on mainitud Kanarik et al (2009) tähelepanekuid vaikuse spiraali ilmingutest. Avaliku arvamuse seisukohalt on vaikuse spiraal oluline nähtus, hõlmates endas hirmu mingite seisukohtade avaliku tunnistamise suhtes, kuna eeldatakse, et ühiskonnas valitseb vastupidine arvamus. (Noelle-Neumann 1993) Seepärast on kriisiolukorras vaikuse spiraal ühiskonnale kahjulik – üldistest probleemidest, mis on vastupidised varasemale olukorrale, ei soovita avalikult rääkida ning neid ei soovita omaks võtta. Nii takistatakse avaliku arutelu kiiret arengut ja arvamuse avaldumist kiireteks otsusteks. Uuringu põhjal võis Noelle-Neumani kirjeldatud ilmingut märgata kogu avalikkuses 2008. aasta keskpaigani. Kuigi eksperdid ja ka meedia olid kriisi võimalikkusest rääkinud juba pikalt ei soovinud teatud arutelus osalejad seda terminit kasutada. Eriti olid sellisteks osapoolteks valitsus, mis ei soovinud külvata paanikat ega langetada oma reitingut, ning ettevõtjad, kelle puhul võis väljenduda hirm tarbimise veelgi suurema kokku tõmbumise ees. Heaks näiteks vaikuse spiraali kehtestamisest oli president Ilvese uusaastatervitus 2007. aasta viimastel minutitel, milles president ärgitas kriisijutte mitte uskuma. (Ilves 2008)

Majanduskriisiaegses diskussioonis on võimalik näha, kuidas erinevate huvide esindajate jaoks saab avaliku arvamuse mõjutamine tegevuse eesmärgiks ja arutelu ise mitmeski mõttes vahendiks selle eesmärgini jõudmiseks. 2008. aasta tekstides oli selgelt tunnetatav võimalus liikude ühiskondlikes otsustes erinevates suundades. Võimalusi oli mitmeid. Avalikus diskussioonis domineerivaks sai keskendumine kärbetele, avaliku sektori kokku tõmbamisele, devalveerimise vältimine, tasakaalus eelarve tähtsustamine, säästmine. Domineerivaks osutunud arvamust vedasid diskussioonis valitsuserakonnad, Eesti Pank, ettevõtjad ja osa ekspertidest.

Ettevõtjate huvide esindamine

Viimaks on põhjust võtta kokku tähelepanekud ettevõtjate osalemisest avalikus diskussioonis ning nende mõjust majanduskriisiaegsetele otsustele. Analüüsitud perioodi Postimehe numbrites, aga ka kogu avalikus arutelus oli ettevõtjate staatusgrupp selline, mille puhul oli huvigruppide panus selgelt tunnistatav. Kvalitatiivse sisuanalüüsi tulemustest saab välja tuua järgneva

erasektori organiseerunud huvidel põhinevaid gruppe, mis panustasid avalikku arutelluse (vt Lisa 3).

- Eesti Tööandjate Keskliit
- Eesti Kaubandus-Tööstuskoda
- Eesti Välisinvestorite Nõukogu (FICE)
- Ravimitootjate Liit
- BLRT Grupp
- PANGAD – Swedbank, SEB pank, Nordea.

Esimesed neli on ettevõtjate esindusorganisatsioonid, mille eesmärk on liikmete poliitiliste huvide esindamine. BLRT Grupp, mille puhul valiti valimisse kaks arvamusalaldust, on suurettevõte, mis esindas enda, aga kaudsemalt ka suurtööstuse huvisid. Sarnaste huvide eest seisnud pankade esindajad esindasid küll erinevaid ettevõtteid, ent huvid kattusid. Pankade puhul tekkis vastuolu nende ja teiste ettevõtjate tekstide vahel ja tegemist oli ilmselt eraldi huvigrupiga.

Lisaks võiks iga ettevõtjat oma ettevõtte kui huvigrupi esindajaks pidada ning teatud huvide puhul neid ka laiemal grupina vaadelda. Näiteks maksude teemal kordusid erinevate ettevõtjate tekstides samad huvid ja seisukohad, samas kirjutasid mõned teised ettevõtjate esindajad vastakaid arvamusalaldusi. Näiteks Meelis Luht (30.9.2008) ja Heiti Hääl (25.6.2009) olid nõus ettevõtte tulumaksu kehtestamisega. See läks vastuollu teiste maksude teemadel kirjutajatega, aga ka eespool toodud esindusorganisatsioonide seisukohtadega. Samamoodi olid ettevõtjate huvid erinevad kinnisvarateemalises arutellus. Ühelt poolt soovisid kinnisvarafirmade esindajad raskusi eitada ja kuulutasid hindade stabiliseerumist, samas oli ettevõtjate hulgas huvi ka kiireks hinnalanguseks. Ühist huvi väljendasid transiidiairiga seotud ettevõtjad, kelle sõnumid ja argumendid olid sarnased ja ehk ka varem grupisiselt läbi arutatud.

Huvigruppide edukus ja mõju poliitikas sõltub sellest, kui palju neid otsustamisel arvesse võetakse, samuti kui suurt osa ühiskonnast grupid esindavad, aga ka nende autoriteedist ja kuidas nendesse valitsejate poolt suhtutakse. Huvigruppide mõjuvõimu saab hinnata nende käsutuses olevate ressursside järgi. Tähtis on kui palju oma huvide esindajad tegelikult valitsejaid nõustavad, kui adekvaatsed huvigrupid on poliitika rakendamise aitamisel. (Wilson 1992)

Iseloomustades Eesti ettevõtjate huvirühma tervikuna või ka eelpool toodud huvigruppe üksikult on võimalik järeldada, et Wilsoni määratluse järgi on tegemist ühe mõjuvõimsama poliitika mõjutajaga Eestis. Ettevõtjail on piisavalt ressursse, kompetentsi ja võimalusi ka avaliku arvamuse mõjutamiseks – suudetakse osta reklaami, osatakse kommunikatsiooni professionaalselt korraldada, lisaks on tippettevõtjate hulgas mitmeid arvamusi liidreid ja majanduseksperthe, kelle seisukohtadel on kaalu. Poliitikute sage viitamine ettevõtjate seisukohale annab mõista, et nende arvamused on hinnas.

Võib arvata, et murrangulises majandussituatsioonis kasutas ettevõtjate huvirühm poliitika ja riiklike otsuste suunamisel erinevaid vahendeid. Kuna huvigruppidel on igati seaduslikud võimalused otsekontaktiks poliitikute ja erakondadega, toimus ilmselt suur osa suhtlusest ja ettevõtete seisukohtade esitamisest riigiinstitutsioonidele otseskommunikatsiooni kasutades. Kokkupuutepunkte on palju. Mõned mõjutamisviisid olid sellised, mida võiks lugeda poolavalikeks – näiteks korraldasid tööandjad veebruaris 2008 esindusliku konverentsi „Tuulelohelend“, mille eesmärgiks oli arutada Töölepinguseaduse üle ja esitada tööandjate seisukohad. Samuti läkitati valitsusele erinevad järelepärimisi ja avaldusi (nt ametnike palgaralli peatamise kohta 2007. aasta sügisel, FICE ettepanekud majanduse parandamiseks aasta hiljem).

Kogu ettevõtjate huvirühma puhul võib välja tuua tähelepaneku, et leidus teemasid, mille puhul lasid ettevõtjad kõnelda eelkõige suurte huvigruppide esindajatel. Selliseks võib pidada just töölepinguseaduse eelnõuga seonduvat, aga ka tööturu probleeme üldisemalt (mõnevõrra ka teised). Ilmselt ei olnud üksikud ettevõtjad nende teemade puhul nii aktiivsed isegi, kui neil oli arvamusi, mida huvigruppide liidrid ei maininud.

Kommunikatsioon oli nendel puhkudel selgete planeerimise tunnustega. Seisukohti avaldati samal perioodil. Kasutati paari lihtsalt mõistetavat kesket sõnumit ja neid toetavaid argumente. Eeltöö põhjal esitati vastuargumendid võimalike vaidlejate väidetele, kasutati erinevaid kõneisikuid jne. Samas kui diskussioon töölepinguseaduse ümber võttis veidi ootamatu pöörde – tekkis konflikt selle tervikuna või osalise jõustamise üle, ei olnud võimalik kommunikatsiooni nii põhjalikult ette valmistada, seepärast jäi see juhuslikumaks, aga ka loomulikumaks.

Üldiselt võib analüüsi tulemuste põhjal märgata tendentsi, et ettevõtjad ei soovi ajakirjanduses avalikult oma nime ja arvamusega esineda. Võib arvata, et kuna muud kanalid on ettevõtjate jaoks piisavalt avatud ning neil on tugevad organisatsioonid, kes ettevõtjate eest niikuinii seisavad, ei peeta oluliseks avalikkuses osalemist. See võib aga tingida ettevõtjate arvamuse alaesindatuse meedias – poliitikud küll arvestavad nende ettepanekute ja nõuannetega, kuid ajakirjanduses pole need piisavalt kajastust leidnud, et laiem avalikkus ettevõtjate arvamusest lähtumist legitiimseks tunnistaks. Auditoorium oodanuks ehk suuremat osalemist ka avalikus diskussioonis. Postimehe toimetuse võttis alates veebruarist 2009 nõuks ettevõtjate mahukate intervjuude avaldamise. See vastas avalikule huvile ja leevendas probleemi.

Võrreldes teiste traditsioonilises mõttes huvigruppidega said ettevõtjad avalikus arutelus palju sõna. Nende vastaspooleks tööturuvaidlustes – ametiühingud (Harri Taliga, Peep Peterson), aga ka Lastevanemate Liit (Liisa Pakosta), pensionäride huvigrupid esinesid vaid mõnede arvamused avaldustega. Mõnede eksisteerivate huvigruppide häält polnud aga uuritud kahe aasta jooksul sugugi kosta (nt Maksumaksjate Liit).

Ettevõtjaid kujutatakse Eestis tihti üliliberaalse ühiskonnaosana, kelle ideoloogia põhineb vaid vabaturumajandusel ja riigi võimalikult väheses sekkumises. Oli huvitav märgata, et see kehtis küll üheselt ettevõtjate ametlike esindajate tekstides, samal ajal kui mõned teised ettevõtjad lausa nõudsid riigi sekkumist majandusse. Ilmselt on organisatsiooni tasandil kokku lepitud põhimõttena liberaalsus, kuna reaalne olukord ja raskused muudavad üksikindiviidi arvamust. Ettevõtjate kommunikatsiooni mõjutas ideoloogiliselt ka progressiivne suhtumine, paljudes tekstides võeti ilmselgeks eelduseks, et majanduse areng peab olema kõikide otsuste aluseks. Lisaks iseloomustas mitmete ettevõtjate seisukohti nõ reaalpoliitiline lähenemine – otsuseid tuleks teha eelkõige sellest, kui palju need toovad kasu tulevikuks.

Kuna ettevõtjate kommunikatsioon avalikus arutelus oli töö uurimisprobleemiks ning üldised tähelepanekud avaliku diskussiooni kohta on eespool toodud, püütakse järgnevas alapeatükis vastata uurimisküsimustele.

5.2. Vastused uurimisküsimustele

1. Milline oli majanduskriisi kujunemise perioodil majandusprobleeme kajastavate arvamused avalduste esitamise sagedus?

Majanduslanguse või sellega seotud teemal kirjutati alates 2007. aasta juulist kuni 2009. aasta juunini Postimehes kokku 1042 arvamust avaldavat artiklit, mille hulgas oli 377 arvamust, 110 pikka intervjuud ja 515 toimetuse arvamused. Tähelepanu neil teemadel püsis suhteliselt madal kuni 2008. aasta aprillini, kui selgus riigieelarve muutmise vajadus. Aprillis ilmus 48 artiklit, mais 49 artiklit. Järgnevalt kasvas lugude arv kõrgeks 2008. aasta septembris (58 artiklit) ja oktoobris (70), ülemaailmse finantskriisi avaldumisega. Novembris langes ilmunud artiklite arv taas 40-ni. Tähelepanu majandusteemadel oli kõrge kogu vaadeldud 2009. aasta perioodi. Jaanuaris (72) ja veebruaris (78) tegeleti avalikkuses probleemidele lahenduste otsimisega. Kõige enam artikleid ilmus aprillis (98), kui said teatavaks uued eelarvemeetmed ja tekkisid poliitilised probleemid. Suveks langes majanduskriisi teemaliste artiklite arv mõnevõrra.

2. Milliseid diskussiooni perioode või tsükleid on arutus võimalik eristada?

Töö seisukohalt oli vaadeldud kaks aastat otstarbekas jagada 6 avaliku arutelu perioodiks, mis siinkohal toodud välja vastavalt sisulistele täpsustele:

I periood – 1. juuli – 12. detsember 2007

II periood – 12. detsember 2007 – 22. märts 2008

III periood – 22. märts – 21. august 2008

IV periood – 22. august – 12. november 2008

V periood – 13. november 2008 – 3. märts 2009

VI periood – 4. märts – 30. juuni 2009

3. Kui sagedasti erinevate staatusrühmade esindajad avalikus diskussioonis osalesid?

Vaadeldud ajavahemikul ilmus kõige enam toimetuse ajakirjanike poolt kirjutatud arvamustekste (515 artiklit). Sagedasti esinesid avalikus arutus eksperdid (143) ja ka poliitikud (135). Ettevõtjad avaldasid oma seisukohti ligi poole harvemini – 77 artiklis. Veelgi harvemini osalesid diskussiooni arvamustekstidega ajakirjanikud-kolumnistid (49) ja ametnikud (48). Enamasti

osaleti avalikus diskussioonis Postimehe kanalis arvamused artiklitega, intervjuud olid olulisemad ettevõtjatele ja poliitikutele.

4. Milline oli diskussiooni agenda selle erinevatel perioodidel?

Avaliku arutelu üldine agenda muutus mõnevõrra perioodide vahetudes. Kogu kahe aasta jooksul oli kõneaineks majanduse olukorra analüüs. Pikemalt pakkusid agendat avaliku sektori palkade, riigieelarve kärpete, töölepinguseaduse ja maksumuudatuste teemad. Põhjalikult on agenda muutumist perioodide lõikes selgitatud töö peatükis 4.1.4. ja joonisel 6.

5. Millal ja mis puhkudel ettevõtjad avalikus arutelus osalesid?

Ettevõtjad osalesid avalikus arutelus vähem aktiivselt kui poliitikud ja eksperdid. Samas märksa aktiivsemalt kui teiste organiseerunud huvigruppide esindajad (nt ametiühingud).

Kvantitatiivse analüüsi tulemusena saab väita, et enamasti jäi ettevõtjate aktiivsus alla 3 teksti kuus. Kõrgem oli ettevõtjate tähelepanu majanduskriisi teemal:

- Mais (4 artiklit) ja juulis 2008 (5) – aktiivne arutelu kärpete ja maksumuudatuste üle.
- Septemberis (7) ja oktoober 2008 (5) – riigieelarve ja finantskriisi tagajärgede teema.
- Veebruar, märts, aprill 2009 (igas kuus 8 artiklit) – aktiivne lahenduste otsimise ja majanduskriisiga kohanemise aeg.

6. Millised olid ettevõtjate seisukohad majandusproblemaatika käsitlemisel?

Ettevõtjad avaldasid kõige enam arvamust teemadel, mis otseselt ettevõtja tegevust puudutas. Oma ettevõtlusvaldkonda kajastati eriti otseselt 2007. aasta teises pooles. Lisaks oli ettevõtjate huvigrupil oluline agenda töölepinguseadus, mille diskussiooni fookusesse kerkides ka ettevõtjate hääl kuuldavaks sai. Teiseks spetsiifilisemaks teemaks olid kärped ja maksud, mis kajastusid ettevõtjate poolses aktiivses arutelus 2008. aasta kevadel, suvel ja ka septembrikuus. 2009. aasta alguses, kui üldiselt otsiti erinevaid lahendusvõimalusi kriisiolukorrale, osalesid ettevõtjadki aktiivselt lahenduste pakkumisel. Seda tehti siis küll ka Postimehe vilkal modereerimisel, kui intervjueriti järjest autoriteetseid ettevõtjaid. Samal ajal peeti vajalikuks kommenteerida ettevõtjate rolli ühiskonnas. Kõige enam ettevõtjate tekstides esinenud teemad olid: majanduse olukord; kriisi võimalikud lahendused; ettevõtjate roll ühiskonnas; maksud ja riigieelarve.

Ettevõtjad kasutasid erinevatel perioodidel kriisi raamistamisel erinevaid kontekste. Esimesel kahel perioodil osutus olulisimaks majanduse tsüklilisuse raam. Kolmandal perioodil räägiti enamasti eelarvega seonduvast kontekstist. Neljandal perioodil sai domineerivaks rahvusvahelise kriisi raam, samas peeti seda ikka loomulikuks majanduse tsüklilisuseks. Viiendal ja kuuendal perioodil ettevõtjate raamistus mitmekesisus, rohkem kasutati ‚raskuste‘ ja ‚väljakutsete‘ raame.

Et anda hinnang, millised olid ettevõtjate peamised sõnumid, on vastamisel arvesse võetud ettevõtjate poolt enim käsitlemist leidnud teemad ja nendel esitatud üldised väited. Samuti kuuluvad seesuguste sõnumite hulka need, mis esinesid erinevate ettevõtjate tekstides või siis sõnumid, mille edastasid ettevõtjate huvigruppide liidrid. Seega ettevõtjate peamised seisukohad majanduskriisi kujunemise etapil olid:

- Majanduse olukord halveneb veelgi.
- Eesti olukorral on parandamisruumi – peame end käsile võtma.
- Kriis on võimalus ja vajadus muudatusteks.
- Kui midagi ette ei võeta, olukord halveneb.
- Valitsussektori kulud on liiga suured, neid tuleb kärpida. Eelarve on liiga optimistlik.
- Reformimist vajab raiskav sotsiaalvaldkond. Eelarves tuleb kärpida sotsiaalkulutuste osa.
- Lisaks eelarve kärpimisele tuleb leida ka muid vahendeid olukorra parandamiseks.
- Haldusreform on vaja läbi viia.
- Uut töölepinguseadust on Eestile väga vaja.
- Uus töölepinguseadus sisaldab Eesti majanduse arenguks vajalikke punkte ja muudab töösuhteid vajalikus suunas.
- Koondamine on vajalik ümberstruktureerimiseks.
- Maksude tõstmine majandusraskuste ajal oleks vale samm ja viga. Eelarveaukude täitmiseks kasutatakse ebamõistlikke meetodeid
- Euro peaks olema eesmärk, sest stabiliseeriks olukorda ja kaotaks jutud devalveerimisest. Euro nimel tuleks rohkem pingutada.
- Majanduslanguses tuleb võtta riiklikuks eesmärgiks konkurentsivõime hoidmine ja parandamine.
- Palgaralli on olnud buumiajal liiga kiire ning kohanemiseks tuleb palku alandada – viia läbi deflatsioon, mis on peamine alternatiiv devalveerimisele.

- Avaliku sektori palgad olid palgaralli võimendajaks ja vedajaks. Inflatsioon oli kõrge, sest seda võimendasid suured riigikulutused, riik ei teinud midagi inflatsiooni pidurdamiseks.
- Riik ei kuula ettevõtjaid piisavalt
- Ettevõtjaid tuleb rohkem hoida ja tunnustada
- Ettevõtjad on ühiskonda kandev jõud, kelle najal riik püsib. Riigieelarve täitub ettevõtluse ja ettevõtjate töö tulemusena
- Pankade tegevusest sõltub, kuidas ettevõtted kriisi üle elavad – pangad peaksid klientidele toeks olema.
- Venemaaga tuleb äri edasi teha ning transiidiinfrastruktuuri arendada.

Lisaks sõnumitele analüüsiti töös ärieringkondade tekstides esitatud küsimusi, millega ehk diskussiooni suunata püüti. Kõige enam küsisid ettevõtjad avalikult euro kui eesmärgi kohta. Samuti küsiti tihti avalikus arutelus kriisi võimalike lahenduste kohta. Milline on Eesti visioon? Milliseks kriis kujuneb ja mis on selle lõpptulemus? Kuhu panustada, et kriisist üle saada? Konkreetsemalt – miks riik raiskab (ametnike palkade, sotsiaalkulutuste peale)?

7. Millised ettevõtjate teemad ja sõnumid leidsid avalikus diskussioonis enam tähelepanu ja avalikku tunnustamist?

Avaliku diskussiooni jälgides saab ära märkida sõnumid, mille suurimaks eesträakijaks, algatajaks või mõjutajaks olid ettevõtjad ning mida üldises arutelus arvestati ja tunnustati:

- Reformimist vajab sotsiaalvaldkond. Ettevõtjad olid peamised, kes lisaks ekspertidele survestasid riiki sotsiaalkulutusi kärpima. Ideel oli ka tuliseid vastaseid.
- Kogu töölepinguseadusega seonduvad debatis oli üheks osapooleks ettevõtjate huvigrupp. Nende sõnumid olid diskussioonis nii toetatud (Reformierakond, IRL, osa ekspertidest) kui ka seisti nendele vastu (töötajate esindajad, sotsid, Keskerakond).
- Koondamine on vajalik ümberstruktureerimiseks – sõnum leidis tunnustamist üldiselt avalikus diskussioonis, seda toetasid ekspertide arvamused ümberkorralduste vajalikkusest. Üksikud hääled meedias taunisid koondamist.
- Maksude tõstmine majandusraskuste ajal oleks vale samm ja viga. Eelarveaukude täitmiseks kasutatakse ebamõistlikke meetodeid. Kuigi maksutõusudele vastu seisid ka mitmed eksperdid ja poliitikud, ka valitsus, siis oli ettevõtjate häälel kandev jõud.

- Palgarallit hukkamõistvad ja avaliku sektori palkade alandamist nõudvad ettevõtjate sõnumid olid avalikus diskussioonis tugevalt esindatud. See kattus ekspertide seisukohtadega, neid toetas meedia. Postimees võttis Riigikogu palgad isegi oma agendasse, sekkudes sedasi ka poliitikasse. Ka vastaseid oli neil sõnumeil palju valitsuse ja poliitikute poolt.
- Riik ei kuula ettevõtjaid piisavalt – sõnumit toetasid meedia ja osa ekspertidest, siiski ei olnud see diskussioonis kesksel kohal.
- Huvi ja vastukaja tekitas uudsetest ideedest enim Gunnar Kobini idee ekspertide valitsusest ja tema sõnum, et poliitikutest koosnev valitsus ei saa meid kriisist välja tuua.

Teisalt oli suur hulk sõnumeid, mis kattusid teiste huvigruppide omadega või isegi üldise avaliku arvamusega:

- Majanduse olukorra ja ohtude kaardistamisel kattusid ettevõtjate sõnumid teiste gruppidega. Samad sõnumid esinesid aga meedia ja ekspertide agendas enne ettevõtjate poolt tunnustamist.
- Valitsussektorite kulude kokkutõmbamise ja ka uue kasvu otsimise sõnumid esinesid mitmete teiste huvigruppide diskursustes.
- Haldusreform on vaja läbi viia – ettevõtjad olid haldusreformi propageerijate hulgas
- Euro peaks olema eesmärk – sõnum oli nii ekspertide kui poliitikute agendas, ettevõtjad toetasid seda.
- Majanduslanguses tuleb võtta eesmärgiks konkurentsivõime parandamine – seegi sõnum oli ekspertide ja meedia poolt tähtsustatud juba enne ettevõtjate liitumist, samas pakkusid ettevõtted ja ärimehed sõnumile sisu ja ilmselt mõjutasid teisi huvigruppe.

Leidus ka hulk ettevõtjatele olulisi, kuid suurema tähelepanuta jäänud sõnumeid. Näiteks kuulusid selliste hulka ettevõtjate kriitika endi vale kohtlemise suunal, samuti transiiti tähtsustavad sõnumid. Ettevõtjate pankadesuunaline kriitika ei leidnud väga suurt vastukaja. Samuti ei arutatud laiemalt enamikke ettevõtjate konkreetseid ettepanekuid, kuna ilmselt olid need liialt erahuvispetsiifilised.

8. Millal ja kuidas ettevõtjad majanduskriisi avalikult teadvustasid?

Esimesel perioodil kirjeldasid ettevõtjad majandusolukorda valdkonnapõhiselt, probleeme laiemalt seostamata. Väljendati majanduses valitsevat segadust. Teisel perioodil tunnistati selgusetuse suurenemist ja seostati majanduse olukord tööjõuturu probleemidega. Kolmandal perioodil, 2008. aasta kevadel ja suvel, kirjeldasid ettevõtjad majanduse olukorda negatiivsemalt riigieelarvest ja sellega seotud otsustest lähtudes, ikka veel ei seotud avalikult probleeme laiema kriisi võimalikkuse kontekstiga. Kuigi võib arvata, et sel perioodil suur osa ettevõtjatest juba tajus riskide ja probleemide kuhjumist, ei tunnustatud seda avalikult. See võib tähendada vaikuse spiraali ilminguid, teisalt kardeti kriisijuttude mõju majandusele. Nagu tunnistas Toomas Luman (9.3.2009), ei usutud kriisi eskaleerumist, kuna väliskeskkond oli veel soodne. Tõeline kriisi teadvustamine toimus ettevõtjate jaoks ilmselt 2008. aasta septembris, kui üleilmne finantskriis ja pankade likviidsusprobleemid teatavaks said. Neljandal perioodil kirjeldati majanduses toimuvat läänერიike tabanud finantskriisiga seonduvalt, kasvas rahulolematus valitsusega. Viiendal perioodil suurenes olukorrakirjeldustes rahulolematus valitsusega. Majanduskriisi (vähemalt selle paratamatust) tunnistati avalikult. Tulevikuvaadetes osaleti lahenduste otsimises. Viimasel vaadeldud perioodil 2009. aasta kevadel kirjeldati majandust tumedates toonides ja tunnistati probleeme. Ennustati keerulist tulevikku, samas otsiti ka positiivseid märke. Majanduskriisist oli saanud tekstides eeldus ja seda analüüsiti erinevate murekohtade näitel.

9. Milliseid ettevõtjate huvigruppe analüüsitud materjali puhul eristada saab?

Ettevõtjad kõnelesid valdavalt ühel häälel teemadel, mille kommunikeerimise olid enda kanda võtnud ettevõtjate esindusorganisatsioonide ja huvigruppide esindajad. Vastakaid arvamusi esines samuti, samas oli erinevate seisukohtade puhul märgata nende muutumist ajas – vastavalt sündmustele muudeti ka arvamusi. Kui esialgu olid maksuteemalised tekstid maksude muutmise vastased, siis aja möödudes ilmus ka maksude tõstmisega nõustuvaid sõnavõtte.

Töös eristatud huvigrupid, mis avalikus diskussioonis aktiivselt kaasa löid olid: Tööandjate keskliit, Kaubandus-tööstuskoda, Välisinvestorite nõukogu, Ravimitootjate liit, BLRT, pangad. Huvipõhiselt võis eristada ka nõ transiidiettevõtjate gruppi.

Ettevõtjad avaldasid arvamust erinevalt positsioonilt. Enamus ärimehi esindasid tekstides enda ettevõtet või kitsamat ringi ettevõtjaid. Esindusorganisatsioonide liidrid esindasid kogu ettevõtjaskonda, samale positsioonile pretendeerisid oma tekstides ka mõned teised.

Autoriteetsed edukad ärimehed esinesid tekstides ka majanduseksperdi rollist lähtuvalt (Olari Taal, Urmas Sõõrumaa, Fjodor Berman jt).

10. Kuidas ettevõtjad avalikus arutelus osalesid?

Siinkohal on võimalik selgitada, missugused olid ettevõtjate suhted teiste huvigruppidega ja avalikus diskussioonis osalejatega. Ettevõtjate suurimad toetajad avalikus diskussioonis olid Reformierakonna ja Isamaa ja ResPublica liidu poliitikud, eriti arutelus aktiivselt osalenud Taavi Veskimägi. Samuti ühtisid ettevõtjate sõnumitega Eesti Panga seisukohad. Ettevõtjate suurimad vastased avalikus kommunikatsioonis olid töötajate huvigrupid (ametiühingud). Samuti olid äriühingudest erinevatel seisukohtadel tihti sotsiaaldemokraadid ja ka Keskerakonna esindajad, kuigi nende poolt tuli ka ettevõtjaid soosivaid aramusavaldusi. Meedia ja ekspertide toetus ettevõtjatele ja nende sõnumitele avalikus diskussioonis oli pigem neutraalne ja olenes sõnumist ning ajahetkest.

Ettevõtjad ise toetasid oma arvamustekstides kõige enam teisi ettevõtjaid. Teiseks toetati eksperte ning osadel juhtudel ka valitsuse tegevust. Ettevõtjad kritiseerisid ja olid vastu enim valitsuse sammudele, ametnikele, töövõtjate esindajaile.

Ettevõtjate roll tekstides oli enamikul juhtudest väitlejana osalemine. Tihti (ligi kolmandikus uuritud artiklitest) viitasid ettevõtjad ohtudele, samamoodi olid ettevõtjad tihti lahenduste pakkujad, diskussiooni laiendajad, varasemate teemade agendas hoidjad ja kriisilukorra kaardistajad. Vähemal määral olid ettevõtjad eksperthinnangute andjad, avaliku toetuse kogujad, probleemide tõstatajad ja oma kuvandi kaitsjad.

Ettevõtted olid küll enamasti reaktiivsed – uusi teemasid ja probleeme tõstatati vähe, palju esines intervjuusid – teisalt olemasolevates tekstides paistsid ettevõtjad silma diskussiooni edasiviimise ja laiendamise sooviga ning küsimuste esitamisega.

6. Kokkuvõte

Magistritöö uuris avalikku diskussiooni päevalehe Postimees külgedel ning ettevõtjate avalikus arutelus osalemist majanduskriisi kujunemise etapil. Selgitati, kuidas ettevõtjad oma seisukohti esindasid ning mil viisil asetusid nende huvid üldisemasse avaliku arvamuse kujundamise protsessi. Töö asetub avaliku arvamuse uuringute hulka ja käsitleb meediatekstide põhjal arutleva demokraatia toimimist 2008. aastal alanud majanduskriisi aegses Eestis.

Töö uurimisobjektiks olid ajavahemiku juuli 2007 kuni juuni 2009 Postimehe numbrid ja nendes ilmunud artiklid. Keskenduti majanduskriisi või selle alateemasid puudutavatele arvamust sisaldavatele lehelugudele. Kokku analüüsiti töös sisuanalüüsi meetodiga 1042 artiklit. Nendest põhjalikumaks kvalitatiivseks analüüsiks valiti 36 ettevõtjate huvirühma esindavat lehelugu. Koostatud valim ja kasutatud metoodika võimaldasid seatud ülesande korrektselt täita.

Uurimuse lähtekohtadena tutvustati töö teises peatükis sotsiaalteaduslikke teoreetilisi lähenemisi avalikkuse mõistele ja selle toimimisele arutleva demokraatia keskse foorumina. Kirjeldati seoseid avaliku arutelu ja avaliku arvamuse kujunemise vahel. Selgitati, kuidas nähakse meedia rolli avaliku arutelu kõneaine kujundajana ja erinevate huvide vahendajana avalikus diskussioonis. Anti ka ülevaade huvigrupi mõistest ning funktsioneerimisest. Lähtekohtadena toodi välja majanduskriisi võimalikud mõjud avalikkuse toimimisele ning tutvustati põgusalt Tartu Ülikooli Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis läbiviidud teemaga haakuvaid analüüse. Viimaks kirjeldati Eesti majanduse arengut 2007.-2009. aastal.

Kolmandas peatükis püstitati uurimisprobleemi lahendamiseks uurimisküsimused ja selgitati kombineeritud sisuanalüüsi rakendamist nendele vastuste leidmisel. Neljandas peatükis esitleti analüüsi tulemusi – iseloomustati avalikku diskussiooni üldiselt ja põhjalikumalt ettevõtjate arvamustekste diskussiooni osana.

Töö eesmärgiks oli uurida kriisiaegset avalikku diskussiooni ja lahendada uurimisprobleem, milleks oli: millal ja kuidas ettevõtjate huvirühm majanduslanguse tingimustes oma seisukohti avalikult esitab ning millises suunas avalikku diskussiooni kujundada püüab?

Analüüsi põhjal võis töös jõuda järgmiste järeldusteni:

- Vaadeldud kahe aasta jooksul ilmus Postimehes ja selle arvamusslisas 1042 majanduskriisi teemat puudutavat arvamust sisaldavat artiklit, mille hulgas oli 377 arvamusslugu ja 110 pikka intervjuud. Toimetuse arvamuskülje tekstid moodustasid valimist poole.
- Majanduskriisi kujunemise etapi avalikus diskussioonis sai eristada kuut tähelepanu koondumise perioodi.
- Enim osalesid avalikus diskussioonis väljaande toimetuse liikmed. Sagedasti võtsid sõna eksperdid ja poliitikud. Vähem ettevõtjad. Veelgi harvemini avaldasid lehes arvamust kolumnistid, ametnikud ja teised.
- Kogu kahe aasta jooksul oli diskussiooni agendas majanduse olukorra analüüs. Pikemalt pakkusid kõneainet avaliku sektori palkade, riigieelarve kärpete, töölepinguseaduse ja maksumuudatuste teemad.
- Ettevõtjad avaldasid majanduskriisi teemal kõige sagedamini 2008. aasta mais ja juulis, riigieelarve muudatuste arutelu ajal, septembris ja oktoobris, rahvusvahelise finantskriisi ilmnedes, ja 2009. aasta alguses, kui tegeleti aktiivselt kriisile lahenduste otsimisega.
- Ettevõtjate agendas olid olulisel kohal ettevõtluskeskkond, töölepinguseadus, eelarvekärped ja maksud, ettevõtjate kuvand ühiskonnas.
- Ettevõtjad raamistasid 'majanduskriisi' kõige sagedamini kui majanduse tsüklilisuse nähtuse, mis toob endaga kaasa katsumused ja väljakutsed.
- Kõige enam küsimusi esitasid ettevõtjad diskussioonis euro saavutamise, valitsuse visiooni ja majanduskriisi lahenduste kohta.
- Ettevõtjad olid järgmiste seisukohtade eestkõnelejateks:
  - o Sotsiaalvaldkond vajab reformimist
  - o Töölepinguseadust on väga vaja
  - o Koondamine on vajalik ümberstruktureerimiseks
  - o Maksude tõstmine oleks vale samm ja viga
  - o Avalik sektor peab palgakulusid vähendama
  - o Riik ei kuula ettevõtjaid piisavalt
- Ettevõtjad teadvustasid majanduskriisi 2008. aasta suve lõpul, hiljem kui eksperdid või ajakirjandus.
- Huvigrupid esindasid ettevõtjate huve tulemuslikult ja professionaalselt.

- Avalikus arutelus osalesid ettevõtete esindajad pigem väheaktiivselt ja reaktiivselt, kuid diskussiooni edasiviivalt.
- Ettevõtjate seisukohti toetasid enim Reformierakonna ja IRL-i poliitikud ja Eesti Pank.
- Avalik arutelu toimis Eestis võrdlemisi tulemuslikult ja hästi, ajakirjandus sai talle omistatud ühiskondlike funktsioonide täitmisega hakkama.

Kindlasti ei ole need tulemused ainuõiged ja ümberlükkamatud. Kasutatud meetodist tulenevalt lasus suur vastutus autori kui tõlgendaja õlgadel ning tegemist on subjektiivsete tulemustega. Samas annavad viitavad uuringu järeldused üldisematele tendentsidele ühiskonnas.

Teostatud uuring annab aluse avaliku diskussiooni ja avaliku arvamuse edasiseks uurimiseks. Uuringut on võimalik laiendada teiste huvirühmade arutelus osalemise süvaanalüüsiga või kaasates majanduskriisi edasise etappe. Tänapäevaks ei ole kriis Eesti majanduses veel lõppenud, kuigi seniste katsumustega on riik ja ühiskond võrdlemisi hästi toime tulnud.

7. Summary

Participation of Businessmen in Public Debate over Economic Recession

By Priit Rum

This master thesis studies the public debate in Estonian national daily newspaper Postimees and the participation of private sector representatives in the discussion regarding the economic crisis. The research explains how businessmen presented their viewpoints and how their interests fell into place in the broader process of public opinion forming. The thesis is a part of public opinion studies and disserts the functioning of deliberative democracy in Estonia at the time of economic downfall as seen in the media.

The object of study was the collection of newspaper articles in the daily Postimees during the two year period of July 2007 until June 2009. The focus was set on articles containing opinion about the economic crisis or related issues. In total 1042 articles were examined. Out of these 36 articles conveying the opinion of business representatives were chosen as the object of more thorough qualitative research.

The second chapter of the thesis introduces the theoretical and empirical basis of the study, explaining the notion of public sphere and its role as a forum for deliberative democracy. The connection between public discussion and public opinion is described and the role of media as agenda setter and facilitator of different interests is clarified. The chapter also gives an overview of interest groups and the effect of crisis upon functioning of the public sphere. Finally previous communication studies about the economic crisis conducted in Tartu University are briefly introduced as well as the development of the Estonian economy in recent years.

In chapter three research questions are defined to help resolving the research problem. The chapter also explains the implementation of the combined content analysis method. Chapter four consists of the results of analysis – the public debate and participation of private sector representatives are characterized.

The objective of the thesis was to study the public debate at the time of economic downfall and resolve the research assignment: when and how do businessmen publicly represent their viewpoints and in which way do they influence the public discussion at the time of recession.

As a result of the analysis the following conclusions can be made:

- During the two years in question in the Postimees daily there were altogether 1042 articles containing opinion about the economic crisis. 377 of these were opinion articles and 110 long interviews. The comments from the editors and editorials counted for half of the studied articles.
- In the public discussion process during the development period of economic crisis, there could be differentiated six phases of public debate.
- The most active participant in public debate was the newsroom. Economic experts and politicians both took part actively and often. Representatives of the private sector were participating to a lesser extent, but definitely more than columnists, public officials or other groups.
- The issues that were on the public debate agenda the longest were: the state of economy; the expenditures of the public sector; cuts of the state budget, the Labor Contract Act; changes in taxation.
- Businessmen expressed their opinions more frequently in May and July of 2008, when the budget cuts were discussed. They also expressed their views many a time in September and October of the same year at the time of the international financial crisis and also in the beginning of 2009 – during the period of active debate over solutions to the crisis.
- The most important points in the business representatives' agenda were business environment, the Labor Contract Act, budget cuts and the image of entrepreneurs in society.
- Private sector representatives framed the crisis in their texts most often as a product of the economic cycles, which brings hardship and challenges.
- The most popular questions raised by the private sector were regarding the 'euro' as a objective, the governments' vision for the future and solutions to the crisis.
- The private sector was the spokesperson of the following positions:

- The social benefit system needs reform
- A new Labor Contract Act is desperately needed
- Laying off of workers is needed for restructuring of business
- It would be a mistake to raise taxes
- The public sector should cut back on wages
- The government doesn't listen to the advice of businessmen enough
- The private sector acknowledged the crisis in economy in summer of 2008 – later than experts or the journalists.
- The interest groups represented business interests consequentially and professionally.
- Business representatives participated in the debate rather less actively and more reactively as others, but in their articles they were promoting discussion.
- Opinions of the private sector were best supported by politicians from two coalition parties and the National Bank of Estonia.
- The public discussion in Estonia functioned rather well and the media fulfilled the normative functions set to it by the society.

It must be admitted that these results do not claim to be undeniable as the method used in this thesis depends substantially on the interpretations made by the researcher; nevertheless they are indicative of some general tendencies in the society and the public sphere.

The present thesis gives a base for further research. There is lots of room to extend the study – in the future different participants in the public discussion process could be researched more thoroughly, different periods and more recent events regarding the recession could be studied. The economic recession is yet to end in Estonia, but it could be said that the state and the society has managed relatively well in dealing with this crisis.

8. Viited

Ansip, A. (2009). Usk tervesse mõistusse - pöörakem kriis enda kasuks. Postimees. 18.2.2009.

Beck, U. (2005). Riskiühiskond: Teel uue modernsuse poole. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Blanco, I.G. (2006). Blurring the boundaries: The dismantlement of the institutional and non-institutional politics dichotomy through the media-oriented strategies of new social movements and political parties. Carpentier, N. et al (toim.). Researching Media, Democracy and Participation. Tartu: Tartu University Press. Lk: 95-104.

BLRT Grupp. Koduleht Internetis. URL (kasutatud 2010) www.bsr.ee.

Curran J. (1996) Mass Media and Democracy Revisited. Curran J. & M.Gurewitch (toim.). Mass Media and Society, 2 tr. London: Edward Arnold. Lk 81-119.

Dahlgren, Peter (2006). Civic participation and practices: Beyond deliberative democracy. Carpentier, N. et al (toim.). Researching Media, Democracy and Participation. Tartu: Tartu University Press. Lk: 23-34.

Eesti Kaubandus-Tööstuskoda. Koduleht Internetis. URL (kasutatud 2010) www.koda.ee.

Eesti Pank. Kodulehekülg Internetis. URL (kasutatud 2010) www.eestipank.info.

Eesti Tööandjate Kesliit. Koduleht Internetis. URL (kasutatud 2010) www.tooandjad.ee.

Eesti Töötukassa. Kodulehekülg Internetis. URL (kasutatud 2010) www.tootukassa.ee.

Eesti Välisinvestorite Nõukogu pressiteade. Eesti Välisinvestorite Nõukogu (Foreign Investors Council in Estonia – FICE) esitas valitsusele oma ettepanekud Eesti majanduskasvu ja tööhõive kava 2008-2011 kohta. Allikas: URL (kasutatud 2010) <http://uudisvoog.postimees.ee>.

Ernits, H. & E. Erro & P. Rum. (2009). Kriisi tähendusväljad ja raamistusvõtted. Tartu Ülikooli Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut. Käsikirjaline rühmatöö.

Glynn, C. & S. Herbst; G.J. O'Keefe; R.Y. Shapiro. (1999). Public Opinion. Colorado: Westview Press.

Graber, D. (2006). Mass Media and American Politics. CQ Press. Lk 126-181

Habermas, J. (1976). Legitimation Crisis. London: Heinemann. Lk 33-92

Habermas, J. (2001). Avalikkuse struktuurimuutus : uurimused ühest kodanikuühiskonna kategooriast. Tallinn: Kunst.

Habermas, J. (2004). The theory of communicative action. Volume 2. Lifeworld and System: The critique of functionalist reason. Cambridge: Polity Press.

Hennoste, T. (2009). Mis küll saab sest meediast?. AK: arvamus kultuur. 4.4.2009.

Ilves, T.H. (2008). Usalduse tugevnemise aasta. Postimees 3.1.2008.

Kaldoja, E. (2009). Kubilius: leedulastele oli langus suurem šokk. Postimees 28.1.2009.

Kanarik, K. & K. Kruuse; M. Loide; T. Õuema; A. Vahtra-Hellat (2009). Kuidas edudiskursus muutus kriisidiskursuseks. Tartu Ülikooli Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut. Käsikirjaline rühmatöö.

Kommunikatsiooni käsiraamat (1998a). Eesti kontekst. Peatükk 10.3. Äripäev

Kommunikatsiooni käsiraamat (1998b). Väline kommunikatsioon. Peatükk 6.5.2.2. Äripäev

Kommunikatsiooni käsiraamat (2004a). Peatükk 5.6.2. Äripäev

Kommunikatsiooni käsiraamat (2004b). Peatükk 5.6.4. Äripäev

Käämbre, K. & M.Lendok (2009). Kriisi avalikku tõlgendamist kujundavad agendid. Tartu Ülikooli Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut. Käsikirjaline rühmatöö.

Lõhmus, A. (2008). Enn Soosaar: rahva alateadvus otsib väljendusvõimalusi. Postimees 19.4.2008.

Mansbridge, J.J. (1992). A Deliberative Theory of Interest Representation. Petracca, M.P. (toim.). The Politics of Interest. Interest Groups Transformed. Westview Press. Lk 32-57.

McCombs, M & D. Shaw (1991). The Agenda-Setting Function of Mass Media. Pross D.L. & M. McCombs (toim.) Readings on Media, Public Opinion and Policymaking. Lk 17-26.

McCombs, M. (2005). A Look at Agenda-setting: past, present and future. Journalism Studies, Nov. 2005, Vol 6, Issue 4. Lk 543-557.

McQuail, D (2003). Massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

McQuail, Denis (2006). Media Roles in Society. Carpentier, N. et al (toim.). Researching Media, Democracy and Participation. Tartu: Tartu University Press. Lk: 47-58.

Nasdaq QMX Baltic. Kodulehekülg Internetis. URL (kasutatud 2010) www.nasdaqomxbaltic.com.

Noelle-Neuman, E. (1993). The Spiral of Silence. Chicago: The University of Chicago Press.

Page, B.I. & R.Y. Shapiro. (1992). The Rational Public. Chicago & London: University of Chicago Press.

Pajula, H. (2007). Devalveerimisjutt näitab ebakindlust tuleviku ees. Postimees, 7.9.2007.

Petracca, Mark P. (1992). The Rediscovery of Interest Group Politics. Petracca, M.P. (toim.). The Politics of Interest. Interest Groups Transformed. Westview Press. Lk 3-31.

Plotke, David (1992). The Political Mobilization of Business. Petracca, M.P. (toim.). The Politics of Interest. Interest Groups Transformed. Westview Press. Lk 175-198.

Price, V. (1992). Public Opinion. Newbury Park, London & New Delhi: Sage. Lk. 1-45; 71-106.

Price, V. & D.F. Roberts (1987). Public Opinion Processes. C.R. Bege & S.H. Chaffee (toim.). Handbook of Communication. Newbury Park, London & New Delhi: Sage. Lk. 781-815.

Ravimitootjate Liit. Lehekülg Internetis. URL (kasutatud 2010) www.rtl.ee.

Richardson, J. J. (1994). Pressure Groups and Government. Richardson, J.J. (toim.). Pressure Groups. Oxford University Press. Lk 1-15.

Rogers, E.M. ja J. Dearing (1987). Agenda-setting research: Where it has been, where is it going? Anderson, J.(toim.) Communication yearbook II. Newbury Park, California: Sage. Lk 555-594.

Samost, A. (2007). Parlament või loomaaed?. Postimees 3.2.2009.

Savisaar, E. (2007). Kohaliku omavalitsuse roll kodulaenude tagatissüsteemis. Postimees, 10.8.2007.

Schmidt, Ave. 2009. Majanduslanguse kajastamine ajalehtedes Eesti Päevaleht ja Postimees 2008. aastal. TÜ Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut. Käsikirjaline bakalaureusetöö.

Singer, J.B. (2006). The Socially responsible Existentialist. A normative emphasis for journalists in new media environment. Journalism Studies 2006 Vol 7, No 1. Lk 2-15.

Spolitis, V. (2008). Muinasjutumaailma lõpp. Postimees 15.12.2008.

Sztompka, P. (1999). Trust – A Sociological Theory. Cambridge University Press. Lk 18-101

Statistikaamet. Kodulehekülg internetis. URL (kasutatud 2010) www.stat.ee.

Tierney, J. T. (1992). Organized Interests and the Nation's Capitol. Petracca, M.P. (toim.). The Politics of Interest. Interest Groups Transformed. Westview Press. Lk 201-220.

Van Dijk, T.A. (2005) Ideoloogia. Multidistsiplinaarne käsitus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Vasterman, P. (2005). Media-Hype. Self-Reinforcing News Waves, Journalistic Standards and the Construction of Social Problems. European Journal of Communication, 4. Lk 508-530.

Waldahl, R. (1998). A Cognitive Perspective on Media Effects. B. Höijer & A. Werner (toim.). Social Cognition: New Perspectives in Audience Theory. Göteborg: Nordicom, lk. 41-58.

Waldahl, R. (1993). The Development of Public Opinion. Kogumikus: Arntsen, H. (toim.). Media, Culture and Development. 1993. Oslo: Oslo University Press. Lk 225-449.

Wilson, G. K. (1992). American Interest Groups in Comparative Perspective. Petracca, M.P. (toim.). The Politics of Interest. Interest Groups Transformed. Westview Press. Lk 80-95.

9. Lisad

LISA 1

Kvantitatiivse sisuanalüüsi koondtabel – Artiklite arv kuude lõikes (kategoriate seletus vt Pt 3.2.) (n=1042)

	7.07	8.07	9.07	10.07	11.07	12.07	1.08	2.08	3.08	4.08	5.08	6.08	7.08	8.08	9.08	10.08	11.08	12.08	1.09	2.09	3.09	4.09	5.09	6.09	KOKKU
Juhtkiri 1	3	3	4	2	7	4	5	8	5	10	9	6	7	9	9	8	5	9	15	9	12	15	14	12	190
Juhtkiri 2	0	0	2	4	4	5	2	2	6	3	10	6	7	3	6	9	6	5	3	10	6	9	0	1	109
Kommentaar	2	5	5	3	5	5	2	2	4	11	5	6	7	9	12	9	11	9	14	12	10	12	10	5	175
Repliik	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	9	2	2	6	4	3	5	1	7	41
Toimetus kokku	5	8	11	9	17	14	9	12	15	24	24	18	21	21	28	35	24	25	38	35	31	41	25	25	515
Ajakirjanikud	0	0	0	0	2	0	0	1	0	2	1	1	4	2	1	6	2	4	6	2	1	6	3	5	49
Ajakirjandus kokku	5	8	11	9	19	14	9	13	15	26	25	19	25	23	29	41	26	29	44	37	32	47	28	30	564
Intervjuud ettevõtjatega	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	1	0	1	1	3	2	1	0	1	5	4	3	1	2	28
Ettevõtjate arvamused	1	1	2	2	1	0	1	1	0	3	3	3	4	0	4	3	0	3	2	3	4	5	3	0	49
Ettevõtjad kokku	1	1	2	3	1	0	3	1	0	3	4	3	5	1	7	5	1	3	3	8	8	8	4	2	77
Teaduslike ekspertide intervjuud	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1	10
Teaduslike ekspertide arvamused	0	2	0	3	0	0	2	2	3	2	1	0	3	1	5	3	2	3	5	11	4	8	7	3	70
Teaduslikud eksperdid kokku	0	2	0	3	0	0	2	2	4	3	2	0	3	1	5	4	3	3	5	12	5	9	8	4	80
Sõltumatute ekspertide intervjuud	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	1	5
Sõltumatute ekspertide arvamused	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	3	0	0	2	1	1	0	2	1	2	1	3	3	4	26
Sõltumatud eksperdid kokku	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	4	0	0	2	1	1	0	2	1	2	1	4	5	5	31
Erahuviliste ekspertide intervjuud	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	3
Erahuviliste ekspertide arvamused	0	0	3	0	2	2	3	0	2	2	0	0	1	0	2	2	3	2	0	1	0	2	2	0	29
Erahuvilised eksperdid kokku	0	0	3	0	2	2	3	1	2	2	0	0	1	0	2	3	3	2	0	1	0	3	2	0	32
Intervjuud Ekspertidega kokku	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	2	0	0	0	0	2	1	0	0	1	1	3	3	2	18
Ekspertide arvamused kokku	0	2	3	3	2	2	6	3	5	5	4	0	4	3	8	6	5	7	6	14	5	13	12	7	125
Ekspertid kokku	0	2	3	3	2	2	6	4	6	6	6	0	4	3	8	8	6	7	6	15	6	16	15	9	143

Kvantitatiivse sisuanalüüsi koondtabel (jätkub) – Artiklite arv kuude lõikes (kategoriate seletus vt Pt 3.2.) (n=1042)

	7.07	8.07	9.07	10.07	11.07	12.07	1.08	2.08	3.08	4.08	5.08	6.08	7.08	8.08	9.08	10.08	11.08	12.08	1.09	2.09	3.09	4.09	5.09	6.09	KOKKU
Koalitsioonipoliitikute intervjuud	0	0	1	1	1	0	2	0	1	1	0	0	3	1	2	3	0	2	3	3	0	3	4	4	35
Koalitsioonipoliitikute arvamused	1	0	3	1	3	2	1	2	2	6	6	2	0	0	3	5	1	1	2	3	4	5	5	3	61
Koalitsioonipoliitikud kokku	1	0	4	2	4	2	3	2	3	7	6	2	3	1	5	8	1	3	5	6	4	8	9	7	94
Opositsioonipoliitikute intervjuud	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	2	1	7
Opositsioonipoliitikute arvamused	2	3	1	0	0	0	1	0	1	3	3	2	2	0	1	1	1	0	1	1	1	1	4	3	32
Opositsioonipoliitikud kokku	2	3	1	0	0	0	1	0	1	4	3	2	2	1	2	2	1	0	1	1	1	1	6	4	40
Poliitikute intervjuud kokku	0	0	1	1	1	0	2	0	1	2	0	0	3	2	3	4	0	2	3	3	0	3	6	5	42
Poliitikute arvamused kokku	3	3	4	1	3	2	2	2	3	9	9	4	2	0	4	6	2	1	3	4	5	6	9	6	93
Poliitikud kokku	3	3	5	2	4	2	4	2	4	11	9	4	5	2	7	10	2	3	6	7	5	9	15	11	135
Intervjuud ametnikega	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0	1	1	0	0	0	4	1	0	3	1	1	15
Ametnike arvamused	1	1	1	2	0	0	1	2	0	1	1	0	3	0	2	2	0	2	1	3	2	2	5	1	33
Ametnikud kokku	1	1	1	2	0	1	1	2	0	1	3	0	3	1	3	2	0	2	5	4	2	5	6	2	48
Survegruppide intervjuud	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	3
Survegruppide arvamused	0	0	0	0	0	0	1	2	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	2	0	0	1	1	11
Survegrupid kokku	0	0	0	0	0	0	1	2	0	1	0	1	0	0	0	1	0	1	1	2	1	1	1	1	14
Intervjuud kultuuritegelastega	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Kultuuritegelaste arvamused	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	3	1	1	1	0	3	0	0	11
Kultuuritegelased kokku	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3	0	3	1	1	1	0	3	0	0	13
Välismaa poliitikud	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3	0	0	1	0	1	2	0	0	8
Lugejad	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	2	1	1	1	6	2	17
Muud	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	3	3	2	6	4	0	23
Kõik artiklid kokku	10	15	23	20	26	19	25	24	25	48	49	28	43	30	58	70	40	47	72	78	58	98	79	57	1042

LISA 2

Valim sisuanalüüsiks – Analüüsitud ettevõtjate arvamused ja intervjuud ettevõtjatega

NR	Kuupäev	Pealkiri	Autor	Žanr	LK
I Periood					
1	4.9.2007	Eesti suursadam: kas aeg on küps	Neinar Seli - AS Tallinna Sadam nõukogu esimees	Arvamuslugu	17
2	18.9.2007	Säästukinnisvara toidab ülepakkumise illusiooni	Veiko Murruste - Süda Maja juhataja	Arvamuslugu	15
3	1.10.2007	Olari Taal: Kinnisvarabuum lõi ühiskonna moraali ehmatava augu	Andrus Karnau (Olari Taal)	Intervjuu	8
4	22.11.2007	Riik peaks toetama kohalikke tootjaid	Kai Rimmel - Estover OÜ tegevjuht	Arvamuslugu	19
II Periood					
5	4.1.2008	Veskimägi: poliitikuid ootavad ebapopulaarsed otsused	Hindrek Riikoja (Enn Veskimägi - Tööstuste keskkliidu juht ja Standardi suuromanik)	Intervjuu	8
6	29.1.2008	Massihüsteeria uue töölepinguseaduse pärast	Toomas Luman - Eesti Kaubandus- ja Tööstuskoja juhatuse esimees		10
7	25.2.2008	Eestil on oma Nokia	Gunnar Kobin (Ülemiste City juhatuse esimees)	Arvamuslugu	15
III Periood					
8	30.4.2008	Kümme aastat tööturureforme	Tarmo Kriis (Tööstuste Keskliidu juht)	Arvamuslugu	17
9	17.5.2008	Pankrotiohus Rüütmann seab esikohale võlausaldajate huvid	Lauri Linnamäe (Toomas Rüütmann)	Intervjuu	6
10	23.5.2008	Nälgimine ei tee kedagi kuskil õnnelikuks	Valdo Randpere (kolumnist (ettevõtja))	Arvamuslugu	14
11	8.7.2008	Riskivabad, kuid kallid riigihanked	Jaak Heinola (Kia Auto juhatuse esimees)	Arvamuslugu	12
12	22.7.2008	Ravimitele käibemaks - jah, härra poliitik!	Kadri Mägi (Roche Eesti tegevjuht)	Arvamuslugu	15
13	18.8.2008	Sõõrumaa: me käime põhjas ära	Vootele Päi (Urmas Sõõrumaa - ettevõtja)	Intervjuu	6
IV Periood					
14	16.9.2008	Maksutõus annab majandusele hoobi	Vootele Päi (Jens Christiansen - Eesti välisinvestorite nõukogu FICE juht)	Intervjuu	11
15	22.9.2008	Viie rikkama riigi sekka - kelle arvel?	Akshay Mody (ravimitootjate liidu juhatuse esimees)	Arvamuslugu	12
16	22.9.2008	Tahan uut valitsust!	Gunnar Kobin (Ülemiste City juhatuse esimees)	Arvamuslugu	13
17	30.9.2008	Ilvese või Kõo tee?	Meelis Luht (Eesti meedia juhatuse liige)	Arvamuslugu	14
18	11.10.2008	Maailmamajanduses mõllab tsunami, mis ootab Eestis	Tõnis Haavel (Gild bankersi partner)	Arvamuslugu	AK 4
19	15.10.2008	Liden: Swedbanki olukord on hea	Hindrek Riikoja (Jan Liden - Swedbanki president)	Intervjuu	10

V Periood					
20	16.12.2008	Eesti vajab oma suurtööstust	Anu Hallik (BLRT kommunikatsioonidirektor)	Arvamuslugu	14
21	17.12.2008	Majandus 2009: Kriis ei säästa kedagi	Kristjan Lepik (Tarkinvestor.ee asutaja)	Arvamuslugu	12
22	29.12.2008	Hoiame kokku. Me kõik!	Sami Seppänen (Elisa Eesti juhatuse esimees)	Arvamuslugu	11
23	20.1.2009	Eesti ettevõtjatele tehakse ülekohut	Hanno Lindpere (auditi ja ärinõustamisfirma Ernst & Young partner)	Arvamuslugu	13
24	3.2.2009	Pärnits pakub võitu ajudega riikidele	Sirje Niitra (Ülo Pärnits - Mainori suurkanntserni looja)	Intervjuu	9
25	4.2.2009	Eesti on õigel teel	Tarmo Noop (AS-i A.Le Coq juhataja)	Arvamuslugu	14
26	5.2.2009	Sõõrumaa manitseb riigijuhte arukusele	Sirje Niitra (Urmas Sõõrumaa - suurettevõtja)	Intervjuu	9
27	16.2.2009	Fjodor Berman: surutises jäävad ellu kohanemisevõimelisemad	Sirje Niitra (Fjodor Berman - Eesti ühe suurema ja edukama tööstusettevõtte BLRT juht ja osanik)	Intervjuu	8
28	17.2.2009	Hirm pärsib majandust	Leon Glikman (vandeadvokaat)	Arvamuslugu	13
29	19.2.2009	Perens: andsime raha kergetäeliselt	Andrus Karnau (Priit Perens - Swedbanki juht)	Intervjuu	10
VI Periood					
30	9.3.2009	Luman peab karme otsuseid vältimatuks	Sirje Niitra (Toomas Luman - Kaubandus- tööstuskoja juht)	Intervjuu	9
31	9.3.2009	Poliitikud kolistavad ämbriga	Sigrid Kõiv (Enn Veskimägi - tööandjate keskliidu juht)	Intervjuu	12
32	12.3.2009	Rehepaplus ei tee rikkaks	Tarmo Noop (AS-i A.Le Coq juhataja)	Arvamuslugu	13
33	8.4.2009	Tarmo Kriis: Majandus käib põhjas ära aasta lõpus	Sirje Niitra (Tarmo Kriis - Tööandjate keskliidu juht)	Intervjuu	10
34	15.4.2009	Eesti tootja jäägu Eestisse	Kai Rimmel (Estover OÜ tegevjuht)	Arvamuslugu	15
35	17.4.2009	Aasta pärast mais?	Vahur Kraft (Nordea Eesti juht)	Arvamuslugu	11
36	29.6.2009	Heiti Hääl: lahendus oleks toetuste kärpimine	Sirje Niitra (Heiti Hääl - Alexela Oili omanik)	Intervjuu	9

LISA 3

Olulisemate töös kajastatud erasektori huvigruppide tutvustus

Eesti Tööandjate Keskliitu kuuluvad kõik peamised majandusharuliidud, 2009. aastalõpu seisuga 26 liitu, koostööd tehakse lisaks veel 5 majandusharuliiduga. Kokku ühendab keskliit otse ja läbi haruliitude üle 1500 ettevõtte, mis on tööandjaks 145 tuhandele töötajale. Liidu eesmärk on esindada oma liikmeid suhetes seadusandliku ja täitevvõimuga ning töövõtjate esindajatega ning kaitsta oma liikmete huve, samuti esindada liikmesorganisatsioone rahvusvahelisel, üleriiklikul ja regionaalsel tasandil. (Eesti Tööandjate Keskliit 2010) Analüüsitud materjalis esindasid TAKL-i volikogu esimees Enn Veskimägi ja juhataja Tarmo Kriis.

Eesti Kaubandus-Tööstuskoda on Eesti suurim vabatahtliku liikmeskonnaga ettevõtjate esindusorganisatsioon, mille liikmeteks on enam kui 3650 Eestis tegutsevat ettevõtet, enamust neist väike- ja keskmised ettevõtted (95% liikmetest). Kaubanduskoja liikmete netokäive moodustab 43% Eesti ettevõtete kogunetokäibest, nende omakapital moodustab 41% kõigi ettevõtete koguomakapitalist ning puhaskasum 35% summaarsest puhaskasumist. Kaubanduskoja liikmed annavad tööd 31% erasektori töötajatest. Kaubanduskoja tegevuse eesmärgiks on esindada ja kaitsta Eesti ettevõtjate ühishuve nii ühiskonnas laiemalt kui ka Eesti ja Euroopa Liidu seadusloojate hulgas. (Eesti Kaubandus-Tööstuskoda 2010) Organisatsiooni esindas avalikus arutelus juhatuse esimees Toomas Luman.

Eesti Välisinvestorite Nõukogu (Foreign Investors Council in Estonia - FICE) ülesandeks on infovahetus ning projektide koordineerimine erinevate välisriikide kaubanduskodade vahel, samuti on FICE sooviks koostöö ja dialoog Eesti valitsuse ja seadusloojatega, et aidata kaasa Eesti majanduse edukale arengule. FICE asutajaliikmed on Ameerika, Austria, Briti, Hollandi, Norra, Rootsi, Saksa, Soome ja Taani Kaubanduskojad Eestis. Üheskoos esindavad need riigid üle 80 % otsestest välisinvesteeringutest Eestisse. (Eesti Välisinvestorite Nõukogu 2010). Valimis esindas FICEt juhatuse esimees Jens Christiansen.

Ravimitootjate liit on mittetulundusühing, mis esindab Eestis tegutsevaid uurimistööl põhinevaid originaalravimite tootjaid ja geneerilisi ravimeid tootvaid ravimifirmasid. Praegu kuulub Ravimitootjate Liitu 26 liiget. Ravimitootjate Liit on EFPIA (European Federation of Pharmaceutical Industries and Associations) liige. EFPIA liikmeteks on 32 rahvuslikku ravimitootjate liitu ja 43 ravimifirmat. Eesmärgid: kindlustada patsientidele parim võimalik ravi kvaliteetsete ja efektiivsete ravimitega; tagada kaasaegsete ravimite kättesaadavus Eesti patsientidele; soodustada patsientide teadlikkuse kasvu nii tervise hoidmise ja haiguste ennetamise kui ka ravivõimaluste ja ravimite kasutamise osas; kindlustada Eesti ravimituru tasakaalustatud areng ja stabiilsus, mis hõlmab intellektuaalse omandi kaitset, innovatsiooni soodustamist ja tagab vaba ettevõtluskeskkonna. (Ravimitootjate Liit 2010) Tekstides esindasid nõukogu liige Akshay Mody ja Roche Eesti juht Kadri Mägi.

BLRT – Kontsernil BLRT Grupp on praegu 65 tütarfirmat. Kontserni töötajaskonna moodustavad umbes 3500 inimest. BLRT Grupp on Eesti suuremaid tööstusettevõtteid, tegevusvaldkonna hulka kuuluvad laevaehitus, laevaremont, metalliäri, sadamateenused, gaaside tootmine ja müük, autotranspordi teenused. (BLRT Grupp 2010) Valimis esindasid juhatuse esimees Fjodor Berman ja kommunikatsioonidirektor Anu Hallik.